गूजरात विद्यापीठ ग्रंथालय

[गुजराती कॉपीराअिट विभाग]

अनुक्रमांक ૧૯૨૧ वर्गांक

पुस्तकनुं नाम ઈસમાઈલી પ્રકાશ-૨

विषय પ૨૬

ઇસમાઇલી પ્રકાશ.

ભાગ બીજો.

ઇસમાઇલી ધર્મના અભ્યાસીઓ માટે
એક ઉપયોગી પુસ્તક.

રચનાર તથા છપાવી પ્રગટ કરનાર
માસ્તર હાસમ બોઘા.

મુંબઈ
"ગુજરાતી" પ્રીંટીંગ પ્રેસ.

ઈસવી સન ૧૯૦૭. હીજરી સન ૧૩૨૫.

કિંમત એક રૂપીઓ.

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગૂજરાતી કૉપીરાઈટ-સંગ્રહ
૧૯-૨૧
૫૭૨૨

આ પુસ્તક ઇ. સ. ૧૮૬૭ ના ૨૫ મા એક્ટ પ્રમાણે
સરકારમાં રજીસ્ટર કરાવ્યું છે.

અર્પણ પત્રિકા.

પરમ મિત્ર,

શેઠ મનજીભાઈ લાલજી નાઇઆણી.

શીઆ ઈમામી ઈસ્માઈલીઆ કાઉન્સીલના સેક્રેટરી

જંગબાર.

આપણા માનવંતા ઇસ્માઇલી હાજર ઇમામ તરફ, અચળ ભક્તિભાવ તથા વફાદારી ધરાવીને, આપ ભાઇ, ઇસ્માઇલી દીનમાં પૂર્ણ શ્રદ્ધાવંત તથા ધર્માભિમાની હોવાથી, ઇસમાઇલી હાજર ઇમામ તરફની ખરી વફાદારી તથા ભક્તિભાવ અને ઇસ્માઇલી દીનના પ્રકાશ માટે, મારા તરફથી આપણા પાક સ્વધર્મને લગતાં પુસ્તકો બહાર પાડવામાં આવે છે, ફક્ત તેનેજ માટે, આપ ભાઇએ, ઘણા દુરદરાઝના મુલકમાં રહી, જે ધાર્મિક સ્નેહ મારી સાથે જોડયો છે, તે સ્નેહનું બંધન વધારે મજબૂત બનાવવાના હેતુથી, આ પુસ્તક આપ ભાઇને ઘણા પ્રેમપૂર્વક અર્પણ કરૂં છું.

માસ્તર હાસમ બોઘા

ગ્રંથ કર્ત્તા.

પ્રસ્તાવના.

અમારા ઈસ્માઈલી પ્રકાશના પેહેલા ભાગની પ્રસ્તાવના તથા લખાણપરથી જાણી શકાશે કે, ઈસ્માઈલી ધર્મનું મૂળ સિદ્ધાંત, હિંદુ તથા મુસલમાની ધર્મમાંથી મુખ્ય સચાઈ શું છે તે શોધી કાઢી, બધા ધર્મનું તત્વ હોય, એ ગ્રહણ કરવાનું છે. ઈસ્માઈલી લોકો, હિંદુ ધર્મ તથા મુસલમાની ધર્મ બધાનું માન રાખે છે, અને બહારના ધર્મની વિરૂદ્ધતાના દેખાવોને નહીં, પણ બધા ધર્મની અંદર રહેલા તત્વજ્ઞાનને, તેઓ પોતાનો ધર્મ માને છે. હિંદુસ્થાનમાં ઈસ્માઈલી દીનનો પ્રકાશ કરનાર માનવંતા પીર સદરદીન હતા, જેઓ સોક્રેટીસ જેવા એક મહાન તત્વજ્ઞાની ફીલસુફ હતા. ખરા તત્વજ્ઞાની લોકો, ધર્મની જે ફરજો બજાવવાની છે, તેને જ ધર્મ કરીને માને છે, અને તેઓ ધર્મના મતમતાંતરની સાથે કાંઈ પણ નીસબત ધરાવતા નથી.

આ કલિયુગમાં, ઈશ્વર અને તેના કૃત્યોપર માણસની આસ્થા ઓછી થતી જાય છે, અને બહારની વસ્તુપર જ વધારે આસ્થા રખાતી જાય છે. જે વસ્તુઓ જોવામાં, સાંભળવામાં, સ્પર્શ કરવામાં, સ્વાદ લેવામાં, એટલે જે વસ્તુઓનું જ્ઞાન, ઇંદ્રિયોથીજ મળે, તે જ વસ્તુઓને લોકો માને છે. ઘણાખરા લોકો ઈશ્વરને તેઓ માનતા નથી, એમ ખુલ્લી રીતે કહેતા નથી, પણ તેઓનાં ચરિત્રોપરથી જણાય છે કે, તેઓ ઈશ્વરને માનતા નથી. સૂર્યોદય, ચન્દ્રનું તેજ; પાણીનું વહેવું, અને અગ્નિની દાહક શક્તિ, એ સર્વને, તેઓ કુદરતની કૃતિ સિવાય, બીજું કાંઈ હશે નહીં, એમ માને છે. આ બધી વસ્તુઓ કુદરતના નિયમસર ચાલનારી છે, પણ તે બધા ઉપર,

એક મોટી ઈશ્વરી સત્તા રહેલી છે. જ્યારે કોઈ વનમાં આગ લાગે ત્યારે અગ્નિથી એ કામ થાય છે, એ ખરૂં છે. પણ એ અગ્નિ ઉપર પણ, મોટી ઈશ્વરી સત્તાનો કાબુ છે. નદીઓ તથા મહાસાગરના પ્રવાહો, ચડઉતર, પાણી તથા પવનની ગતીથી થાય છે. પણ તેઓ ઉપર પણ, મોટી ઈશ્વરી સત્તા હકુમત ધરાવે છે. આ બધા વિશ્વ ઉપર, જે મોટી શક્તિ કાબુ ધરાવે છે, તે પરમાત્માની શક્તિ છે. પરમાત્મા એક જ છે, અને તે સર્વવ્યાપક છે, એટલે કે તે સૂર્ય, ચંદ્ર, ગ્રહો, દેવો, મનુષ્યો, પ્રાણીઓ, વનસ્પતિ અને ખનિજ પદાર્થો સર્વમાં ભરપૂર છે. આ પરમાત્માનું નીરાકાર સ્વરૂપ છે. સર્વના આત્માનું મૂળ તથા અંત, એકજ પરમાત્મા વિષે છે. જેમ નદીનો પ્રવાહ જો રસ્તામાં અટકે નહીં તો, અંતે મહાસાગરમાં મળી જઈ, નદીરૂપ મટી, મહાસાગરમાં લય થાય છે, તેમ આત્મારૂપી નદી, જો વિષય વાસનાઓમાં અટકે નહીં, તો આખરે, પરમાત્મારૂપી મહાસાગરમાં લીન થઈ જાય છે.

જ્યારે સૃષ્ટિક્રમને હાની પહોંચે, તેટલો અધર્મ વધી જાય છે, ત્યારે અધર્મનો નાશ કરવાને, અને ધર્મનો જોશ વધારવાને, એક મોટી સત્તા, દુનીઆમાં જાહેર થાય છે. આ મહાન સત્તાને, મુસલમાની ધર્મ, નબી અથવા રસુલોનો દરજ્જો ગણાવે છે, અને નબીઓ એ ખુદાવંદનું નુર છે, એમ જણાવી, તે નબીઓ, મોજેજા (અદ્‌ભૂત કામ) કરવાને શક્તિવાન છે, એવું જણાવે છે. મુસલમાની ધર્મમાં, નબીઓને ખુદાવંદનું નુર ગણવામાં આવે છે, અને તેઓ જગતમાં અધર્મને ટાળી, મનુષ્ય જાતિને પાછા શુદ્ધ ધર્મના રસ્તામાં મુકી જાય છે, એમ જણાવવામાં આવ્યું છે. જ્યારે જ્યારે જગત્‌માં અધર્મની સત્તા ઓહોળી થઇ જાય છે, અને શુદ્ધ ઈશ્વરી જ્ઞાન લોકો વીસારી મુકે છે, ત્યારે તે જ ખરૂં જ્ઞાન પાછું જાહેર કરવાને બીજા

નબી આવતા જાય છે. પણ બધા નબીઓ એકજ જાતની સત્તા ધરાવે છે, એવું મુસલમાની ધર્મનું શિક્ષણ છે. આવા નબીઓની તાબેદારી કરવી, એ ઈશ્વરની તાબેદારી કરવી છે, એમ પણ મુસલમાની ધર્મ જણાવે છે, અર્થાત્ એવા પાક નબીઓને ઈશ્વરી સ્વરૂપ જેવાજ પવિત્ર ગણવા, મુસલમાની ધર્મમાં ફરમાન છે. આ ઉપરથી જણાય છે કે, મુસલમાની ધર્મ પ્રમાણે, અધર્મનો નાશ કરવાને, તથા ધર્મનો વેગ પાછો ચાલુ કરવાને, મહાન ઈશ્વરી સત્તા આ જગતમાં યોગ્ય અવસરે આવતી જાય છે. હિંદુ ધર્મમાં પણ, આવી રીતની મહાન ઈશ્વરી સત્તા અધર્મનો નાશ કરવા, તથા ધર્મને વધારવાને વારંવાર આવેલી છે, એમ મનાવવામાં આવ્યું છે. જુદા જુદા ધર્મના સિદ્ધાંતો સરખા હોય, તોપણ, તે સમજાવનાર જુદા જુદા હોવાથી, તેવાજ સિદ્ધાંતો જુદી જુદી રીતે, સમજાવી જાય છે. અને બનવા જોગ છે કે, જો જ્ઞાન ગ્રહણ કરનાર યોગ્ય અધિકારી ન હોય, તો સમજાવનારની અસલ મતલબને પહોંચતા નથી, અને સમજાવનારના જુદા જુદા રસ્તા ઉપર, વાદવિવાદ તથા લડાઈઓ કરે છે. હિંદુ લોકો આવી ઈશ્વરી સત્તાને પરમાત્માનું સાકાર સ્વરૂપ કરીને ગણે છે.

હવે ખુદાવંદનું નુર કહો, અથવા પરમાત્માનું સાકાર સ્વરૂપ કહો, તેમાં શો ફરક છે? મુસલમાન લોકો હિંદુઓના આ ખુલાસાને મુર્ખાઈ ભરેલો ગણી હસી કાઢે છે, અને એવા ખુલાસા આપનાર તથા માનનારને કાફરનો ગેરવાજબી લકબ આપતાં, કાંઈ વાર લગાડતા નથી. આનું કારણ એમ દેખાડે છે કે, ખુદાતાલા માણસના રૂપમાં હોઈ શકે જ નહીં. આવું કારણ દેખાડતાં છતાં પણ, મુસલમાનો પોતે, નબીઓને ખુદાવંદનુ નુર ગણવામાં કાંઈ ખોટું માનતા નથી. નબીઓનાં સ્થુળ શરીર પણ માણસના રૂપમાં છે. તેમાં

ખુદાવંદનુ નુર સમાય છે, તે બાબતની તેઓ ના પાડી શકશે નહીં. પણ હિંદુઓની સમજાવટ પ્રમાણે, નિરાકાર પરમાત્માના સ્વરૂપમાંથી ઉત્પન્ન થએલા સાકાર સ્વરૂપને કબુલ કરવું, કોઇ પણ રીતે તેઓને ગળે ઉતરતું નથી. જેમ મુસલમાનો, પાક નબીઓથી, ખુદાવંદતાલા વહદહુ, લા શરીક લહુને નીરાળો લેખે છે, તેમ હિંદુઓ પણ, પરમાત્માના સાકાર સ્વરૂપથી, પરમાત્માના નિરાકાર સ્વરૂપને નિરાળું વહદહુ, લા શરીક લહુ નિરંજન સ્વરૂપજ ગણે છે. અને ખુદાવંદતાલાને વહદહુ, લા શરીક લહુ ગણીને, જેમ મુસલમાનો, નબીઓ તથા ઇમામોને ખુદાવંદતાલાનું નુર ગણે છે, તેમ તેઓ ઈશ્વરી અવતાર એટલે જેઓમાં ખુદાવંદતાલાનું પ્રગટ નુર છે, એમ ગણે છે.

જે માણસ યોગ્ય અધિકારી નથી, તેને મુસલમાની અને હિંદુ ધર્મ વચ્ચે, મશરેક અને મગરેબ દિશા જેટલો મોટો તફાવત લાગે છે. પણ યોગ્ય અધિકારી ફીલસુફોને આ બંને ધર્મની સત્યતા બરાબર સમજાય છે. તેઓ જુદા જુદા દેશોમાં તથા જુદી જુદી ભાષામાં રચાએલાં ધર્મશાસ્ત્રોનું એકપણું અને મળતાપણું જોઇ, ચકિત થાય છે.

હિંદુસ્થાનમાં ઈસ્માઈલી ધર્મનો પ્રકાશ કરનાર માનવંતા પીર સદરદીન આવા યોગ્ય અધિકારી હતા; અને તેઓ સઘળા ધર્મની ફીલસુફી બરાબર સમજતા હતા. તેઓ નબી મહમદ મુસ્તફાને તથા બીજા બધા પાક નબીઓને સત્ય કરીને મનાવી ગયા છે અને બધા સાકારી અવતારી પુરૂષોને પણ, સત્ય કરીને મનાવી ગયા છે. આ કલિયુગમાં હજરત અલીને, આવા અવતારી પુરૂષ, અથવા ઈમામ કરીને ગણાવી ગયા છે અને હજરતઅલીની ગાદીપર, જે જમાનામાં જે ધણી બીરાજતા હોય, તેને એટલે, બીજા પાદશાહોની ગાદીની રીત પ્રમાણે, ચાલુ તખ્તનશીનને, હજરતઅલી જેટલું જ

માન આપવા, અને તે ચાલુ હાજર ઇમામની તાબેદારી તથા ફરમાન બરદારીમાં રહી, ધાર્મિક જીંદગી પસાર કરવા સુચવી ગયા છે.

અમારા ઈસમાઈલી પ્રકાશના બંને ભાગમાં અમોએ ઘણે ઠેકાણે "ઈસમાઈલી ધર્મશાસ્ત્ર" એવે નામે કેટલીક કવિતાઓની લીટીઓ મુકી છે. તેપરથી, તે લીટીઓને, ઈસમાઈલી ધર્મ હિંદુસ્થાનમાં ફેલાવનાર પીર સદ્દરદ્દીનના જ્ઞાન તરીકે ગણાવવા અમે માંગતા નથી. પરંતુ પીર સદ્દરદ્દીને જે જે મુખ્ય સિદ્ધાંતો સમજાવ્યા છે, તેને લગતાં બીજા ઇસમાઇલી બુઝરગ વિદ્વાનોનાં લખાણોને પણ અમોએ "ઈસમાઈલી ધર્મશાસ્ત્ર" એટલે "ઈસમાઇલી ધર્મને લગતું લખાણ" તરીકે મુકેલાં છે. કારણ કે, અમોએ ઈસમાઈલી પ્રકાશ પેહેલા ભાગની પ્રસ્તાવનામાં જણાવ્યા પ્રમાણે, ઈસમાઇલી લોકો, પોતાના ધર્મના વિદ્વાનો અથવા બહારના બીજા ધર્મના વિદ્વાનોનાં જે લખાણો, પોતાના માનવંતા પીર સદ્દરદ્દીનના લખાણો જેવાં ફીલસુફી ભરેલાં તથા ધર્મના મુરશીદ તરફ વફાદાર બનાવનારાં હોય, તેમને પોતાનાં નહીં, પણ પોતા જેવાંજ ગણીને, ઘણું માન આપે છે, અને તેમનો તીરસ્કાર કરતા નથી; અને જે લખાણો માનવંતા પીર સદ્દરદ્દીનના સિદ્ધાંતોને અનુસરતાં ન હોય, તે પોતાના ધર્મના મુરીદોએ અથવા વિદ્વાનોએ પણ લખ્યાં હોય, તોપણ, તે પ્રમાણે તેઓ કદી પણ અમલ કરતા નથી. અમારા ધ્યાન પ્રમાણે, અમોને અમારા ધર્મના બીજા બુઝરંગ વિદ્વાનોનાં લખાણો, જે અમારા માનવંતા ધર્મસ્થાપક પીર સદ્દરદ્દીનનાં લખાણોને અનુસરતાં લાગ્યાં છે, તેમને અમોએ ઈસમાઈલી ધર્મની ખુબી દેખાડવા માટે "ઈસમાઇલી ધર્મશાસ્ત્ર" તરીકે, અમારા મત પ્રમાણે ગણેલાં છે, પણ જે વિદ્વાનો ફક્ત માનવંતા પીર સદ્દરદ્દીન તથા તેમનાં સિદ્ધાંતપર તેમના ફરજંદ પીર હસન કબીરદ્દીન અને બીજા ઓદ્ધાદાર પીરોનાં લખાણોને "ઈસમાઇલી ધર્મશાસ્ત્ર"

ગણી, અમારી તેવી કવિતાઓની કડીઓને "ઈસમાઈલી ધર્મશાસ્ત્ર" તરીકે ન ગણે, અને તેમને "ઈસમાઈલી નસીહતો" એ નામે ઓળખે, તો તેઓ મુખતીઆર છે. અમે આ પુસ્તક રચનાર પણ માનવંતા પીર સદરદીન તથા તેમના સિદ્ધાંતપર તેમના ફરજંદ પીર હસન કબીરદીન અને બીજા ઓદ્ધાદાર પીરોનાં લખાણોનેજ "ઈસમાઈલી સિદ્ધાંતો" તરીકે માનીએ છીએ, પણ અમારા વિચાર ઓહોળા પ્રદેશમાં મુસાફરી કરવાથી, અમારા માનવંતા પીર સદરદીન તથા તેમના ફરજંદ પીર હસન કબીરદીન અને બીજા ઓદ્ધાદાર પીરોનાં લખાણોને લગતાં, અમારા બીજા ઈસમાઈલી બુઝરગ વિદ્વાનોનાં લખાણોને પણ અમોએ "ઈસમાઈલી ધર્મશાસ્ત્ર" તરીકે ટાંકેલાં છે, અને તેમ કરીને, અમો પોતેજ, અમારા પોતાના વિચારની સીમા સુધી, પોતાને સંતોષ આપીએ છીએ. માટે વિનંતિ કરવાની કે, અમારા જે દીનભાઈઓ ફક્ત માનવંતા પીર સદરદીન તથા તેમના ફરજંદ પીર હસન કબીરદીન અને બીજા ઓદ્ધાદાર પીરોનાં લખાણોને "ઈસમાઈલી ધર્મશાસ્ત્ર" એવો અર્થ કરતા હોય, તેઓએ, અમારા આ સામાન્ય અને ઓહોળા અર્થના લખાણોમાંથી, ફક્ત માનવંતા પીર સદરદીન તથા તેમના સિદ્ધાંતપર તેમના ફરજંદ પીર હસન કબીરદીન અને બીજા ઓદ્ધાદાર પીરોનાં લખાણોને "ઈસમાઈલી ધર્મશાસ્ત્ર" તરીકે ગણવાં, અને તે સિવાય બીજા ઈસમાઈલી બુઝરગ વિદ્વાનોનાં લખાણોને "ઈસમાઈલી નસીહતો" તરીકે સ્વીકારશે, એવી આશા છે.

ઈસમાઈલી હાજર ઈમામ એચ. એચ. સર સુલતાન મહમદશાહ જી. સી. આઈ. ઈ. ઈસવી સનની ૧૯૦૦ની સાલમાં જ્યારે રંગુનમાં પધાર્યા હતા, ત્યારે ત્યાંના બંદરપર, રંગુનની ઈસમાઈલી ખોજા જમાત તરફથી, એ નામદારને જે માનપત્ર આપવામાં આવ્યું હતું, તેનો વળતો જવાબ એ નામદારે વાચ્યો હતો, તેમાં નામદાર

બ્રીટીશ સરકાર ઉપર આપણે કેવી આશા બાંધીએ છીએ, તથા એ બ્રીટીશ રાજ્ય તરફ ભક્તિભાવ અને વફાદારી ધરાવવા, જે અમુલ્ય શિખામણ, એ નામદારે પોતાના મુરીદોને આપી હતી, તેનો લાભ અમારા વાંચનારા દીનભાઈઓને આપવા માટે, તે નામદારના પોતાના હાથ મુબારકથી, અંગ્રેજી ભાષામાં લખાએલા ખરડામાંથી અસલ અંગ્રેજી લખાણ તેના ગુજરાતી ભાષામાં તરજુમા સાથે, અમોએ આ પુસ્તકના આ ભાગમાં આપવામાં આવેલા દેશાભિમાન તથા ધર્માભિમાનના પ્રકરણમાં દાખલ કરેલ છે. અમારા મિત્ર, શેઠ ગુલામઅલી વરીંદ મુખીએ આ ખરડો પોતાના હાજર ઈમામના હાથ મુબારકથી લખેલી એક અમુલ્ય યાદદાસ્ત તથા શીખામણ તરીકે, લાંબી મુદતથી સાચવી રાખેલો છે, અને અમારી અરજ ઉપરથી, તેની નકલ અમોને રંગુનથી મુંબઈ મોકલી આપવા મેહેરબાની કરી, માટે તેમનો ઉપકાર માનીએ છીએ.

શેઠ લાલજીભાઈ દેવરાજ, અમારા તરફથી પ્રગટ થતાં પુસ્તકો છપાવવામાં તથા તેમના વેચાણમાં, કાંઈ પણ સ્વાર્થ વગર, ફક્ત ધર્માભિમાનની ખાસ લાગણીથી અમોને વારંવાર મદદ આપતા આવે છે, અને એવી મદદ આ પુસ્તકના સંબંધમાં પણ અમોને આપી છે, તેમનો અત્રે ખાસ ઉપકાર માનીએ છીએ.

આ પુસ્તકની અગાઉ અમારા તરફથી પ્રગટ થએલા ઈસમાઈલી દર્પણ નામના પુસ્તકના સંબંધમાં, શેઠ જુમાભાઈ જાનમહમદે, એ પુસ્તકના ફેલાવામાં, વ્યવહારૂ ઉપાયો લઈ, અમોને જે મદદ આપી હતી, તેમનો આ પુસ્તક લખતી વેળાએ, એહેસાનની ઉંડી લાગણી સાથે ઉપકાર માનીએ છીએ.

અમારા ઈસમાઈલી દર્પણ માટે અગાઉથી ગ્રાહક થઈ, જે જે ગ્રહસ્થોએ અમોને વાજબી ઉત્તેજન આપ્યું હતું, તથા જે જે

ગ્રહસ્થોએ અમારે વગર માંગવે, અમારા ઈસમાઈલી દર્પણ માટે ઘટતાં સંતોષકારક સરટીફીકેટો આપેલાં છે, તેવા ગ્રહસ્થોના ઉત્તેજનના પરીણામમાં આ ઈસમાઈલી પ્રકાશ પ્રગટ થવા પામ્યું છે, અને તે કારણથી, તેમનો ઉપકાર માનવા સાથે આશા રાખીએ છીએ, કે તેઓ આ પુસ્તકને પણ વાજબી ઈનસાફ આપશે.

જે જે ગ્રહસ્થોએ અમારા ઈસમાઈલી પ્રકાશ ભાગ પેહેલાના અગાઉથી ઘરાક થઈ, અમોને ઉત્તેજન આપ્યું છે, તથા તે વાંચી ઘટતાં સરટીફીકેટો સાથે પોતાની પસંદગી દેખાડી છે, તેમનો ખરા અંતઃકરણથી આભાર માનીએ છીએ, તથા આશા રાખીએ છીએ કે આ બીજા ભાગને પણ તેઓ તેવુંજ ઉત્તેજન આપશે.

કાઠીઆવાડમાં, ભાવનગર તથા ગોલવાડ પ્રગણામાં, ઈસમાઈલી ખોજાં જમાતોની વ્યવસ્થા સારૂ, નામદાર આગાખાન તરફથી નીમાએલા વઝીર વારસ ઈસાભાઈ નાનજી, જેઓ ઈસમાઈલી ધર્મના એક સત્તાધારી બાહોશ વિદ્વાન છે, તથા કાઠીઆવાડ, ગુજરાત, ઘાટ, કચ્છ વગેરે મુલકમાં ફરી, ઈસમાઈલી ધર્મનો બોધ આપવ નીમાએલા મુખી જમાલભાઈ મેઘજીના ફરજંદ માસ્તર અલીભાઈ મુખી જમાલભાઈ મેઘજી, જેઓ ઈસમાઈલી ધર્મના એક ઉધરતા વિદ્વાન છે, તેઓએ, શેઠ માવજીભાઈ હીરજી તથા મુખી કુરજીભાઈ સુરજીની ભલામણ ઉપરથી, અમારૂં પુસ્તક છપાયા અગાઉ, તેનો ઘણો જ અગત્યનો ભાગ વાંચવા તસદી લઇ, આ પુસ્તકને માટે, ઘટતાં સરટીફીકેટો આપી, અમોને વાજબી ઈનસાફ આપ્યો છે, તેમનો અત્રે આભાર માનીએ છીએ.

શેઠ હાજી મહુમદભાઈ રહીમભાઈ જેનલાબદીન, જેઓએ અમારા આ ઈસમાઈલી પ્રકાશને ઈસમાઈલી વસ્તીવાળા તથા વિદ્વાન મંડળમાં પ્રસિદ્ધિ આપવા તસદી લીધી છે, તેમનો ખાસ ઉપકાર માનીએ છીએ.

જો કે અમારા જેવા ખાકસાર લેખક ઉપર, ખુદાવંદતાલાએ આ પુસ્તક તૈયાર કરવાની હીદાયત બખ્શવા મેહેરબાની ફરમાવી છે, અને જો કે ઈસમાઈલી દીનને ખરા દીલથી માનનાર, ચાહનાર તથા વખાણનાર તરીકે ઈસમાઈલી દીનની જ્ઞાનને લગતી રણભૂમિ ઉપર, લખાણરૂપી શસ્ત્રો સાથે, અમારો ફરજ તરીકેનો દીનની સેવાનો ભાગ બજાવવાની ઉત્કંઠાથી, અમોએ આ પુસ્તક તૈયાર કર્યું છે, અને આ પુસ્તક ઇસમાઇલી ધર્મના અભ્યાસીઓને ઉપયોગી થઈ પડવા માટે, અમોએ હરેક બનતી કોશેશ કરી છે, છતાં પણ, અમારા વિદ્વાન વાંચનારાઓને અરજ કરીએ છીએ કે, જે ભાગ તેઓને પોતાને ઉપયોગી તથા ફાયદાકારક લાગે, તે ગ્રહણ કરી, મેહેરબાનીની રાહે, અમારા હકમાં દુઆ કરવી, અને જે ભાગમાં તેઓને ખોડખાંપણ લાગે, તેમાં, વિદ્વાનો અને મહાપુરૂષોની રીત પ્રમાણે, માણસ જાતની નબળાઇ તથા અપૂર્ણતાનો લેખકને લાભ આપી, રેહેમદીલીથી ક્ષમા દ્રષ્ટી રાખવી.

રચનાર તથા છપાવી પ્રગટ કરનાર }

પોરબંદરના રહીશ,
માસ્તર હાસમ બોઘા.

અનુક્રમણિકા.

પ્રકરણ સાતમું.

ફના ફીલ્લાહ.

ઈસમાઈલી પ્રકાશ ભાગ પહેલાના ૧૪૪ થી ઈસમાઇલી પ્રકાશ ભાગ બીજાનાં ૧૮૩ પાનાં સુધી. એક ઇરાની વેપારી તથા તુતીજાન પોપટ-ઇસમાઇલી પ્રકાશ ભાગ પહેલાના ૧૫૪ થી ઇસમાઇલી પ્રકાશ ભાગ બીજાનાં ૧૬૨ પાનાં સુધી.

ઝુન નુન મીસરીની નમનતાઈની બાબતમાં ... ૧૬૨—૧૬૩

હજરત સુલેમાન તથા ફરીયાદી મચ્છર ... ... ૧૬૪—૧૬૯

બગદાદનો બાદશાહ તથા અરબનો હદીઓ ... ૧૬૯—૧૮૩

પ્રકરણ આઠમું.

સુખ તથા દુઃખ

પા. ૧૮૪–૨૨૧

આકેલ, નીમ આકેલ તથા જાહેલ માછલીઓ ... ૧૯૮—૨૦૨

પ્રકરણ નવમું.

દેશાભિમાન તથા ધર્માભિમાન.

પા. ૨૨૨–૨૬૯

પ્રખ્યાત ઇરાની બાદશાહનું ઝર કસીસની ગ્રીસ ઉપર ચડાઇ } ૨૨૯—૨૪૧

ઈસ્માઈલી હાજર ઇમામ નામદાર આગાખાનનું ફરમાન -નૈરોબી- . . . ૨૪૨—૨૪૫
તત્વજ્ઞાની નવલચંદ્ર ... ... ૨૪૬—૨૬૦

પ્રકરણ દશમું.

ઇશ્ક.

પા. ૨૭૦—૩૩૩
મેહેમાનને મારી નાંખનાર મસજીદ ... ... ૩૧૫—૩૨૦
સદરેજહાન પાદશાહ તથા બદરે મુનીર વજીર ... ૩૨૪—૩૩૩

પ્રકરણ સાતમું.

ફના ફીલ્લાહ.

ઈરાની વેપારી તથા તુતીજાન પોપટ.

ઈસમાઇલી પ્રકાશ ભાગ પેહેલાનું સાંધણ.

નુહનબીના વખતમાં, મોટું તોફાન ઉઠયું, ત્યારે તોફાની સમુદ્રે બીજા બધા કાફરોને ડુબાવી દીધા, પણ નુહનબી તથા તેના મુરીદોને મદદ કરી, તેમને સહીસલામત પહાડ ઉપર ઉતાર્યા. આગ, હજરત ઈબરાહીમને વાસ્તે, ગુલઝાર, એટલે બાગ જેવી થઇ ગઈ જ્યારે નીમરૂદ પાદશાહે હઝરત ઈબરાહીમને આગમાં નખાવ્યા, ત્યારે આગ બધી ફુલ બીસાલ થઈ ગઇ. આ પ્રમાણે, મારા જાત ભાઇ તરફથી ફના થવાની ઇશારત અને બેશારત થવાથી, મેં તેની શીખામણપર અમલ કર્યો, અને તેને પ્રતાપે હું તમારી કેદમાંથી છુટયો. હવે હું હિંદુસ્થાનના બિંદ્રાબનના વનમાં જઇશ, અને મારા અસલ વતનનાં સુખ તથા શાંતી ભોગવીશ. છેવટે તુતીજાને સોદાગરને કહ્યું, ઓ શેઠ, હવે તમારી અને મારી જુદાઈ છે, હવે હું તમોને રૂખસત કરૂં છું. હું તમારો મોટો ઉપકાર માનું છું કે, મને અંધારી કેદમાંથી છુટવાનો ઇલાજ, તમારી મારફતે મળ્યો. મારી માફક, તમેપણ એક દીવસ આ તનરૂપી પીંજરામાંથી છુટા થશો. સોદાગરે કહ્યું "ફી અમાનીલ્લાહ ખુદા હાફીઝ" મતલબ, ખુદાવંદતાલા તને અમાનમાં રાખે, અને તારી નીગેહબાની કરે તેં પણ મને એક નવો રસ્તો દેખાડયો છે, કે આ શરીરરૂપી

પીંજરામાંથી, ફના થયા સિવાય, એટલે ખુદી તોડવા સિવાય, ન જાત, એટલે છુટકારાનો કોઈ રસ્તો નથી. ત્યાર બાદ, તુતીજાને પણ તેને "ફી અમાનીલ્લાહ, ખુદા હાફીઝ." એવા જુદાઇના શબ્દો સંભળાવી, પોતાની અસલ ભૂમી, હિંદુસ્થાનમાં બિંદ્રાબનનાવન તરફ જવાને માટે રવાના થઇ ગયો.

---:o:---

ઝુન નુન મીસરીની નમનતાઈની બાબતમાં.

એક વરસે, મીસર દેશમાં બીલકુલ વરસાદ વરસ્યો નહીં, આસમાને જમીન સામે, પોતાના દરવાજા બંધ કરી લીધા હતા. ખલકતના લોકોએ રોઇ રોઇને, ગમે તેવી આંસુની ધારાઓ ચલાવી, ભૂખમરાને લીધે, ગમે તેટલો કકળાટ કર્યો, તોપણ, આસમાને પોતાની સંગદીલી ચાલુ જ રાખી. ખલકના લોકોના હાલ જોઇને, દયાને બહાને પણ પાણીનું એક ટીપું, આંસુ તરીકે પણ જમીનપર પાડયું નહીં. માણસ જાત, પશુ, પક્ષીઓ તથા બધી જાતના જાનવરોમાં, ખોરાક તથા પાણીની તાણથી, શોર પડી ગયો. નહીં માબાપ બચ્ચાંનાં, કે નહીં બચ્ચાં માબાપનાં, એવો સખત દુકાળ ચાલી રહ્યો. કીઆમતના દીવસની માફક, સૌ કોઇ અલનફસી, અલનફસી, કરીને પોકારતું હતું, એટલે સૌ કોઇને પોતાની જ જાતની ફીકર થઈ પડી હતી. કોઇના દીલમાં ધીરજ રહી નહીં, તેમ કોઈને કોઇ માટે દયા રહી નહીં. ખલકતની ફરીયાદથી, જાણે ખુદાવંદતાલાએ પોતાના કાનો બેહેરા કરી લીધા હતા. આવા વિકટ વખતમાં, મીસરના સરવે લોકો સાથે મળીને, ઝુન નુન મીસરી, નામે, ખુદાવંદતાલાનો એક વલી હતો, તેની પાસે, ખુદાવંદતાલાની દરગાહમાં દુઆ ચાહવા માટે ગયા. લોકોએ અરજ

કરી, સાહેબ, આ સાલ વરસાદ વરસતો નથી, તેથી અમે હાલ બે હાલ થઈ ગયા છીએ. અમારા ઉપર રંજ તથા સખતી ઘણી છે. અમો ગુનેહગારને વાસ્તે ખુદાવંદતાલાની દરગાહમાં તમે દુઆ કરો. કારણ કે, આપ જેવા નેક વલીયુલ્લાહની દુઆ ખુદાવંદતાલાની દરગાહમાં મકબુલ થશે, એટલે, રદ નહીં જાય. એવી રીતે અરજ કરી, લોકો પોતપોતાને ઘેર ચાલ્યા ગયા. તેજ દીવસે, ઝુન નુન મીસરી, મીસરનો મુલક છોડી, બહાર મુલક ચાલ્યો ગયો. અને આથમણાં પ્રાંતમાં મદઇન નામે શેહેરમાં ભરાઇ બેઠો. આ વાતને થોડા દીવસ થઇ ગયા કે, મીસરમાં ખુદાવંદતાલાની મેહેરબાનીથી, ઘણો વરસાદ થયો. ખૂબ વરસાદ થવા પછી, ઝુન નુન મીસરી મીસરના મુલકમાં પાછો આવ્યો. લોકો ઝુન નુન મીસરી પાસે આવ્યા અને પુછયું કે, તમે આટલા દીવસ કયાં ગયા હતા? તેણે જવાબ આપ્યો કે, મેં સાંભળેલું છે કે, એક બદ માણસના ગુનાહને લીધે, આખા મુલકના લોકોની રોજી તંગ થઇ જાય છે. એક બદકારના પાપથી આખા મુલકમાં વરસાદ વરસતો નથી. એવો બદ માણસ મારા સિવાય, આ મુલકમાં બીજો કોઇ મેં જોયો નહીં. તે માટે, આ મુલકમાંથી હું બહાર નીકળી ગયો. કે મારા જેવા ગુનેહગારના નીકળી જવાથી, વખતે ખુદાવંતાલા, મુલક ઉપર, રહેમતના દરવાજા ખુલ્લા કરે.

મૌલાનારૂમ પોતાની મસનવી નામે કીતાબમાં ફરમાવે છે કે,

હમચુનીન, જુયાએ દરગાહે ખુદા
ચું ખુદા આયદ, શવદ જુયંદેહ, લા.

મતલબ.

આ પ્રમાણે, ખુદાને શોધનારને ખુદાવંદ સાથે મુલાકાત થાય છે, ત્યારે તે શોધનારો ફના થઈ જાય છે.

હજરત સુલેમાન તથા ફરીયાદી મચ્છર.

હજરત સુલેમાનં ખુદાવંદતાલાના નબી, તથા જીન અને ઇનસાનનાં પાદશાહ હતા; તેની દરબારમાં એક દીવસે એક મચ્છરે આવીને ફરીયાદ કરી કે, ઓ સુલેમાન બાદશાહ, તમો બધા ઇનસાન, જીન્નાત તથા પરીઓના બાદશાહ છો. નાંનાં નાનાં પ્રાણીઓ, જેવાં કે, કીડી, મકોડી, વગેરે બધાં તમારા અદલની પનાહમાં અમન ચેન સાથે રહે છે. અમારી ફરીયાદ મેહેરબાની કરીને સાંભળો, અને અમોને દાદ આપો. અમે ઘણા દુઃખી છીએ. અમે ઘણા કમતાકત હલકા પ્રાણીઓ છીએ. કમતાકતીની મીસાલ દેખાડવા સારૂ, અમારું નામ જગતમાં વપરાય છે, એવા અમે બે તાકત છીંએ. અમે બાગ બોસ્તાન જંગલ વગેરે કયાંએ પણ સુખેથી બેશી શકતા નથી. ગરીબ પરવરીમાં આખી દુનીઆમાં તમારી પ્રખ્યાતી છે. ઓ બાદશાહ સુલેમાન, જેવા તમે તાકતમાં નામ ચીન્હછો, તેવા અમે નાતાકતીમાં પંકાએલા છીએ. અમોને દાદ આપો. અને અમોને ગમમાંથી છોડવો. ઓ સુલેમાન નબી, તમારો હાથ અમારી મદદમાં લંબાવો. તમારો હાથ, એ ખુદાનો હાથ છે. સુલેમાનં નબીએ ફરમાવ્યું કે, ઓ દાદ માંગનાર, ઇનસાફ ચાહનાર, તું કોનાથી ફરીયાદ કરે છે? અમારા રાજમાં એવો કોણ ઝાલમ છે, જે તારાપર ગુજારે છે? અમોને અજાએબી લાગે છે કે, અમારાં રાજ્યમાં કોઈ પણ ઝાલમ હયાત હોય, અગર છે, તો તે કોણ છે, અને કયાં છે, તે જાણવા અમે માંગીએ છીએ. જ્યાં અજવાળું થાય છે, ત્યાં અંધારૂં રેહેવા પામતું નથી. તેમ અમારી અદલ પાદશાહીના પ્રકાશમાં, જુલમનો અંધકાર રહી શકતો નથી. મોટા મોટા જીન્નાત તથા શૈતાનોને અમોએ કેદ કરી લીધા છે. ખુદાવંદતાલાએ પોતાની

કુદરતથી અમોને પાદશાહી આપી છે, અમે એવું ધ્યાન હુંમેશાં રાખીએ છીએ, કે અમારાં રાજ્યમાં, કોઇ મઝલુંમ, ખુદાવંદની જનાબમાં ફરીયાદ ન કરે. કારણુ કે, મઝલુમની હાયથી, જંગત સીહા એટલે કાળું થઇ જાય છે. અમે હમેશાં એ ફીકર રાખીએ છીએ, કે ખલકની હાય, આસમાન ઉપર ન જાય. અમે હમેશાં ખબર રાખીએ છીએ કે અમારી બાદશાહીમાં, કોઇ યતીમ રૂએ નહીં. કારણુ કે યતીમના રોવાથી આસમાન કાંપે છે. અમારી બાદશાહીમાં એવી કોઇ જમીન ન રહે કે, જગતમાં કેહેવામાં આવે કે, હજરત સુલેમાનના રાજ્યમાં ફલાણે ઠેકાણે જુલમ છે, તેનું અમે ખાસ ધ્યાન રાખીએ છીએ. જ્યાં સુધી અમારી બાદશાહી છે, ત્યાં સુધી, ખલકમાં કોઇ મઝલૂમ "યાખુદા" કરીને હાય મારે નહીં, તેની અમે મોટી ફીકર રાખીએ છીએ. માટે, અમારા મુલકમાં, કોણુ ઝાલમ હસ્તી ધરાવે છે, તે જલદી અમોને જણાવ. મચ્છરે જવાબ આપ્યો, ખુદાવંદ, અમારી ફરીયાદ હવાના જુલમથી છે. તેણે જુલમના બંને હાથ અમારાપર લંબાવ્યા છેં. અમે હવાના જુલમથી તંગહાલ થયા છીએ. તેના જુલમથી, અમે દીલનું ખુન પીએ છીએ. કોઈપણ જગાએ, તે અમોને સુખથી બેસવા આપતી નથી. તે જ્યાં આવે છે, ત્યાંથી અમારે ભાગવું પડે છે. ઓ રેહેમના ખાવંદ, તમે અમારી દાદને પહોંચો.

હજરત સુલેમાને મચ્છરની ફરીયાદ સાંભળીને કહ્યું કે, વાદી પ્રતિવાદી બંનેને રૂબરૂ કર્યા વગર, ઇનસાફ થતો નથી. અમોને ખુદાવંદતાલા તરફનું એવું ફરમાન છે કે, એક જણુાના કેહેવા ઉપર ચુકાદો આપવો નહીં. પણુ બંને પક્ષને એકઠા કરી, બંને તરફની વાતો સાંભળી, તેનો તોલ કરી, ઇનસાફ આપવો. જ્યાં સુધી વાદી તથા પ્રતિવાદી બંને પક્ષ હાકમ પાસે હાજર ન થાય ત્યાં સુધી, વાદીપક્ષ ગમે તેટલી ફરીયાદ કરે, તોપણુ કોઇ હુકમ

કરી શકાય નહીં. ત્યાર બાદ, સુલેમાન નબીએ હવાને કહેવડાવી મોકલ્યું કે, મચ્છરે અમારી દરબારમાં આવીને, તારી વિરૂદ્ધ ફરીયાદ નોંધાવી છે, માટે ફલાણે વખતે અમારી દરબારમાં હાજર થઈને જવાબ આપી જવો. હજરત સુલેમાન તરફનો સમન મલવાથી, નીમેલા વખત પ્રમાણે હવા એકદમ ઘભરાટથી, દરબારમાં આવી, કે તરત જ, મચ્છર રવાના થઇ ગયો. હજરતે સુલેમાને પુછ્યું, ઓ મચ્છર, તું કયાં જાય છે? ઉભો રહે, હવે હવા આવીને હાજર થઇ છે, તની રૂબરૂમાં, તારી ફરીયાદ રજુ કર. તો બંને પક્ષોની તકરાર સાંભળી, અમે ચુકાદો આપીએ. મચ્છરે જવાબ દીધો. ઓ સુલેમાન નબી, જ્યારે હવા આવે છે, ત્યારે અમે ઉભી શકતા નથી-એમ કહીને એકદમ રવાના થઇ ગયો.

આવી જ હાલત, ખુદાવંદના તાલબની છે, જ્યારે ખુદા આવે છે, ત્યારે તાલબ નીસ્ત થઈ જાયછે, એટલે કે, મારફતનું જ્ઞાન થતાં, ખુદી તુટી જાય છે. આ નીસ્તી, વસલ અને બકાનું સાધન છે. પણ બકાની હાલત પહેલાં ફનાફીલ્લાહની હાલતમાંથી પસાર થવું પડે છે. જેમ કોઇ ઘરમાં દાખલ થવું હોય, તો દરવાજામાંથી પસાર થવું પડે છે, તેમ બકા એટલે હમેશની કાયમ જીંદગી પામવા માટે, પહેલાં ફનાફીલ્લાહ થવું જોઈએ.

આપ ખોવે તો પીઉ મીલે.
અને પીઉ ખોયે સબ હાણ.
એ અંકથ કહાની પીઉકી,
તમે સમજો લોક સજાણ.

ઇસમાઈલી ધર્મશાસ્ત્ર.

કુલ્લો શૈયીન હાલેકુન, ઈલ્લા વજહુલ્લાહે

કુરાને શરીફ.

મતલબ.

ખુદાવંદ સિવાય, સર્વે ચીજો ફના છે.

આ દુનીઆની સરવે સામગ્રી ખુદાવંદ તાલાની બનાવેલી છે. માણસજાત ખુદાવંદના નામપર જે જે સખાવત કરે છે. તેથી તેણે એમ ન સમજવું જોઈએ, કે ખુદાવંતાલા કોઈ ચીજનો મોહતાજ હતો. તે ચીજ તેણે પુરી પાડી, અને તેનું અટકી ગએલું કામ ચલાવ્યું. જે જે પૈસા અથવા ચીજ આપણે ખુદાવંદને નામે ખેરીયાત કરીએ છીએ, તેનું ફળ આપણને નક્કી મળે છે, અને તે ફળ પણ હજારો ગણું મળે છે. તે બેશક છે. પણ તે ફળ મળવાનું કારણ એ છે કે, જે ચીજ આપણે મુશકેલી અને મેહેનતથી મેળવી, અને ખુદાને નામે વાપરી, તે આપણી શુભ નીયતનું ફળ છે. ખુદાવંદ પાસે કોઇ ચીજ નહીં હતી, તે આપણે આપીને તેનું અટકી રહેલું ગાડું આપણે ચલાવી દીધું, એવું અભિમાન ખુદાઇ રસ્તામાં ધરાવવું યોગ્ય નથી. આપણે જે ચીજ ખુદાવંદની રાહમાં વાપરીએ છીએ, તે ચીજ પણ ખુદાવંદતાલાની જ બનાવેલી છે. મનુષ્ય જાતની બનાવેલી નથી. જેવી ચીજ આપણે ખુદાવંદને નામે અર્પણ કરીએ છીએ, તેવી ચીજોના ભંડાર તેણે જંગલ અને દરીયામાં રઝળતા કોઇપણ ચોકી પહોરા વગર મુકેલા છે. દાખલા તરીકે, જો આપણે ખુદાવંદના નામપર, પૈસા વાપરીએ, તો સોનું રૂપું, જેના પૈસા બને છે. તેના ખજાનાંના ખજાનાની મોટી મોટી ખાણો, તેણે જમીનમાં માટી સાથે રાખેલી છે. જો ખુદાવંદના નામપર હીરા માણેક આપીએ, તો તેની પણ મોટી મોટી ખાણો, જમીનમાં રઝળતી મુકી છે. અગર અમુલ્ય મોતીઓ, ખુદાવંદની રાહમાં, ખેરીઆત કરીએ તો એવાં અગણિત મોતી, માછલાં જેવાં અદના પ્રાણીનાં પેટમાં, તેણે ભરી રાખ્યાં છે. અગર આપણે આપણો જાન પણ ખુદાના

નામપર કુરબાન કરીએ, તો તે જાનપણ તેની જ બનાવટનો છે. અને એવા એવા કરોડો જાન, તે એક પળવારમાં પેદા કરી શકે છે. અગર કોઈ માણુસ, પોતાનું સર્વસ્વ, ખુદાવંદના નામપર ખેરીયાત કરી આપે, તોપણ તે સઘળું મળીને, ખુદાઇ ભંડાર આગળ ફના જેવું છે, એટલે કે, કાંઇ બીશાદમાં નથી. ખુદાવંદની રાહમાં પુન્ય કરનારે, ખુંદાવંદતાલાને, પોતાની મગરૂરીથી મોહતાજ સમજવો નહી. તે ખુદાવંદની જાત તો,

અલ્લાહુસ સમદ.

કુરાને શરીફ.

મતલબ.

ખુદાવંદતાલા કોઇ ચીજનો મોહતાજ નથી–પણ માણસજાત કષ્ટ કરી, જે ચીજ હાંસલ કરે છે, અને તેવી ચીજ, હેયામાં હેત ધરી, ખુદાવંદના નામપર કુરબાન કરે છે, તો તે ચીજ માટે નહીં, પણ તેની નેક નીયત માટે, ખુદાવંદતાલા એકના હજારો કરીને તેને પાછા આપે છે.

એક કણુ નામ સાહેબજી કે દીજીએ.
તો પલત્ર સવા લાખ લીજીએ.

ઈસમાઇલી ધર્મશાસ્ત્ર.

જો આપણે બરાબર વિચાર કરશું, તો આપણુને માલમ પડશે કે આપણે ગમે તેટલું પુન્ય કરીએ, તો ખુદાવંદનાજ ખજાનાનું છે. આપણે તે ચીજો દુનીઆમાં આપણી સાથે બાંધીને લાવ્યા ન હોતા, તેમ તે ચીજોને ખરેખર આપણે નવેસરથી જગતમાં પેદા કરી નથી. પણ કષ્ટ કરીને, બીજે ઠેકાણેથી કાઢી, આપણા હાથમાં મેળવી છે અને તે પણ મહાસાગરમાંથી એક ટીપા સમાન છે. આપણે આ જગતમાં જેટલી હદ સુધીની સત્તા તથા દોલત ઈનસાન જાતથી મેળવી

શકાય, તે બધી .પણ જો મેળવવાને નસીબદાર થઈ જઈએ, દાખલા તરીકે, સિકંદર જેવા, આખી દુનીઆના પણ માલેક થઇ જઇએ, તોપણ ખુદાવંદની બાદશાહી આગળ, સઘળું તુચ્છ સરખું તથા ફના છે,

---:o:---

બગદાદનો બાદશાહ તથા અરબનો હદીયો.

અરબસ્તાનમાં, એક અરબ રેહેતો હતો. તે ઘણોજ ગરીબ અવસ્થામાં આવી ગયો હતો. તેનું મોટું કુટુંબ, ગરીબાઇને લીધે, ભુખમરાની સખત તંગ હાલતમાંથી પસાર થતું હતું. એક દીવસે, તેની ઘરવારીએ, ભુખમરાનું દુ:ખ અસહ્ય થવાથી, તે અરબને કેહ્યું, ઓ મારા ખાવીંદ, આવી ભુખમરાની હાલત આપણે કયાં સુધી વેઠશું? આપણો રોટલો શાક વગરનો છે અને આપણું ખાવું મીઠા વગરનું છે. આપણુ પેહેરવાને માટે, સુરજનો તડકો છે, અર્થાત, અંગ ઉપર વસ્ત્ર નથી. આપણા કુંજા પાણી વગરના ખાલી છે. પાણી ફકત આપણી આંખમાંથી પડે તેજ છે. આપણા સગાવહાલા બધા આપણાથી શરમાઇને ભાગી ગયા. અને સામરીની માફક, આપણાથી દુર દુર નાસે છે. સામરી, સામરા ગામનો એક રેહેવાશી હતો. હજરત મુસા, જયારે કોહેતુરપર ગયા હતા, ત્યારે, પછવાડે પોતાંના ભાઇ હારૂનને ખલીફો નેમી ગયા હતા. હજરત મુસાની ગેરહાજરી દરમીયાન, સામરીએ એક સોનાનો વાછડો બનાવ્યો. અને હજરત જીબરાઇલ એક ઠેકાણેથી પસાર થયા હતા, તેના ઘોડાના પગ તળેની ખાક લઇ તે પાણીમાં મેળવી સોનાના વાછડાના પેટમાં દાખલ કરી, તેથી તે ખાકની બરકતથી સામરીનો સોનાનો વાછડો બોલવા લાગ્યો. સામરીએ આ કરામતથી, હજરત

મુસાના ઘણા ખરા મુરીદોને, ખુદાવંદના દીનમાંથી, ગુમરાહ કરી, વાછડાની પુજા કરવામાં લગાડી દીધા. જ્યારે હજરત મુસા કોહતુર-પરથી પાછા ફર્યા, ત્યારે બધા લોકોને પોતાના દીનથી બે દીન થઈ વાછડાની પુજામાં મશગુલ જોયા. હજરત મુસા બહુ નારાજ થયા. અને સામરીને બદદુઆ આપી કે તું જંગલ જંગલમાં રખડજે, જે તને અડકશે, તેને ઝેરી તાપ આવશે, મુસા નબીની બદદુઆ પ્રમાણે, સામરી જંગલો જગલમાં ભટકતો હતો, અને તાપની બીકથી, તેને કોઇ અડકતું નહીં હતું. તથા તેની પાસે પણ કોઇ નહીં જતું હતું. તે અરબની ઔરત કહે છે કે, આપણા પણ હાલ સામરી જેવા થયા છે. નથી કોઇ આપણે ઘેર આવતું, કે નથી કોઈ આપણે પોતાને ઘેર તેડીને માન આપતું. રાતના, સબર કરીને સુઇ રહીએ છીએ, કે કાલે કાંઇ મલશે, પણ વળતો દીવસ, એવો જ આવે છે. બીજે દીવસે પણ, કાંઇ મુયસ્સર થતું નથી. અને જેમની તેમ, પાછી રાત પડી જાય છે. આપણે ફાકાકશીની આતશમાં બળીએ છીએ. આપણે ખેરીયાત તો ક્યાંથી કરીએ? ખેરીયાતને લાયક તો, આપણે પોતે જ બન્યા છીએ. આપણે માખી દેખીએ, તો તેનું પણ લોહી ચુશી લઇએ છીએ, એવી આપણી હાલત થઇ છે. આવી આવી ઘણી મુસીબતની વાતો, તેણે પોતાના ધણીને કહી.

તે અરબ બોલ્યો કે, ક્યાં સુધી તું આવી આવી વાતો કરશે? હવે ઘણી ગઇ, થોડી રહી. થોડી બાકીની ઉમર વાસ્તે એવા હીરસ તું કેમ રાખે છે? અકલમંદ ઝાઝું થોડું જોતા નથી. બંને હાલતો પસાર થઇ જાયછે. અગર સારી હાલત છે, તેપણ ચાલી જાય છે, અને માઠી હાલત પણ ચાલી જાય છે. જોતો ખરી, પક્ષીઓ, ઝાડ-પર બેસી, કેવા મધુર ગાયનો કરે છે? તેમની પાસે, શું ઘરો

છે? કઇ વખાર છે? શું ભરી રાખે છે? આ બુલબુલ; જો કેવી ખુશ અવાજ કરી રહી છે? તે કહે છે કે, ઓ ખુદાવંદા, મને તારા ઉપર રોજીનો ઈતબાર છે. એક કીડીથી કુંજર સુધી, અદનાથી આલા સુધી, સૌની રોજી ખુદાવંદપર ચડે છે. કારણ કે, મખલુક, ખુદાવંદતાલાની અયાલ છે, અને પોતાની અયાલની સંભાળ રાખવાની, તેને પોતાને ફીકર છે. તું તારા દીલમાંથી બેહુદા ખીઆલ કાઢી નાંખ. દુઃખ, એ મોતનો એક ભાગ છે. જો કોઈ ચીજનો એક ભાગ ખમવાથી તાકત આપણે પેદા ન કરીએ, તો પછી, આખી વસ્તુ કેવી રીતે ખમાશે? કષ્ટ સહન કરવામાં ઘણો લાભ છે. જો આપણે એક એક ભાગને મીઠો કરીને લેખીએ, તો આખી વસ્તું પણ આપણને મીઠી લાગશે. જે માણસ આ દુનીઆમાં દુઃખ સહન કરતો નથી, અને એશ અશરતમાં, દીવસ કાઢે છે, તેને મોત બહુ તલખ લાગે છે, કારણ કે, દુઃખ ખમવાની આદત કીધી નથી. અરે બીબી, જ્યારે તું જવાન હતી, ત્યારે બહુ સબરવાળી હતી. પેહેલાં તો તું પોતે સોનારૂપ હતી, અને હવે, તું બહારના સોનાને ચાહનાર થઇ છે, પેહેલાં, તું અંગુરના મેવાથી ભરપુર હતી હવે, ખાલી થઇ ગઈ છે, છેલ્લા વખતમાં, તારો મેવો, મીઠો થવો જોઈતો હતો, તેને બદલે, ખાટો થયો છે. તું મારી અર્ધાંગના છે. તો અર્ધાંગનાએ બીજા અરધા અંગ સમાન થવું જાઈએ. બે બુટ અથવા બે મોજાં સરખાં ન હોય, તો પગમાં પહેરાય નહીં. એક, પગમાં ઢીલો હોય, અને બીજો; તંગ હોય, તો શું કામમાં આવે? જો ઉંટ ઉપર એક ગુણ, ભરેલી અને એક ગુણ, ખાલી હોય, તો બોજાની સગવડ કેવી રીતે થાય? હું સંતોષ તરફ જાઉં છું. તું લોભ લાલચ તરફ ખેંચાય છે. આવી રીતે આખી રાત, તેણે પોતાની ઓરતને સમજ આપી.

તે ઓરતે ધણીની આવી આવી વાતો સાંભળીને, જવાબ આપ્યો કે, જરા આપણા કુટુંબની હાલત જોઇને તો શરમાઓ. તમે સંતોષની વાતો કયાંસુધી કરશો? તમારૂં ઘરતો જુઓ. જાણે કરોળીઆનું જાળું. તમે સંતોષનું નામજ શીખ્યા છો. તમે પોતે કઇ ચીજમાં સંતોષ રાખો છો! તમે મને પોતાની અર્ધાંગના કહો છો, તે ઠીક છે, પણ તે સાથે હું ઈનસાફની પણ ભાગીદાર છું. તમે મને કમ અકલ ધારો છો, અને પોતાને જ્ઞાની ગણો છો, તો કમ અકલને શા માટે અર્ધાંગના તરીકે રાખી છે? મને બહુ નહીં દબાવો. તમારી અકલ એવી છે કે, તેના કરતાં બે અકલ થવું વધારે સારૂં છે. તમે પોતે સાપ છો, તેમ સાપ પકડનાર ગારૂડી પણ પોતે જ છો. તમે પોતાની બુરાઇ જોતા નથી. અગર જુઓ, તો બરફીની માફક પીગળી જાઓ. આવી રીતે, તે અરબની ઔરતે પોતાના ખાવીંદને, ગણી ગણીને તાનાં માર્યાં.

જ્યારે અરબે આવી રીતના બોલ, પોતાની ઓરત તરફથી સાભળ્યાં, ત્યારે તેણે કહ્યું કે, તું દીલને શાંતી આપનાર ઓરત છે કે, ગમનો શરાબ છે? નબી રસુલ્લાહે ફરમાવ્યું છે કે;

અલ ફુકરો ફખરી.

મતલબ.

ગરીબાઇ, એ મારી મગરૂરી છે.

જેમ કોઈ માણસના માથામાં તાલ પડી હોય, તેના વાળ ઉતરી ગયા હોય; તે સારી પાઘડી માથા ઉપર પેરેલી જ રાખે છે, હરેક વખતે, માથાને છુપેલું જ રાખે છે. પણ જેના વાળ જુલ ફેદાર છે, તેને માથાપર પાઘડી ન હોય, તો કાંઇ દરકાર નથી. તે તો વગર પાઘડીએ ઓર વધારે ખુંશી થાય છે. જ્યારે કોઇ એબદાર ચીજને વેચવી હોય છે, ત્યારે તેની એબ ઢાંકવા માટે,

ઉપર કાંઈક શોભા કરવાની જરૂર પડે છે, પણ, જો કાંઇ એબ હોતી નથી, તો પછી ઉપલી શોભાનું શું કામ છે? તેવી જ રીતે, જો આપણી અંદર, ખરી મોટાઈનાં બીજ હોય, તો બહારની મોટી હાલતની કાંઇ જરૂર નથી. તું મને સાપ અને સાપ પકડનારની ઉપમા આપે છે, પણ સાપ પકડવાનું કારણ એ છે જે, સાપનું મોઢું પકડીને, ઝેર કાઢી નાંખવું, જેથી તે સાપ કોઈને કરડી લેવાના અપલક્ષણમાંથી નીકળી જાય, અને તેથી લોકોનો બચાવ થાય, તેમ તેના ઇજાકારક સ્વભાવને લીધે, લોકોની માર ખાએ છે, તેમાંથી તેનો પોતાનો પણ છુટકારો થાય. એ ઓરત, તારૂં પોતાનું મગજ ફરે છે. તેથી તને આખી દુનીઆ ઘુમતી માલમ પડે છે. એ બીબી, જો તારામાં કાંઈક પણ બુદ્ધિ હોત, તો મારા દીલ અને લાઇન પ્રમાણે, તું ચાલત. જ્યાં સુધી સાંભળનાર બેકદર છે, ત્યાં સુધી, બોલનારને શું મજા લાગે? વાએજના સાંભળનાર બેકદર હોય, તો વાએજ કરનારને શું ખુશી પેદા થાય? અગર વાએજ કરનાર સો જબાનની તાકત ધરાવતો હોય, તોપણ સાંભળનાર, બેવકુફ, અજ્ઞાની અને બે કદર હોય, તો તેને મુંગા રહેવું પસંદ પડે છે. અરે ઓરત, જો આખી દુનીઆ, હીરા માણકથી ભરાઈ જોય, તો પણ, તારી રોજી ન હોય, તો તને કાંઈ મળે નહી. હવે તું તારા ઝઘડા અને તાનાં મેણાં છોડી દે. અગર તે ન છોડે, તો પછી મને છોડ, કે પછી મને સારા માઠા સાથે કજીઆ ન રહે. હવે જો ખામોશ, રહે, તો બેહેતર છે. અગર નહીં તો, હું ઘરબાર તરક કરીને ચાલ્યો જાઉં છું. અને તારી તથા મારી જુદાઇ છે. કારણ કે, તંગ બુટ પેહેરવા કરતાં, ઉઘાડે પગે ફરવું વધારે સારૂં છે, મુસાફરીનો રંજ વધારે સારો છે, ઘરની લડાઇ સારી નથી.

જ્યારે ઓરતે જોયું કે, હવે મારા ધણીનો મીજાજ ગયો છે, ત્યારે તે રોવા લાગી, અને કેહેવા, લાગી કે, હું તો તમારા ઉપર ઘણી ઘણી ઉમેદો રાખતી હતી. પણ ખૈર, તમે નથી સાંભળતા તો તમારી મરજી. હું તો તમારા પગની ખાક છું. મારો જીવ અને જાન એ તમારી મીલકત છે. અગર મોહતાજીથી મારૂં દીલ સબર છોડી ગયું, તો તે ખાસ મારે માટે નહીં હતું. તમારા તથા તમારાં બચ્ચાં માટે હતું. તમે ફાકાકશીમાં રહો, તે મને પસંદ ન પડયું. મારા જીવના કસમ, હું તો એવું ઇચ્છું છું કે તમારી ખીજમતમાં મરી ફીટું. તમોને મારાદીલની ખબર હોત, તો તમે આવું બોલત નહીં. હવે જ્યારે તમોને મારે વાસ્તે આવાજ વિચાર આવ્યા છે, તો મારૂં જીવતર શું કામનું છે? હવે મારાથી સબુરી થઇ શકતી નથી. હું મારી જાનથી બેજાર છું. સોનું રૂપું મને શું કામનું છે? મારા દીલ અને જાનમાં તમારી જગ્યા છે, મારાથી જુદાઇ કરવાની વાત, તમે જીભથી કેમ બોલી શકો છો? જ્યારે તમે મને પુરા પ્રેમથી પરણ્યા, ત્યારે પણ હું તેજ હતી. અને હવે આજે જુદાઈની વાતો કરો છો, ત્યારે પણ હું તેજ છું. તમારા હુકમમાં, મારી જાન હાજર છે. મારાથી બોલાયું, તે બોલાયું. હવે મને માફ કરો. હવે મેં તોબા કરી. મારી ગરદન મારો. તોપણ હું રીજી છું. તમે જુદાઇની કડવી કડવી વાતો કેમ કરો છો? ખુદાને વાસ્તે, જુદાઇની વાત નહીં કરો. બાકી તે સિવાય, તમારે દીલ ચાહે તે કરો. મેં જે જે વાતો કહી, તે તમારૂં મોટું દીલ જોઇ કહી. માટે મને દરગુજર કરો.

પોતાની ઓરતના આવી રીતના કાલાવાલા સાંભળીને તે અરબનું દીલ પીગળી ગયું. મોહબ્બતની વીજળીએ તેના દીલમાં ભડકો કર્યો.

કુરાને શરીફમાં ફરમાવેલું છે કે

ઝુચ્ચેના, લીન નાસે, હુબ્બુશ શહવાતે, મીનન્નીસા

મતલબ.

ઓરતો તરફ માણુસને કુદરતી મોહબત ઉત્પન્ન થાય છે.

બાહારથી દેખીતી રીતે, પાણી, આગપર હકુમત ધરાવે છે, એટલે કે, પાણી આગને બુઝાવે છે, પણ તેજ આગ અને પાણીની વચમાં, દેગ હોય તો આગ પાણીને વરાળ કરીને ઉડાવી દે છે. સ્ત્રી પુરુષ વચ્ચે, મોહબ્બતની દેગ છે, બાહારથી દેખીતી રીતે મરદ ઓરત ઉપર હાકમ છે, પણ મોહબ્બતની દેગ વચમાં આવવાથી, મરદ ઓરતના કબજામાં રહે છે, અને તે જેમ કહે, તે કરે છે. અલબતાં, મોહબ્બત વગરના મરદને, ઔરત કોઈપણ રીતે પહોંચતી નથી.

અરબ પોતાની ઔરતની આવી ગમગીની ભરેલી વાતો સાંભળી, મોહબ્બતથી પીગળી જઇને, પશેમાન થવા લાગ્યો, તેણે વિચાર્યું કે, મારી જાનની જાનને મેં શા વાસ્તે સંતાપ આપ્યો. તેણે પસ્તાવો કરીને, પોતાની ઓરતને કહ્યું, એ ઓરત, હું તોબા કરૂં છું. અને તારો ગુનેહગાર છું. મેં હવે સઘળો ઝઘડો મુકયો. હવે તું જે કહે, તે કરવાને તૈયાર છું. હવે હું તારો ફરમાન બરદાર છું. તારી મોહબ્બત આગળ હું ફના છું. ઓરતે કહ્યું, એ ખાવીંદ તમે આ વાતોથી મારા દીલનો ભેદ લીઓ છો. મરદે કહ્યું, જેણે ખાકમાંથી ઇનસાનને પેદા કર્યા, તે બધા ભેદના જાણનારા ખુદાવંદની સાક્ષી આપીને કહું છું, કે હું જે કહું છું, તે ખરા યકીનથી અને સત્ય કહું છું. માટે તને વાજબી લાગે, તે સુચના કર,

ઓરતે કહ્યું, જો એમ જ હોય તો, બગદાદમાં હમણાં એક એવો બાદશાહ રાજ્ય કરે છે, કે જેની પાસે જઇને, આપણી ગરીબીનું બયાન કરશો, તો આપણને ન્યાલ કરી નાંખશે, અને આપણા

જન્મારા સુખીનું દુઃખ મટી જશે. તે બાદશાહ પાસે, અરજમંદ થઈને જાઓ. તે બાદશાહ પાસે, જે કોઇ ગરીબ પોતાની અરજ લઇ જાય છે તેને તે એટલી મોટી નવાજીશ કરે છે કે, જન્મ સુધી તેને બીજા કોઈની દરકાર રેહેતી નથી. તે બાદશાહ એક કીમીઓ છે. જે લોઢું તેની પાસે જાય છે, તે સોનું થઇ જાય છે.

અરબે કહ્યું. કે પાદશાહ પાસે હું શું હદીઓ લઇને જાઉં? ઓરતે જવાબ આપ્યો કે, જ્યારે બાદશાહ લોકો પોતાની કરમ બખશી અને મેહેરબાનીના દરવાજા ખોલે છે, ત્યારે કોઈના હદીઆની દરકાર રાખતા નથી. અરબે કહ્યું, ખાલી હાથે બાદશાહની દરબારમાં જવાય નહીં. આપણા ઘરમાં જે સારામાં સારી ચીજ હોય, તે બાદશાહ પાસે હદીયા તરીકે લઇ જવી જોઇએ. ઓરતે જવાબ આપ્યો કે, ગઈ સાલ, વરસાદની રૂતુમાં, જ્યારે વરસાદ વરસ્યો હતો, તે વખતે, આપણા જંગલના ખાડામાંથી, જે અમૃત જેવું મીઠું પાણી ભરીને, આપણે સાચવી રાખ્યું છે, તે બાદશાહની દરબારમાં હદીઆ તરીકે લઇ જાઓ. બાદશાહ પાસે ગમે તેટલો ખજાનો છે, તોપણ, "આ હૌજકોસરનું પાણી તો, તેની પાસે નહીં જ હોય. આ વિચાર અરબને બહુ પસંદ આવ્યો, અને પોતાના આ આબેહયાતના હદીઆની પુર મગરૂરી સાથે બગદાદ ભણી જવાની તૈયારી કરવા લાગ્યો. તેણે પોતાના મનમાં વિચાર્યું કે કોઇપણ માણસ આજ દીવસ સુધી આવો ઉમદા હદીયો બગદાદના બાદશાહ પાસે લઇ નહીં ગયો હોય. અને બાદશાહે આવું અમૃત જેવું મીઠું પાણી પોતાના આખા જનમમાં નજરે પણ નહી દીઠું હોય. આવો સર્વોત્તમ હદીઓ જોઇ, રાજા બહુ ખુશી થશે, અને તેના બદલામાં, મને ન્યાલ કરી નાંખશે. તે બીચારાને ખબર નહીં હતી કે, બગદાદ શેહેરમાં, દજલા એટલે ટાઇગ્રીસ નામની મીઠા પાણીની એક મોટી નદી, બારેમાસ એક

સરખા રીતે વહે છે; જેનું પાણી, સાકરથી વધારે મીઠું છે. શેહેરમાં તે નદીની નહેરો નિરંતર જારી છે. આ દજલાની નદી એટલી તો વિશાળ છે કે, તેમાં સ્ટીમરો ચાલે છે. અરબે પોતાની સ્ત્રીને કહ્યું કે, આ પાણી એક ઘડામાં ભરીને તેનું મોઢું બંધ કર. આ અરબે પોતાના આખા જન્મારામાં ગંદલા અને ખારા પાણી સિવાય, સ્વચ્છ મીઠું પાણી કદી પીધેલું નહીં હોવાથી, વિચાર્યું કે બગદાદના રાજાને પણ આવા પાણીનો રોજો હશે, અને હું આ હદીઓ લઇ જઈશ, એટલે, તે વડે, પોતાનો રોજો ખોલશે. મતલબ કે તે પણ જીંદગીમાં આ પેહેલી વખતજ, આવું મીઠું પાણી પીશે. હજી સુધી, અરબસ્તાનના મુલકમાં વરસાદ તથા પાણીની મહાતંગી છે.

તે અરબ, પાણીના ઘડા સાથે, બગદાદ શેહેર તરફ રવાના થયો, અને તેના જવા બાદ, તેની ઓરત ખુદાવંદતાલાની દરગાહમાં રાતદીવસ દુઆ ગુજારતી હતી કે, એ ખુદાવંદ! અમારા પાણીને ચોર વગેરે બલાથી બચાવજે. જો કે મારો ધણી ઘણો હુશીયાર છે, અને દાના છે તોપણ, આ પાણી જવાહીરનો ખજાનો છે, માયાના વેરી ઘણા હોય છે અને માયાપર ઘણા જોખમ છે. વળી તેણે મનમાં વિચાર્યું કે જવાહીર શું હીસાબમાં છે? આ તો આબે કૌસર છે. આ પ્રમાણે, તે બાઇની દુઆની બરકતથી, તથા પોતાની ચાલાકી અને હુશીયારીથી, માયાંના બધા દુશ્મનોથી બચાવીને, તે અરબ, મોટાં મોટાં અરણ્યો પસાર કરીને, તે ઘડાને બગદાદ શેહેર સુધી સહી-સલામત લઇ ગયો. જ્યારે બગદાદ શેહેરના દરવાજા પાસે પેહોંચ્યો ત્યારે. કેટલાક દરબાનો તેની સામે ગયા, અને ઘણું ગુલાબ તેના મોઢા ઉપર છાટયું, કારણ કે, બાદશાહનો એવો હુકમ હતો કે, કોઈ પણ મુસાફર શેહેરમાં આવે, તો તેની દરેક રીતે ઘણી જ માવજત કરવી. તે દરબાનોએ તે અરબને પુછયું કે, એ અરબ લોકના

મુખી, તું ક્યાંથી આવ્યો છે? મુસાફરીની મુશકેલીમાં તારી કેવી હાલત છે? તેણે જવાબ આપ્યો કે, હું અરબનો મુખી તો ત્યારે જ થઇશ, કે જ્યારે તમે મને મુખી બનાવશો. હાલ તો, હું એક કંગાળ ગરીબ માણસ છું. પણ અહીંઆના બાદશાહ માટે, એક અમૂલ્ય હદીઓ લાવ્યો છું. અને મારી જન્મની ભુખ તે ભાંગે, એવી બાદશાહ તરફથી ઉમેદ ધરાવું છું. તે દરબાનોએ હદીઓ તેની પાસેથી લીધો. અને તપાસ કરી, તો દુર્ગંધવાળું પાણી માલમ પડ્યું. આ બાબત જોઇને, દરબાનોને મનમાં હસવું તો આવ્યું, પણ સઘળા દરબાનો પાદશાહ પાસેથી દયાનો ગુણ શીખ્યા હતા, તેથી દયા લાવીને, તેને બાદશાહની દરબારમાં લઇ ગયા. બાદશાહે ઘણી મોહબ્બતથી, તેનો હદીઓ કબુલ કર્યો, અને તે હદીઆના બદલામાં, તેનો ઘડો સોના મોહોરોથી ભરી આપ્યો. બાદશાહે દરબાનોને હુકમ કર્યો કે, આ મારો મેહમાન મોટા વિકટ રેતાળ રણોને રસ્તેથી, આવ્યો છે, તેથી તેને બહુ તકલીફ ઉપાડવી પડી છે. માટે હવે તેને, દજલાને રસ્તે, વહાણુમાં બેસાડીને, તેને મુલક રવાના કરી આવો. અત્યાર સુધી તો, તે અરબને એવું અભિમાન હતું કે, જો કે બાદશાહે મને જે બદલો આપ્યો છે, તે ઘણો મોટો છે, તો પણ મારો હદીઓ, તેના ઇનામ કરતાં પણ વધારે કિંમતી છે. જો કે તેણે મને મોટી બખશીશ કરી છે, તો મેં પણ, તેણે દુનીઆમાં કોઇ દીવસ ચાખી ન હોય, એવી બેહેશતની નીઆમત તેને ભેટ કીધી છે. જ્યારે રાજાના દરબાનો તેને દજલાને કીનારે લાવ્યા, અને એક સમુદ્રની મીસાલ, મીઠા પાણીનો ભંડાર જોયો તથા તેમાં હજારો વહાણો આવતાં જતાં જોયાં, ત્યારે તેની મગરૂરી તુટી ગઇ, ત્યારે તેના મનને નિશ્ચય થયો, કે, બાદશાહે ફક્ત મોટા દીલથી અને મને ન્યાલ કરવાના કારણથી, મારો હદીઓ

કબુલ કર્યો છે. નહીં તો, આ મીઠા પાણીનો અખુટ ભંડાર, તેના શેહેર પાસેથી, બાંરે માસ ચાલુ વહ્યા કરે છે. આ દજલાના પાણીનો ભંડાર જોતાં, મારા હદીયાની શું કિંમત છે! આવી રીતે, બાદશાહી દજલાની મોટાઈમાં લીન થઇ, પોતાના ઘડાની કીંમત, બીસલ ફના છે, એમ પોતાના મનમાં દ્રઢ નિશ્ચય કરી, પોતાના દેશ ભણી, વહાણમાં બેસીને, રવાના થયો.

આપણે મનમાં દ્રઢ રીતે સમજવું જોઇએ, કે જે જે ચીજો ઇનસાન ખુદાવંદતાલાની રાહમાં અર્પણ કરે છે, તે ગમે તેટલી કિંમતની હોય, તો પણ ખુદાવંદના રાજ્યમાં દરેક ચીજના દજલા ભરેલા છે. અને તે પણ, વળી તેની પોતાનીજ બનાવટનાં છે. માટે, મહાન ખુદાવંદની હસ્તી અને મોટાઇ આગળ, ગમે તેવાં નેકીનાં કામ કરનારાઓએ પણ, કોઈ જાતની ખુદી ન રાખતાં, પોતાને ફનાફીલ્લાહ ગણવાની, અને તેવીજ રીતે, દુનીઆમાં ચાલવાની જરૂર છે.

એજી• નહીં કુછ હોશો તો સરવે કુછ થાશો,
એવાં સરવે કુછ સાહેબજીને ભાવે રૂડા મુમનભાઈ.

ઇસ્માઇલી ધર્મશાસ્ત્ર.

નામદાર આગાખાનનું ફેરમાન.

જંગબાર.

સુમનને વાસ્તે, દુનીઆમાં કાંઇ નથી. અગર કોઇ સુમન હશે, તો તેની એક નીશાની આ છે કે, તે એવું સમજે કે, હું ખુદાવંદની નજીક જાઉં, અને ખુદાવંદને મારી નજીક કરૂં. રૂહ, જે બદનમાં છે, તે કેદખાનામાં છે. સુમનને વાજબી છે કે, કેદખા-

નામાંથી નીકલી, સારી જગ્યાએ જાય. જ્યાં સુધી રૂહ બદનના કેદખાનામાં છે ત્યાં સુધી, જોવામાં આવતો નથી. રૂહ જ્યાં સુધી બદનમાં કેદ છે, ત્યાં સુધી, કાંઇ પણ જોઈ શકવાનો નથી. બદનમાંથી નીકલ્યો, ત્યારે સરવે જગ્યાઓ જોશે. જ્યાં સુધી બદનમાં છે, ત્યાં સુધી, આગળ, પાછળ, આજુ બાજુ, કયાંએ પણ જોઇ શકવાનો નથી. જેમ કેદખાનાનો કેદી, કેદખાનાની બહારની રચના જોતો નથી. મુમનને એવા ખીઆલ જોઈએ કે, આ કેદખાનામાંથી છુટી જાય. બદનમાં રૂહ છે તે કેદખાનામાં છે. અકલવાળો માણુસ તરત સમજી શકશે, અમારે વધારે કેહેવાની જરૂર નથી.

જો તમે વીચાર કરો કે રૂહ શું છે તો તમને ખબર પડે. મુમને શું કરવું જોઈએ! મરવાને વાસ્તે, તરસ્યાની માફક તૈયાર થવું જોઈએ. ઇનસાનને લાજમ છે કે, પોતાનાં અમલ, સારાં કરે રોજ કીઆમતને દીવસે, તમારા આમાલ વિષે પુછવામાં આવશે. જો આમાલ સારા હશે, તો ગુનાહ માફ થશે, તમારાં દુનીઆનાં કામ પુછીને, પછી તમારી ઇબાદત વિષે પુછવામાં આવશે. જ્યારે તમે નવરા બેઠા હો, ત્યારે, ખાલક કોણ છે.? મખલુક કોણ છે? એવા એવા વિચાર કરો. તમે એવી રીતે ચાલો, અને એવાં કામ કરો, કે જે ઉત્તમ જગ્યાએથી, તમે આવ્યા છો, ત્યાં અસલ મકાન પર, પાછા પહોંચો. તમે દુનીઆમાં મેહેનત કરી પૈસા કમાઓ, તે ભલે, પણ નાણાં ઉપર, દીલ બાંધતા નહીં. નાણું ઘણું કમાયા તેમાં ખુશી પણ ન થવું. અને મેહેનત કરી કમાએલું નાણું જતું રહે, તો દીલગીર ન થવું. જ્યારે તમારી પાસે, નાણું આવે, ત્યારે ઘણા ખુશી નહીં થતા. ખુદા ન કરે, ને કોઇનો છોકરો ગુજરી જાય તો ઘણી દીલગીરી નહીં કરતા. તમે ફના ફીલ્લાહ થઈ જાઓ. હકીકતી મુમન તે છે કે, જે ફના ફીલ્લાહ થાય છે. ફના ફીલ્લાહ

નો અર્થ આપઘાત કરીને શરીરની કેદમાંથી નીકળી જવાનું નથી. એમ જે કોઇ કરે છે, તેને આગળ જતાં, મોટી કેદ ભોગવવી પડશે. આત્મઘાત કરવામાં, કાંઇ ફાયદો નથી. પણ પોતાની હીંમત વધારવી, અને ફના ફીલ્લાહ થવું,

આ દુનીઆમાં, પોતાને ફના ફીલ્લાહ કહેડાવનારા, અને પોતામાં એવી હાલત પેદા થઇ છે, એવું મિથ્યા અભિમાન ધરાવનારા માણસો ઘણા માલમ પડે છે, પણ, તે ક્યાં સુધી? જ્યારે બીજાઓની વાત કરવી હોયં, અથવા કદાપિ પોતાની વાત હોય પણ કાંઈ લાભકારક વાત હોય ત્યાં સુધી. પણ ખરી કસોટી આવતાં, અને તેઓનું કાંઈ દુનીઆનુ નુકસાન થતાં, ફના ફીલ્લાહ નહીં, પણ ફના ફીદ દુનીઆ, એટલે ખુદામાં ફના નહીં, પણ દુનીઆમાં ગીરફ્તાર છે, એવું માલમ પડી આવે છે.

સતગુરૂ કહેરે ઘર ઉપર જેમ દીવડો
અને માંહે કાળી રાત રે.
એ ફ્રોકટ ધોણા બહારકા
માંહેકીં કાસલ સાથ.

ઇસમાઈલી ધર્મશાસ્ત્ર.

આ ફના ફીલ્લાહની હાલત, કાંઇ મોઢે બોલ્યાથી, અથવા કીતાબો વાંચ્યાથી, આવતી નથી. પણ પાક મુરશીદ હાજર ઈમામ તથા સતશાસ્ત્રો, જે આપણને બોધ આપે છે, તેમાં પૂર્ણશ્રદ્ધા અને ઇમાન તથા દ્રઢતા રાખી, પોતાના રૂહને એવી તાકત આપવાની છે કે, જેથી મહાન કુદરતી કારખાના આગળ પોતે નીસ્ત અને નાબુદ છે, એવો નિશ્ચય કરીને, તે પ્રમાણે, પોતાની દુનીઆની વર્ત્તણુક રાખે, એવો ફના ફીલ્લાહ થએલો રૂહ, એવો પહાડ જેવો મુસ્તકીમ થાય છે, કે તેને જમાનાના ગમે તેવા સખત

તોફાન પણ, કાંઇ અસર કરી શકતા નથી. ખરેખરી ફના ફીલ્લાહની હાલતમાં આવેલો માણસ, દુનીઆમાં ગમે તેવો ઉંચો મરતબો ધરાવે, તોપણ, તેને હુંપણા અને ખુદીની કાંઈ પણ લાગણી બાકી રેહેતી નથી. અને ગમે તેવું સખત દુઃખ આવી પડતાં પણ, "હું દુખીઓ છું" એવા સંતાપ રેહેતા નથી.

રૂહાની ઇલમના જાણનારા તથા ફીલસુફીની બાબતપર લખાણ કરનારા વિદ્વાનો, ફના ફીલ્લાહની હાલતને, સૌથી ઉત્તમ ગણે છે, અને એવી હાલતમાં આવનારા માણસને, ઘણાજ નસીબદાર ગણે છે. કારણ કે, એ હાલતમાંથી પસાર થયા વગર, કોઈ પણ ખુદાવંદ તાલાના આશકને છુટકો નથી. આ ફના ફીલ્લાહની હાલત, મુકિતનો મુખ્ય રસ્તો છે.

મૌલાના રૂમ પોતાની મસનવી નામે કીતાબમાં ફરમાવે છે કે,

૧ ગુફ્ત પેગંબર, કે મેઅરાજે મરા.
૨ નીસ્ત, અઝ મેઅરાજે યુનુસ, ઇજતબા.
૩ આને મન બાલા, આને ઉ નશીબ.
૪ ઝાંકે કુરબે હક, બીરૂન સ્ત, અઝ હસીબં.
૫ કુરબ, ન, અઝ પાઇન, બ બાલા જુસ્તન અસ્ત.
૬ કુરબે હક્ક, અઝ જીન્સે હસ્તી, રસ્તન અસ્ત.
૭ કારગાહે સનએ હક, દરનીસ્તી, અસ્ત.
૮ ગરરેહ હસ્તી, ચેદાની, નીસ્ત ચીસ્ત.

મતલબ.

૧–૨ હજરત નબી મહમદે મુસ્તફાએ ફરમાવ્યું છે કે, મારી મેરાજ યુનુસ નબીની મેરાજ કરતાં, વધારે ઉંચા દરજ્જાની નથી.

૩–૪ મારી મેરાજ, ઉંચા આસમાનપર જવાની હતી, અને

યુનસ નબીની મેઅરાજ, નીચે જમીનમાં હતી, તો પણ તેમાં ફરક નથી. ખુદાવંદની નજદીકી હીસાબની બહાર છે.

૫-૬ નાની હાલતમાંથી મોટાઇ શોધવાથી, ખુદાવંદની નજદીકી થતી નથી. પણ પોતાના હું પદમાંથી છુટી જવામાં, ખુદાની નજીદીકી છે.

૭-૮ ખુદાવંદની કારીગીરીની બનાવટ, નીસ્તી ઉપર આધાર રાખે છે, એટલે ફના ફીલ્લાહ થનારનો દરજ્જો, સરવેથી ઉંચો છે. પણ તું તારા હુંપદ અને મગરૂરીમાં, એવો ફસેલો છે કે ફના ફીલ્લાહની લીજત, તું શું સમજે?

• એજીહીંગના વેરતીઆ, માણકનું મુલ શું જાણેજી. મોંના મીઠા ને દીલના ખોટા, સંસાર દરીઆ, સાએર છે દરીઆ, દાંએ તડ દરીઆ, દીતઃકરણીના હીણા જીવ તે કેમ કરી પાર ઉતરશેજી.

ઈસમાઇલી ધર્મશાસ્ત્ર.

પ્રકરણ આઠમું.

સુખ અને દુખ.

સુખ એ શબ્દનો અર્થ, સાધારણ રીતે, જે ચીજો આપણને અનુકુળ લાગે, તેનો સંજોગ થાય, તથાં જે ચીજો પ્રતિકુળ લાગે. તે દુર થાય, એવી હાલતને સુખ ગણવામાં આવે છે.

દુઃખ એ શબ્દનો અર્થ પણ, સાધારણ રીતે, જે ચીજો અનુકુળ હોયં તેનો વિજોગ થાય અને જે ચીજો પ્રતિકુળ હોય, તે બનતી આવે, એવી હાલતને દુઃખ ગણવામાં આવે છે.

દાખલા તરીકે, પૈસો, તનદુરસ્તી, ઇજ્જત, બચ્ચાં, ઉંચા ઓદ્ધા વગેરે જેમ મલતા જાય છે તેમ માણસ પોતાને સુખી ધારે છે. અને એ સુખરૂપી ગણાંતી ચીજો, પાસેથી નીકળતી જાય, તો માણસ પોતાને દુઃખી ધારે છે. કેટલાક માણસો પોતાના વેરીનું નુકસાન થાય, તેમનો નાશ થાય, તેમાં પોતાનું સુખ ગણે છે. પોતાના મિત્રનું નુકશાન થાય, તેમાં દુઃખ માને છે. પોતાના વેરીની ચડતી જોઇ તેમને દુઃખ ઉત્પન થાય છે. મિત્રનું સંકટ જોઇ, દુઃખી થાય છે. સાધારણ રીતે, કોઈ પણ પ્રકારે, પોતાને અનુકુળ લાગે, એવી હાલતને સુખ, તથા પ્રતિકુળ હાલતને, દુઃખ માને છે. હવે આપણે તપાસ કરીએ કે, ખરેખરૂં સુખ દુઃખ શામાં છે. જે બચ્ચાંને આપણે સુખરૂપ ગણીએ છીએ, જે બચ્ચાંને હસતાં તનદુરસ્ત જોઈને, આપણે ખુશી થઇએ છીએ, જે બચ્ચાંની કાલીઘેલી વાતો સાંભળી, આપણને આનંદ થાય છે, જે બચ્ચાં ખોળામાં બેસી, "મા, મા, બાપા,

બાપા," કરી રમે છે, તેમને જોઈ આપણે ખુશી ખુંશીના બાગ બનીએ છીએ. જે બચ્ચામાં આપણે આપણું સર્વસ્વ સમજીએ છીએ, તેજ બચ્ચાં જો મોટાં થઈને આડી ચાલનાં થાય છે, નિતિ-ભ્રષ્ટ નીવડે છે, ધર્મભ્રષ્ટ થઈ જાય છે, જુગાર, દારૂ વગેરે દુર્વ્યસનની હાલતમાં પડે છે, માબાપ સામે લડવા, તથા તેમનાપર હાથ ઉ-પાડવા તૈયાર થઇ જાય છે, બુરાં કરતુકોના પરીણામથી, ન્યાય-સભામાં દંડાય છે તથા કેદખાનાં પામે છે, અને એવી એવી રીતે, અધમ હાલતમાં જઇ પડે છે કે, જેમને લીધે, માબાપો ગામમાં ચાલી શકતા નથી, કોઈ સામે મોઢું ઉંચું કરી, વાત કરી શકતા નથી, તો તેજ બચ્ચાં જેમનું મોઢું જોવાને આંખ ધરાતીજ નહીં હતી, તે આંખે જોવાં ગમતાં નથી. જેમને જોરાવરીથી કાલી ઘેલી રીતે બોલાવવાને, માબાપો પ્રયત્ન કરતા હતા, તેમની સાથે વાત કરવાનું પણ મન થતું નથી. બલકે, તેઓ આ દુનીઆની હવા ખાવા જીવતા રહે, તે પણ માબાપને દુખસમાન થઈ પડે છે. એવે વખતે, "આવાં છોકરાં મરે તો સારૂં" એવા શબ્દો, વગર વિચાર કરવે, તેમના મોઢામાંથી નીકળી જાય છે. હવે, આપણે વિચાર કરીએ કેં, જો ખરૂં સુખ છોકરાંમાંજ હોત, તો આવો મોટો ફેરફાર કેમ થઈ જાત? માબાપ તેજ છે, છોકરાં તેજ છે, છતાં આવો ફેરફાર કેમ? માટે, છોકરામાં સુખ છે, એમ ધારવું, તદન ખોટું માલમ પડી આવે છે. એવીજ રીતે, ખાવું, પીવું, ફરવું હરવું વગેરે ચીજો, જે એક વખતે, માણસ જાતને અતિ આનંદ આપે છે, તેજ ચીજો, બીમારી અથવા બીજાં કોઈ કારણોથી, કડવાં ઝેર થઇ પડે છે. જે જે સ્થળો, એક વખતે, મનોહર લાગતાં હતાં, તેજ સ્થળો, બીજી વખતે, વૈરાન, સ્મશાન જેવાં લાગે છે. જે જે મંડળોમાં ફરવું, એક વખતે, ખુશકારક લાગતું હોય, તેજ મંડળો, બીજા

વખતમાં દુઃખરૂપ લાગે છે. નાનપણમાં, જે જે ચીજોથી મનને અનહદ સુખ લાગતું હતું, તેજ ચીજો, જવાનીમાં, કંટાળા ભરેલી લાગે છે. જે જે ચીજો તરફ માણસ જાત, પોતાની જવાનીમાં, આકર્ષાય છે તેજ ચીજો, વૃદ્ધાવસ્થામાં, દુઃખકારક લાગે છે. બાળપણમાં, બચ્ચાં ઢીંગલા ઢીંગલી, રમકડાં, નાચવું, કુદવું, મસ્તી, તોફાન વગેરેને સુખની ચીજો, ધારતાં હોય, તેજ ચીજો મોટી ઉમરમાં, કંટાળો ઉપજાવનાર લાગે છે. સારાં સારાં ખાવાં, સારાં સારાં કપડાં, ઊંચા ઊંચાં મંડળોમાં ફરવું, હવા બદલને નામે, ગામો ગામની મોજ મારવી તથા બીજી બધી રીતે હોસહવસની ચીજો તરફ આકર્ષાઇ, માણસ પોતાની જવાનીમાં, સુખ માને છે, તેજ ચીજો, ઘડપણ આવતાં કંટાળા ભરેલી તથા દુઃખકારક લાગે છે. હવે, જો ખરેખરૂં સુખ ચીજોમાં હોત, તો આટલો ફેરફાર શા માટે થાત? આપણે જોઈએ છીએ કે, શાકરમાં મીઠાશનો ગુણ, તથા મરચામાં તીખાશનો ગુણ તથા લીંબુમાં ખટાશનો ગુણ તથા કવીનાઇનમાં કડવાશનો ગુણ, આગમાં બાળવાનો ગુણ, પાણીમાં શાંતીનો ગુણ, વગેરે જે ચીજોમાં જે ગુણ છે, તેનો કોઇ દીવસ ફેરફાર થતો નથી: દુનીઆ પેદા થઇ છે, ત્યાંથી દુનીઆના છેવટ સુધી, જે જે પદાર્થો, મૂળ પદાર્થ, અથવા સંયુક્ત પદાર્થ, જેમાં જે ગુણ હોય, તે હમેશાં રહે છે. દુનીઆના જે પદાર્થોમાં આપણે સુખ માનીએ છીએ, જેને આપણે સુખરૂપ ગણીએ છીએ, તેમાં જો ખરેખરૂં સુખ હોત, તો તે હમેશાં તેમાં રહેવુંજ જોઈએ. પણ આપણે જોઇએ છીએ કે, કોઈ ચીજમાં એક જાતનું સુખ હમેશાં રહેતું નથી. જે જે સગાં વહાલાં, મિત્રો વગેરે આજે આપણને અમૃતથી વધારે વહાલાં લાગે છે, તેજ સ્નેહીઓ તથા સગાં કાલે ઝેર જેવાં કડવાં થઇ પડે છે. જે જે દુશ્મન, આજે ઝેર જેવા લાગતા હોય, તે કાલે કોઈ કારણથી સ્નેહી થઈ જાય

છે, તો શાકરથી મીઠાં થઇ પડે છે. આપણે જ્યારે છોકરા છોકરીઓનાં સગપણ કરીએ છીએ, ત્યારે સામુ બાજુવાળાંનાં ઘરનાં નળીઆં સોનાનાં લાગે છે, અને દીકરા દીકરીના વિવાહ થઇ રહ્યા પછી, કાંઇક અણધાર્યા સંજોગો ઉભા થતાં તેઓ જેવા નીચ જગતમાં કોઈ ધ્યાનમાં આવતા નથી. હવે જે સુખ અથવા દુઃખ આપણને તેઓની અંદર લાગે છે, તે ખરેખર તેમાં હોત, તો આવો ફેરફાર કાં થાત? જે સ્ત્રી, મરદને અથવા જે મરદ, સ્ત્રીને, પોતાના પ્રાણ કરતાં પણ વધારે વહાલાં ગણે છે, તે કાંઇ અણધાર્યા સંજોગ આવતાં, એક બીજાને ફારગતી આપવાને એટલે એક બીજાથી જુદાઇ કરવાને, તતપર થઇ જાય છે. હવે જો સુખના ગુણ તેઓમાંજ હોત, તો આવે ચમત્કારીક ફેરફાર કેમ થાત? વરસાદ વરસે છે. તે કોઇને સુખરૂપ લાગે છે. તેજ વરસાદ, તેજ વખતે, કોઇને દુઃખરૂપ લાગે છે. એક જણ ખુદા પાસે દુઆ માંગે છે કે, આજે વરસાદ ઢગલાબંધ આવે તો સારૂં, ખુદાની મોટી મેહેરબાની થાય. બીજો જણ કોઇ કારણથી તેજ વખતે દુઆ માંગે છે, કે આજનો દીવસ વરસાદનું એક ટીપું પણ ન પડે, તો લાખો શુકર ખુદાના થાય. તેજ પ્રમાણે, ટાઢ, તડકો વગેરે ચીજો, એકને આજે સુખરૂપ લાગે છે, તે બીજાને, તેજ વખતે, દુઃખરૂપ લાગે છે, ત્યારે હવે પદાર્થોમાં સુખ છે, એમ કેમ કલ્પી શકાય. કોઈ માણસને ચોરી કરવા ગમે છે, કોઇને જુગાર રમવો પસંદ પડે છે, કોઇને શરાબ પીવો ગમે છે. તેજ વખતે, બીજાને એવી ચીજોપર કમકમાટી અને ધીક્કાર છુટે છે. એક માણસ એવાં કામો કરે છે, જે બીજો સાંભળવાને પણ કંટાળો ખાય છે. વળી તે કામ કરનાર માણસ પોતે પણ, પોતાનેં હાથે આગલે દીવસે કરેલાં દુષ્ટ કામોનો આજે વિચાર કરે છે તો તેને પોતાના ઉપર ધીક્કાર છુટે છે. અને પોતાને લાનત તથા ફીટકાર

આપે છે. 'આવા આવા દાખલા, આપણી રોજની મુસાફરીની નોંધમાં, માલમ પડે છે. તમારી પોતાની ઉમરની ડાયરી તપાસશો, તો જે જે કામ પેહેલાં કરતી વખત, તમને સુખદુઃખરૂપ લાગ્યાં હશે, તેટલાજ પ્રમાણમાં, આજે સુખદુઃખરૂપ લાગે છે? આનો જવાબ, હાકારમાં કોઇથી અપાશે નહીં. કાલનાં કીધેલાં કામો, આજે, કાલથી વધારે સુખરૂપ અથવા દુખરૂખ, માલમ પડશે. ત્યારે હવે, આ દુનીઆના પદાર્થોમાં સુખદુઃખ છે, એમ કહેવાય નહીં. જે મા બાપો, બચ્ચાના ભવિષ્યના સુધારા માટે, તેમની મરજી વિરૂદ્ધ, દબાણ કરી, તેમને સારે રસ્તે ચડાવવા તજવીજ કરે છે, તે માબાપો, બચ્ચાંને ઝેર કરતાં વધારે કડવાં થઈ પડે છે. અને માબાપ મરી જાય, તો ફલાણા પીર ઉપર આટલી માનતા ચડાવું, એવી માનતા માને છે, પણ જ્યારે આવા ફીરશ્તારૂપી માબાપો, તેમના હાથમાંથી નીકળી જાય છે, ત્યારે હાય હાય કરે છે. અને પછી કદર આવવાને લીધે, આજે અમારાં માબાપ હયાત હોત, તો બહુ સારૂં થાત, એવા શબ્દો પણ, તેજ બચ્ચાં ઉચારે છે. જે માબાપ નાનપણમાં અણ-સમજને લીધે, ઝેર કરતાં વધારે કડવાં લાગતાં હતાં, તથા જમ કરતાં વધારે મોટા વેરી જણાતા હતા, તેના નામને, રોઇ રોઇને ઝરે છે. આવી રીતે, હાલતનો ફેરફાર થવાનું કારણ શું? મેહેતાજીઓ જ્યારે બચ્ચાંઓને રમત કરતાં અટકાવીને, જોર જુલમથી ભણાવે છે, ત્યારે "મેહેતાજી માંદા પડે, અથવા નિશાળના ઘરને આગ લાગે, અથવા આજે વરસાદની હેલી થઇ જાય, અથવા બીજા કોઇ કારણથી નિશાળમાં આજે જવાનું ન થાય તો સારૂં," એમ ધાર-નાર નાનકડાં અજ્ઞાન બચ્ચાંઓ, જ્યારે મોટાં થાય છે. કાચા કાચ જેવા હતા, તેમાંથી, અમુલ્ય હીરા જેવા થઈ જાય છે, ત્યારે તેઓ મેહેતાજીઓનો કેટલો આભાર માને છે? જે

મેહેતાજીઓ છોકરાને રાજી રાખવાનો જ માત્ર પગાર ખાય છે, એટલે કે, છોકરાના મન પ્રમાણે ચાલવું, તેનો જ પગાર લેવો, એ પોતાનો ધર્મ સમજે છે, તેઓ ભણે કે ન ભણે, આપણા બાપનું શું ગયું? જેટલા મહીના પગાર મળ્યો, તે ઠીક છે. છોકરો જો બાપ આગળ ખોટું સાચું બોલીને ફરીયાદ કરશે, તો આપણો પગાર બંધ થશે, આવી રીતના વિચાર કરનાર મેહેતાજીઓને, આજે છોકરાં વખાણે છે, પણ તેઓ નકામાં ઠોઠ અને અભણ રહી જવાથી મોટપણમાં, તે જ મેહેતાજીઓ ઉપર, ફીટકારના વરસાદ વરસાવે છે. આટલો ફેરફાર કેમ થતો હશે. જે જે નાટક, સરકસ, ગાયન, તમાશા, જેમાં માણુસ હાલ સુખ સમજતો હોય, તે જ ચીજો, તેને થોડા કાળ પછી દુખરૂપ લાગે છે. કેટલીક ચીજો તરફ, કોઈ માણુસ એટલો ખેંચાય છે કે પોતે એકલો જવા કરતાં, બીજાઓને પણ પોતાનો ખરચ આપી સાથે તેડી જાય છે, તે જ ચીજો જોવાને, થોડા કાળ પછી, તેને કોઇ મફત તેડી જાય, તો પણ તે ત્યાં જવા ખુશી થતો નથી. આમ થાય છે, તેનું કારણ શું? આવી રીતે, દરેક ચીજમાંથી અનુભવવામાં આવતા સુખ દુઃખના પ્રમાણમાં, નવે નવે દીવસે વધારો અથવા ઘટાડો થાય છે. કોઇ ચીજમાં, એક સરખું સુખ અથવા દુઃખ, હમેશાં લાગતું નથી. કેટલાક માણસોને પોતાના મુલકમાં દુખ અસહ્ય થઇ પડવાથી, તે પરદેશમાં નીકળી જાય છે, અને ત્યાં જો નસીબ દેવી તુષ્ટમાન થાય છે તો ભુખમરામાંથી ભાગેલો એવો માણસ, લક્ષાપતી કરોડપતી થઇ પડે છે. આ પ્રમાણે જે ચીજ દુઃખ ઉત્પન્ન કરનાર હતી, તે અંતે સુખનું સાધન થઇ પડે છે. જે માણસને બચ્ચાં ન થવાથી, પાણા એટલા પીર કરે છે, રાત દીવસ ખુદાવંદતાલા પાસે દુઆ માંગે છે કે, જો પુત્રનું ફળ અમોને મળે તો ભલે અમારે ભિક્ષા માંગવી પડે, ભલે

અમારૂં રાજ્ય જાય, ભલે અમે મરી જઈએ, પણ એક ફળ અમારી નજરે જોઈએ, તો અમારો આત્મા ગતે જાય. એવે એવે પ્રકારે, રાત દીવસ આંખોમાં આંશુની ધારાઓ સાથે, ખુદાવંદતાલાની દરગાહમાં કાલાવાલા કરે છે, તેને જો ખુદાવંદતાલા, તેની બંદગી અને આજેજી ઉપર રેહેમ કરી ફળ બખશે છે, તેજ ફળ જો મોટું થતાં, જેમ વીછીનાં બચ્ચાં, પેહેલાં પોતાની માનું કલેજું કોરી ખાય છે, તેમ ઝેરી સાપ સમાન થઇ પડે, તો ફરીથી રોઇ રોઇને ખુદાવંદની દરબારમાં અરજ કરે છે, કે "એ ખુદાવંદા! આવા બચ્ચાંમાંથી, અમને છુટાવ" જેમને માટે, પાહાણા એટલા પીર કર્યા, જેમને માટે, હજારો માનતા માની, જેમને માટે, સુખ, સમૃદ્ધિ તજ્યાં, જેમને માટે, રાજ્ય જાય તો ભલે, પણ દીકરા મળે, અહીંઆ સુધી હિંમત ચલાવી. જેમને માટે, અસંખ્ય કષ્ટ સહન કર્યા, જેમને માટે આખી આખી રાત ઉજાગરા કર્યા, જેમને માટે રોઇ રોઇને આંખો અંધી કરી, જેમને માટે, પોતાનો જીવ પણ પ્યારો ન ગણ્યો, જે માંદા પડે તો "યા ખુદાવંદ, અમોને મારી નાંખ, પણ અમારા બચ્ચાંને ઉગાર" એવી એવી દુઆ ગુજારી, એવી જાતનું સુખ બચ્ચામાં ધારતા હતા, તેજ બચ્ચાં જો, મોટપણમાં અનીતિવાન થઈને, "યા ખુદાવંદા, અમારા માબાપને મારી નાંખ, તો એ લુચ્ચા લોભીઆઓના પૈસા અમે સુખેથી ખાઇએ" આવી રીતની દુઆઓ કરવા લાગે. અને જો માબાપના જાણુવામાં આવે, તો તેમને તેજ ઓલાદમાંથી, કેટલું દુઃખ હાંસલ થતું હશે, તેનો ખીઆલ કરવો મુશકીલ નથી. એક માણુસને ઘેર તેનો મિત્ર મેહેમાન થઇને આવ્યો હતો, તેણે તે માણુસને બચ્ચાં બાળોની ખબર પુછી. તે માણુસનો છોકરો ત્યાં જ બેઠો હતો, તે માણુસે કહ્યું કે, મને આ

એક જ ફરજંદ છે, અને તેને વાસ્તે, આ ગામની પડોસમાં એક ફળદાતા ઝાડ છે. તેની પાસે જઈ, રાત દિવસ અમોએ કાલાવાલા તથા ગીરીઆ ઝારી કરીને, આ ફળ અમોએ મેળવ્યું છે. પોતાના પિતાની આ વાત સાંભળીને, તે છોકરો પોતાના અનીતિવાનં મિત્ર મંડળમાં જઈને કેહેવા લાગ્યો કે,

ચેહ બુદી, અગર મન આં દરખ્તરા બેદાનેસ્તમી, કે
ફુજા અસ્ત, તા દુઆ કરદમી, કે પીદરમ બે મુરદી.

ગુલસ્તાને સાદી.

મતલબ.

આ દરખ્ત ક્યાં છે, તે મને ખબર હોય, તો કેવું સારૂં થાય? તો હું ત્યાં જઈને, મારો બાપ મરી જાએ, એવી દુઆ માંગું?

વાંચનાર ભાઈઓ, જ્યારે પોતાના છોકરાના આ વિચારની તેના પિતાને ખબર મળી, ત્યારે તેને કેવું દુઃખકારક લાગ્યું હશે? જે માણસ પ્રેમને લીધે, કોઈ ચીજમાં સુખ માની, તેને પ્રાણ આપવા તૈયાર થાય છે; તેજ પ્રેમની ચીજ, જો તેનું માથું કાપવા તૈયાર થઈ જાય છે, તો પછી, તેને તે ચીજમાં એવું જ સુખ કાયમ રહેશે કે? આપણે જો બારીકીથી તપાસ કરશું, તો માલમ પડશે, કે કોઈ ચીજમાં, એકસરખું સુખ દુઃખ, આપણને હમેશાં લાગતું નથી. જે ચીજ, આજે સુખરૂપ ભાસે છે, તે કાલે દુઃખરૂપ ભાસે છે આજે દુઃખરૂપ ભાસે; તે કાલે સુખરૂપ ભાસે છે. અથવા સુખ દુઃખના પ્રમાણમાં, ફરક લાગે છે. પણ એક ચીજ, તેવી જ હાલતમાં, કદી લાગનાર નથી. આ ઉપરથી જોઈ શકાશે, કે વાસ્તવિક રીતે, પદાર્થોમાં સુખ દુઃખ નથી. ત્યારે હવે સુખ દુઃખ ક્યાં ક્યાં છે, તેની તપાસ જ્ઞાની માણસે કરવી જોઈએ. જો કોઈ પણ ખરી

રીતે તપાસ કરશે, તો સુખ દુઃખના ઝરા, તેના પોતાનાજ મનરૂપી પર્વતમાંથી, નિરંતર ઝર્યા કરે છે. એક રીતે, માણસ તપાસ કરે, તો આ જગતમાં, સુખ છેજ નહીં, આ સંસારમાં, દુઃખ દુઃખ અને દુઃખ જ છે. આ સંસારરૂપી કેદખાનામાં, દુઃખની બેડી માણસ જાતના પગમાં પડી છે, આ બેડીમાંથી, કોઈ રાજા, શેહેનશાહ, ગરીબ, પૈસાદાર, ભીખ માંગનાર, ગાડી ઘોડામાં મજા કરનાર, હાથીની અંબાડીપર બેસનાર, છત્રપતી, કોઈ મુક્ત થઈને, દુઃખ રહીત નથી. જેની તપાસ કરશો, જેના દીલનો ખરેખરો ભેદ લેશો, જેની હાલત વાસ્તવિક રીતે તપાસશો, જેના ઘરસંસારમાં, બારીક નજર કરશો, જે રાજાઓના ઈતિહાસ વાંચશો, જે શેહેનશાહતની ખટપટ તપાસશો. જેના દીલમાં ઘુસી જઈ, તપાસ કરશો. જેની નાડી તપાસશો, જીવ, જનાવર, પક્ષી, કીડા, વાઘ, વરૂ, સિંહ, બકરાં, વાંદરાં, હાથીથી કીડી સુધી, તેમજ, માણસ જાતમાં, મરદ, સ્ત્રી, છોકરાં છોકરીઓ, બાળક, જવાન, વૃદ્ધ, પેદા થતાં, મોટાં થતાં, મરતાં, દરેકને દુઃખ, દુઃખ અને દુઃખજ છે, આ બાબતની, કોઈથી ના પડાશે નહીં. પણ આ બધાના દુઃખની શરૂઆત, પોતાની અંદરથી જ ઉભી થાય છે. આ સંસાર ખોટો છે. આપણે ખોટા છીએ. જગતની રચના તથા માયા ખોટાં છે. ત્યારે તેને પરીણામે નીપજતાં અને માલમ પડતાં સુખ દુઃખ પણ ખોટાં છે. જ્યાં સુધી માણસ પોતાનું હુંપદ રાખે છે, હું આવો છું, આ ચીજો મારી છે, આ ચીજ મળે, તો સુખી થાઉં, આ ચીજ જતી રહેશે, તો મારી કમ બખતી છે, એવા હું પણામાં, જ્યાં સુધી માણસ ફસાએલો રહે છે, ત્યાં સુધી, આ દુનીઆનાં સુખ દુઃખ, જે હુંપણાના બચ્ચાં છે, તે પેદા થતાં જાય છે; અને એ બચ્ચાં ઉત્પન્ન કરનાર બાપની દાઢીના વાળ, એક એક કરીને ખેંચે છે. જ્યારે માણસનું

હુંપણું નીકળી જાય છે, મારૂં શરીર, મારાં બચ્ચાં, મારી દોલત, મારૂં રાજ્ય, એ સંમજ ખોટી છે, એવું જ્ઞાન જયારે તેને દીલમાં દ્રઢ થાય છે, આ બધી ચીજો મારા માલેકની છે, હું પણ તેનોજ છું, તે માલેક, જેટલી ચીજનો ભોગ, જેટલી મુદત સુધી, જેવી રીતે મને કરવા આપે, તેમાં શુકર કરે, ત્યારેજ માણસ ખરો સુખી થાય છે. જે માણસ આવી રીતે પોતાનું તન, મન અને ધન ઇશ્વરને અર્પણ કરે છે, એટલે કે, તેનાંજ છે, એમ દ્રઢ નિશ્ચય કરે છે, તે માણસને, જે ચીજોને દુઃખ સુખ કેહેવામાં આવે છે, તે સમાન લાગે છે. જે ચીજને સુખ ગણવામાં આવે છે, તેથી તે પોતાને સુખી માનતો નથી, તેમ જે ચીજને દુખરૂપ ગણવામાં આવે છે, તેનાથી તે દુઃખી થતો નથી. આવા માણસને હમેશાં આનંદ અને આનંદ છે, તેને કોઇ પણ જાતનો ભય બાકી રેહેતો નથી.

મન જીતે મન ઈચ્છા ફ્લ ઉપજે અને તન જીતે ઉછરંગ
હીરદો જીતે આનંદ ઉપજે એ શબ્દ જોગ પચંધ.

ઇસમાઈલી ધર્મશાસ્ત્ર.

धैर्यं यस्य पिता, क्षमा च जननी, शान्तिश्चिरं गेहिनी ।
सत्यं सूनुरयं, दया च भगिनी, भ्राता मनःसंयमः ॥
शय्या भूमितलं, दिशोऽपि वसनं, ज्ञानामृतं भोजनं ।
मेते यस्य कुटुम्बिनो, वद सखे, कस्माद्भयं योगिनः ॥

મતલબ.

ધૈર્ય જેનો પિતા છે, જેની માતા ક્ષમા છે, દીર્ધ કાલીન શાંતિ જેની સ્ત્રી છે, સત્ય જેનો પુત્ર છે, દયા જેની બેન છે, જેનો ભાઈ મનનો જય છે. ભૂમીનું તળીઉં જેની પથારી છે, દિશાઓ જેનાં વસ્ત્ર છે, જ્ઞાનરૂપી અમૃત જેનું ખાવાનું છે, એવા જેના કુટુંબીઓ છે, તે યોગીને, હે મિત્ર, કયાંથી ભય હોય તે કહે.

જો ભીંત હોય, તો તેની માથે ચિત્ર હોય છે, જો કપડું હોય, તો તેની ઉપર રંગ ચડે છે. જો દાગીનો હોય, તો તેના ઉપર નકશી કાઢવામાં આવે છે, બેસવાની જગ્યા હોય, તો માણુસો ત્યાં આવીને બેસે છે. પાણી છે, તો તેમાં માછલાં તરે છે, હવા છે, તો તેમાં પક્ષીઓ ઉડે છે. ઘર છે, તો તેના ઉપર છાપરૂં છે. દુનીઆ છે, તો તેનાપર આકાશ છે. આગગાડી, આગબોટ, ઘોડાગાડી, મોટરકાર, તથા બાઇસીકલો છે, તો તેનાપર માણુસો બેસે છે. હાથી ઘોડા વગેરે વાહન છે, તો માણુસો તેઓપર સ્વારી કરે છે, જે ચીજોની હસ્તી અથવા હુંપણું હોય, તેનાપર સારા માઠા ઘાટ થાય છે. જે ચીજની હસ્તી ન હોય, તેનાપર, કાંઇ પણ ઘાટ થતા નથી. જે જ્ઞાની આ દુનીઆને, તેના ખરેખરા આકારમાં, વાસ્તવિક રીતે, જોઇ શકે છે, પોતે કાંઈ ચીજ નથી, એવો જેને દ્રઢ નિશ્ચય થઇ જાય છે. ખુદાવંદતાલા, જે ચીજનો, જેટલી મુદત, ભોગવટો કરવા આપે, તેમાં શુકર કરે છે, જો ખુદાવંદતાલા સુલેમાન જેવી બાદશાહી આપે, તોપણ શુકર કરે છે. જો અય્યુબ નબીની માફક કીડા પોતાનું માંસ ખાય, તોપણ ભલે એમ સમજીને, જે માણુસ પોતાની દુનીઆની મુસાફરી કરે છે તે ખરો જ્ઞાની છે. મુસાફરીમાં જે જે ચીજો મલતો જાય, તે માલેકની છે, જે જે ચીજોનો આપણને તે ભોગ કરાવે, તેમાં શુકર કરવા, એવું જે દ્રઢપણે સમજે છે, જે જે પદાર્થોના સંજોગ વિજોગ થતા જાય, તે પોતાના નથી, પણ ખુદાવંદના છે, એવી રીતનું જેને જ્ઞાન થાય છે, તે ખરેખરો સુખી કેહેવાય છે.

દીલકી દારૂ જો ચાહો તો રાજી રહો રબકી કઝા.
નરમી સખતી જો કુછ પહોંચે તો કહો કે હમ રાજી જ્યું તુમારી રઝા

ઇસરાઇલી ધર્મશાસ્ત્ર.

જેટલું મારી પાસે છે, તે સઘળું તેનું છે, થોડું ભોગવવા આપે, તો શુકર, ઝાઝું ભોગવવા આપે, તો શુકર. જેને દુખરૂપ ચીજ ગણવામાં આવે છે, તે ખરેખરી દુખરૂપ નથી. જેને સુખરૂપ ચીજ ગણવામાં આવે છે, તે ખરેખરી સુખરૂપ નથી. સઘળી ચીજો ખુદાવંદતાલા તરફથી, આપણે ઘેર મેહમાન તરીકે આવે છે, અને જે જે વખતે, જે જે પ્રકારનો મેહેમાન ખુદાવંદ તરફથી આવે, તેનો આદર સત્કાર કરવો જોઇએ. જે જે ચીજોને દુઃખ તથા સુખ ગણવામાં આવે છે, તે દુઃખ સુખ નથી. પણ ખુદાવંદતાલાની અમાનત, તેની તરફના મેહેમાન, તેના એલચી, છે, તેમને માન આપવું, એ આપણી ફરજ છે. અને આવી રીતે, જે માણસ દુનીઆમાં પોતાની મંજલ કાપે છે, તે ખરેખરો મહાત્મા છે. ઘણી જ ઉંડી અને બારીક તપાસ કરશું, તો ખુદાવંદતાલા જે સઘળી ચીજોને આપણે ત્યાં મોકલે છે, તે કાંઇને કાંઇ, નેક મસલહત ધારીને જ મોકલે છે. અને તેવી ચીજોને જોઇને, દુઃખ અથવા સુખ, એ માણુસ જાત પોતાના દીલમાંથી જ ઉભાં કરી લે છે. કોઇ વેળા, એક એવો બનાવ બને છે, કે તે માણુસને તદન દુખરૂપ લાગે છે. પણ પાછળથી, તે બનાવને લીધે સારાં ફળ કાંઇ નીકળી પડે છે, તો પછી તેને તે આવકારદાયક ગણે છે. હરેક પળે, સુખ અને દુઃખ, ઇનસાન પોતામાંથી ઉભાં કરે છે.

જ્યાં સુધી, સુખ દુખ આપણુને લાગે છે, ત્યાં સુધી, રોજે અજલમાં આપણે જે વાયદો કર્યો છે, તે વાયદો આપણે પાળ્યો છે. એમ કહી શકાશે નહીં. એ અલસ્તનો વાયદો છે, જેમાં કુલ અરવાહોએ ખુદાવંદતાલાને રબુઇય્યતનો કોલ આપ્યો છે, એટલે, સરવે ચીજો ઉપર તેનીજ માલેકી છે, તેવા ઇકરારનો કોલ આપ્યો છે. હવે આ દુનીઆમાં આવીને, સરવે ચીજોના માલેક આપણે થઇ

પડીએ, અને એ પદાર્થોના સંજોગ વિજોગ થતાં, તેમને આપણા પોતાના ગણતા હોવાથી, તેમને માટે, મનમાંથી સુખ અને દુઃખ ઉત્પન્ન કરીએ, તો એ અલસ્તનો વાયદો ખોટો થાય છે.

જીરે ભાઈ કદમી કોલ તમે સાહેબજીને દીધા
તેમાં એક કોલ ન પાળ્યો—હોજી

ઈસમાઇલી ધર્મશાસ્ત્ર.

આ વાંયદો પુરો કર્યા સિવાય, આપણે લક્ષ ચોરાશીના ફેરામાંથી છુટનાર નથી. ભલે લાખો અવંતાર થઇ જાય, પણ અંતે, જે અવતારમાં. માણસ પોતાની સર્વ ચીજો ઉપર જ્યાં સુધી ખુદાવંદની માલેકી સમજશે નહીં, જ્યાં સુધી હુંપણું રાખી, સરવે ચીજો ઉપર પોતાની માલેકી સમજી, તેમના સંજોગ વિજોગ થતાં, પોતાના મનમાંથી દુઃખ અને સુખ પેદા કરતો આવશે, ત્યાં સુધી, માણસ જાતનો કોઈ પણ રીતે છુટકો થનાર નથી. જે ચીજમાંથી સુખ માનીએ છીએ, તે આપણી નથી. જેમાંથી દુઃખ માનીએ છીએ તે આપણી નથી. સરવે ચીજો ઉપર ખુદાવંદ આલમીનનો કબજો છે. જે ચીજ, તે આપણને થોડા દહાડા માટે, ભોગવવા આપે છે, તેના આપણે ધણી થઇ પડીએ છીએ, અને તે ચીજો આપણી પોતાની માની બેસતા હોવાથી, જ્યારે તે પોતાની અનામત પાછી લઇ જાય છે ત્યારે આપણને દુઃખ લાગે છે. કેટલીક ચીજોમાંથી, સુખ લાગે છે, પણ ચીજો પારકી હોવાથી, તે આપણે જ્યારે તેના માલેકની મરજી પડે, ત્યારે પાછી દેવી પડે છે, ત્યારે પણ તેને પોતાની તરીકે સમજેલા હોવાથી, આપણને દુખ થઇ થઇ પડે છે. આવી રીતે, સુખ દુખ થવાનું કારણ, આપણી માલેકી સમજવાનું છે. જો આપણે આપણું હુંપદ મુકી આપીએ, તો સુખ પણ નથી. દુઃખ પણ નથી, હમેશાં ખુદાવંદની રચનામાં તથા તેની

કારીગીરીમાં લીન થઈને, મગ્ન રહેવાનું જ બાકી રહે છે. આપણે પોતે પણ તેજ કરતારની બનાવટનાં છીએ, અને તેની જ મીલકત હોઇ પાછા તેની જ તરફ જવાના છીએ.

ઇન્ના લીલ્લાહ વ ઇન્ના ઇલૈહી રાજેઉન.

કુરાને શરીફ.

મતલબ.

ખરેખર, આપણે ખુદાવંદના જ છીએ, અને ખરેખર, તેની તરફ પાછા ફરવાના છીએ.

જે જે ચીજોને આપણે આપણી માલેકી સમજીએ છીએ, જે ચીજો વિષે આપણે હુંપદ ધરાવીએ છીએ, તે અંતે કોઇની નથી. એવું આપણે, અગાઉના ઈતીહાસો તથા હાલના આપણા અનુભવ ઉપરથી, જોઈ શકીએ છીએ. શું રાવણનું રાજ્ય રહ્યું? શું ફીરઔનની બાદશાહી રહી? શું કારૂનનો ખજાનો રહ્યો? શું જમશેદની બાદશાહી રહી? શું રૂસ્તમ જેવા પેહેલવાન, શું નૌશીરવાન જેવા આદીલ, શું હાતમ જેવા સખી, શું વિક્રમ જેવા પરદુખ ભંજનહાર, શું જુહહાક જેવા જાલમ, શું યઝીદ જેવા સંગદીલ, શું પ્રતાપવંત નામદાર મહારાણી વિકટોરીઆ જેવા અદલ ઈનસાફી, આ ફાની દુનીઆની સપાટી ઉપર રહ્યા કે? નહીં, અને રહે પણ કેમ? પારકી અનામત કોઇ માણસ હમેશાં પોતાની પાસે રાખી શકે છે કે? અને તે અમાનત પણ કોની? જબરદસ્ત ખુદાવંદ આલમીનની, જે રહીમ તથા રેહેમાન અને તેની સાથે, કહહાર તથા જબ્બારના વિશેષણો ધરાવનાર છે. રહીમ અને રેહેમાન એટલે, માયાળુ અને દયાળુ, કહહાર તથા જબ્બાર એટલે, મોટો કેહેર કરનાર તથા જબરદસ્ત, એવા અર્થ થાય છે. ગમે તેટલું નાચે, ગમે તેટલું કુદે, તો પણ તેના જ પંજામાં છે, તેના પંજાથી કાંઇ

પણ વેગળાં નથી. તેના આસમાન નીચેથી કોઇ પણ જીવ જનાવર અથવા મનુષ્ય જાત છટકી જઇ શકતું નથી. જેની અમાનત કોઇ દબાવી શકતું નથી. જેની અમાનત પાછી આપ્યા વગર ગમે તેવો રાક્ષસ દાણુવ હોય, ગમે તો આખી દુનીઆનું રાજ્ય કરનાર સીકંદર હોય, તેના બાપનો પણ છુટકો નથી; એમ તો નાનું બચ્ચું પણ સમજી શકે છે. જ્ઞાની અને અજ્ઞાનીનો મોટો ફરક એ જ છે કે, જે ચીજને, અજ્ઞાની છેવટમાં જુએ છે, તેને, જ્ઞાની પેહેલાંથી જ સમજી જાય છે, અને તે સાથે વાજબી રીતે કામ લે છે. કોઇ, પેહેલાં સમજે છે, કોઇ વચમાં સમજે છે, અને કોઇ, છેવટમાં સમજે છે. પણ છેવટની સમજ કાંઈ કામની નથી. આખરતનું રોવું નકામું છે. ગુનાહની સજા લાગે, ત્યારે હાયવોયમાં કાંઈ વળવાનું નથી.

જો મત પીછે ઉપજે, સો મત આગે હોય;
કામ ન બીગડે આપણો, દુરીજન હસે ન કોય.

———:o:———

આકેલ નીમ આકેલ તથા જાહેલ.

માછલીઓ.

એક શેહેર પાસે નદીમાં ત્રણ માછલીઓ રેહેતી હતી. એકનું નામ આકેલ હતું. બીજીનું નામ નીમ આકેલ તથા ત્રીજીને ગાફેલ કરીને કેહેવામાં આવતું હતું. આ ત્રણે માછલીઓ નદીમાં હમેશાં સુખચેનથી રેહેતી હતી, અને ઘણા આનંદ સાથે, દિવસો નિર્ગમન કરતી હતી. એક દીવસે, તે નદીના કીનારાપર બેસી કેટલાક મછીમાર વાતો કરવા લાગ્યા, કે આ નદીમાં મોટાં મોટાં માછલાં પુષ્કળ છે. આજે આપણી સાથે જાળ નથી. કાલ સવારે જાળ

લાવીને આ નદીમાંથી આપણે માછલાં પકડશું, આ વાત સાંભળીને, આકેલ નામની માછલી હતી, તેણે વિચાર કર્યો કે, અહીંઆ રેહેવામાં હવે સલામતી નથી. પણ આ મારૂં વતન છે, અને જાન મુકવી, તેના કરતાં વતનથી છુટું પડવું, વધારે ભારે છે. પણ આખરે તેણે જ્ઞાન દૃષ્ટિથી પોતાના મન સાથે નક્કી કર્યું, કે હવે અહીંઆ રેહેવામાં ફાયદો નથી. કોનાં ઘર, કોનાં બાર, અને કોનાં વતન. કષ્ટ ભયાનક થાનક વરજી, દેશાવર જઈ રહીએ-સુણજો સાજનો.

જો પોતાના મુલકમાં કષ્ટ તથા ભય હોય તો તે મુકીને પરદેશ જવામાં વધારે ફાયદો છે. અહીંઆથી દીલ તોડીને, રવાના થઈ જવામાં સાર છે. બાપના ખોદાવેલા કુવામાં ડુબી મરવામાં ફાયદો નથી. જે એરીંગ કાન તોડે, તે પેહેરવાં નકામાં છે. હું જ્યાં જઈશ ત્યાં ખુદાવંદ તાલા મને જગ્યા આપશે. ખુદાની જમીન બોહોળી છે.

———:o:———

જેમ કે કુરાને શરીફમાં ફરમાવેલું છે.

અરઝુલ્લાહે વાસેઅતુન.

મતલબ.

ખુદાવંદની જમીન ઘણી વિશાળ છે.

વળી ફરમાવેલું છે કે,

લા તુલકુ, બે ઐદેકુમ, ઇલલ તહલકતે.

મતલબ.

તમારે હાથે કરીને, હલાકતમાં નહીં પડો.

આકેલ માછલી વિચાર કરે છે કે, આપણા બાપનું કોઈ મકાન નથી-અને કદાપી બાપનું પણ હોય તો પણ તેમાં કષ્ટ તથા

ભય માલમ પડે, તો તેને છોડીને ચાલ્યા જવું, એ ડહાપણની રીત છે. મને ખુદાવંદ તાલાએ અકલ બખશેલી છે, અને તે અકલને લીધે, હું સમજી શકું છું કે, હવે આ નદી બલકુલ મૌતનું ઘર છે. હવે આ નદી પારાધીની જાળ છે. હવે આ નદીમાં રેહેવું, એ ગળામાં ઝેરી સાપની માળા બનાવીને પેહેરવા જેવું છે. હવે આ નદી જમદૂતની સેહેલગાહ જેવી છે. હવે આ નદીની આશા રાખી, અહીંઆ પડી રેહેવું, એ ઘણું જ મુરખાઇ ભરેલું છે, આવા આવા વિચાર કરી, એકદમ કોઈને ખબર આપ્યા સિવાય, ગુપચુપ ત્યાંથી રાતોરાત રવાના થઈ, મોટા સમુદ્રમાં ચાલી ગઈ. બીજે દીવસે, તે મછીમારો આગલા દીવસના ઠેરાવ પ્રમાણે, જાળ લઈને, સવારના પેહોરમાં નદીપર આવ્યા, અને નદીમાં જાળ નાંખી, તેમાં નીમ આકેલ તથા ગાફેલ બંને માછલીઓ પકડાઇ ગઈ. આ બે માછલીઓએ પણ મછી મારોની આગલા દીવસની વાતો સાંભળી હતી, પણ પોતાની રમત, ગમત, અને મોજમજામાં તેઓની વાતોની કાંઈ દરકાર કરી નહીં. મછીમારોની જાળમાં ફસાતી વખતે, નીમ આકેલે વિચાર કર્યો કે, કાલે મછીમારો વાતો કરતા હતા, તે મેં સાંભળી હતી. પણ તે ઉપર મેં બીલકુલ વિચાર ન કર્યો. હું રમત ગમતમાં રહી. પેલી આકેલ માછલી આજ રાતમાં રવાના થઇ ગઇ, તે સલામત બચી. તે વિચારવંત તથા આગમ બુદ્ધિવાળી હતી, તેથી છુટી ગઈ. તે દરેક ચીજનો પેહેલાંથી વિચાર કરતી હતી, તે આવા ગમમાં ગીરફતાર ન થઇ. મને ખુદાવંદ તાલાએ બુદ્ધિ આપેલી છે, તે છતાં પણ મેં મછીમારોના બોલવાપર કાંઇ વિચાર ન કર્યો. હવે શું કરવું? અંતે ખુબ વીચાર કરીને મનમાં નક્કી કર્યું કે, હું મુરદાર બની જાઉં. જરા પણ હીલચાલ કરૂં નહીં. ગમે તેટલી મારી તપાસ કરે, ગમે તેમ મને અજમાવે, ગમે તો

મને માથેથી ખેંચે, ગમે તો નીચેથી ખેંચે, ગમે તો મનેજમીનપર પટકે, ગમે તો મને કોઈ ચીજની સામે અફાડે, પણ હું બીલકુલ હીલચાલ કરીશ નહીં, એટલે, મને મુરદાર માછલી સમજીને નદીમાં ફેંકી દેશે, આવા વિચાર કરી, પોતાનો દમ ઉંચોકરી, મુરદાના રૂપમાં બદલાઇ ગઇ. મછીમારો આવી મોટી માછલીઓ જાળમાં આવ્યાથી બહુ ખુશી થયા. પણ તપાસ કરીને જુએ છે, તો એમાંની એકને તો મરેલી જોઈ. તેથી તેઓ ઘણા દીલગીર થયા. આ મછીમારોમાં એક ડાહ્યો મછીમાર હતો. તેણે પુરતી અજમાશ કરવા સારૂ, પગ તથા માથા આગળથી તાણી જોઇ, તેના શરીરમાં ઠેકાણે દબાવી જોઇ, તેને હોડીમાં ઉપરથી નીચે ફેંકીને તપાસ કરી, પણ આ નીમ આકેલ, પોતાના ઠેરાવ, પ્રમાણે, કાંઈ હીલી નહીં. આખરે તે દાના મછીમારે પોતાનો અભિપ્રાય આપ્યો કે, આ માછલી મુરદાર છે, માટે તેને નદીમાં પાછી ફેંકી આપો. મછીમારોએ મોટા ગુસા તથા દીલગીરી સાથે તેને નદીમાં ફેંકી દીધી. એટલે તે સડપ લઈને, મોટા દરીઆ ભણી રવાના થઇ ગઇ. હવે બાકી રહી ગએલી ગાફેલ માછલી, તે મછીમારોની જાળમાં આવતાં, આમથી તેમ, અને તેમથી આમ ફફડવા લાગી. પણ જાળ તોડીને ભગાય કેમ? શું મછીમારોની જાળ એવી નબળી હોય છે કે, માછલી જોર કરીને તેમાંથી નીકળી શકે? તેની આખર વખતની બધી દોડધાંમ ફોકટ ગઇ. મરતી વખતે તેણે પોતાની હાલતનો ઘણો અફસોસ કર્યો કે, મેં કાલે મછીમારોની વાત સાંભળી હતી, પણ તેપર કાંઇ વિચાર કીધો નહીં, અને રમત ગમતમાં પડી રહી પેલી આકલ માછલી રાતમાં રવાના થઈ ગઇ; તે છુટી ગઇ. પેલી નીમ આકલ પણ, જાળમાં આવતાંબાર, પોતાની બુદ્ધિનો સદ ઉપયોગ કરી, સમય સૂચકતા વાપરી, કાળના ઝપાટામાંથી નીકળી ગઈ.

અને અફસોસ, હું ગાફલ, છેવટ સુધી મેં કાંઇ પણ ખીઆલ કર્યો નહીં. મગજને કાંઇ પણ તસ્દી આપી નહીં. અને મારી મોજ મજામાં છેવટ સુધી રહી. હવે મોત વખતનો છેલ્લી ઘડીનો પસ્તાવો ફોકટ છે, મછીમારો તેને પોતાને ઘેર લઇ ગયા, અને તેના શરીર-માંથી પોતાનું એક વખતનું સ્વાદિષ્ટ ભોજન કર્યું.

આપણને ખુદ યાદ રાખવાની જરૂર છે, કે મોત સુધી હું પદ ન મુકાયું તો વળી બીજા જન્મની કેદ તથા આફત તૈયાર પડી છે. વળી તેજ માથાકુટ અને મહેનત, આપણે વાસ્તે હાજર છે. વળી એજ પેદા થવાના સંકટ, અને એજ મરણની મોટી મુસીબત, આપણા માથે ઉભેલા જ છે. એટલા માટે, એક માતબર હદીસમાં ફરમાવેલું છે.

મૂતૂ કબ્લા અન તમૂતુ.

મતલબ.

તમે મરો, તેની પેહેલાં મરી જાઓ,
ઈસ્માઇલી ધર્મશાસ્ત્રમાં ફરમાવેલું છે.

સત ગુર કહેરે જુઠા મરણા સબજુગ મરે.
અને સાચા ન મરે કોઇ.
ગુર જ્ઞાને જો મરે,
તીસે બોહોત ન મરણા હોય.

ઇસમાઇલી ધર્મશાસ્ત્ર.

સાચા મરણા ઈસ જુગમાં,
જો જીવત મરતક હોયરે,
શાહ જો પાવે સુઆગકા,
તીસે જન્મ મરણ ન કોયરે.

ઇસમાઇલી ધર્મશાસ્ત્ર.

તેમજ એક હિંદુ કવી લખી ગયો છે કે,

સમજી મુકો તો ઘણું સારૂં,
નહીં તો જરૂર મુકાવશે જમ.

આ ઉપરથી એમ નથી સમજવાનું કે, મોતની અગાઉ અફીણ અથવા ઝેર ખાઇને મરી જવું જોઇએ. અને આખર જમ મુકાવવાનો છે, એટલે આપણે દુનીઆ મુકીને ભાગી જવું જોઈએ. એવી રીતે કરવામાં અપરાધ છે. જોરાવરીથી જીંદગીનો ત્યાગ કરવો, અથવા સંસાર મુકીને સાધુબાવા થઇ જવું, એ ઇસમાઇલી ધર્મની ફીલસુફીથી તદન વિરૂદ્ધ છે.

જોગને છાંડો સંસાર માંડો
સંસારમાં ચાલો સુધાવાજી
એણે સંસારે રાજા પ્રલ્હાદ સિધાં
જેણે કાયા હોળીમાં સીંચાવી=જીુગેસર.

ઇસમાઇલી ધર્મશાસ્ત્ર.

દુનીઆ છોડીને ભાગવાનું નથી, આપઘાત કરીને પ્રાણ પરહરવા નથી. ખુદાવંદ તાલાએ જે ચીજો ભોગવટાને માટે, ઇનસાનને બખશેલીં છે, તે મુકી મુકીને નાશી જવાનું નથી. તેને જાણી બુઝીને આગ લગાડવાની નથી, અને આ સંસાર મુકીને, જંગલ વસાવવાનું નથી. પણ

સંસારી વસ્તુ તણો, કર રૂડો ઉપભોગ
પછી બડબડ કીધા વગર, મોત તણો સંજોગ.

સંસારની જે જે વસ્તુઓ ખુદાવંદતાલાએ આપણને ભોગવતાને માટે બખશેલી છે, તેનો રૂડો ઉપયોગ કરવાનો છે, તે ચીજો ખરેખર અમારી/પોતાની નથી, પણ અમારા ખુદાવંદની છે, અને

તેના તરફથી; તેની ખુશી પડે ત્યાં સુધી, અમોને ભોગવવા માટે, બખશેલી છે, એવું સમજી, તેને સારી રીતે વાપરવાની છે, અને તે ચીજો ખરેખર જેની છે, તેના નામપર તેની રાહમાં ખરચ કરવાની છે. કારણ કે, જે ધણીની જે ચીજ હોય, તેને નામે, તેની વતી ખરચ કરવી, એ ઘણું નેક છે. છતાં પણ, તેવે વખતે, આટલું મારૂં મેં ખુદાવંદના રસ્તામાં વાપર્યું, એવી મગરૂરી ધરાવવી યોગ્ય નથી. એવું અભિમાન ધરાવ્યાથી, આપણો અલસ્તનો કબાલો ખોટો થઈ જાય છે. તેનો માલ તેના રસ્તામાં, તેની વતી વાપર્યો, તે ઘણું જ ઉંચું પ્રમાણીકપણું છે, અને તે પ્રમાણીકપણાંનાં ફલ પણ, ઘણાંજ ઉત્તમ છે. એવું પ્રમાણીકપણું રાખનાર ઉપર ખુદાવંદ બહુ રાજી થાય છે, અને તેને હજારો ગણી નવાજેશ કરે છે પણ એવી રીતે ખરચેલા માલને, પોતાનો તરીકે લેખવાનું અભિમાન ધરાવવું, એ અલસ્તનો કબાલો તોડવા જેવું છે.

> દીયંતે લીયંતે જેણે જીવે આપ ન લેખ્યા
> તીની સચી કરણી કમાઇ–હો જીઓજી.
>
> ઇસમાઇલી ધર્મશાસ્ત્ર.

ખુદાવંદતાલા પોતાનો માલ, આપણી પાસેથી પાછો લઈ જાય, તેની અગાઉ, તે માલ ઉપર તેની સત્તા છે. એવું આપણા મનમાં નક્કી કરવું જોઈએ. આ દુનીઆમાં બધો માલ ખુદાવંદનો સમજી, પોતાનું અભિમાન તજવું, એનું નામ હું પદ મુકવું છે. મોતની અગાઉ મરવું, એનુંજ નામ છે. અને એનુંજ ખુદાઇ ઈશ્ક છે. અલબતાં આવી હાલત, પોતામાં દાખલ કરવી, એ ઘણું મુશકીલ છે, તોપણ અશકય તો નથી જ. જો કોઈ ઘર હજાર પગથીની સીડી ઉપર હોય, તોપણ એક એક પગથીઉં કરીને, છેક ઉપર, પહોંચી શકાય છે. એકેક ગાઉ, કરતાં, હજારો ગાઉની મુસાફરી થાય છે,

એક એક અક્ષર શીખતાં વિદ્વાન થવાય છે. તેમ પોતાનું હુંપણ મુકવાનું, એક એક પગથીઉં કરી, પોતાના દીલમાં નિશ્ચય કરવાથી, અંતે અલસ્તનો કબાલો પુરો થઇ જાય છે. નકામી પોકળ વાતો કરવાથી આ કામ થતું નથી. પણ આપણા પાક હાજર ઇમામ તથા સતશાસ્ત્રો, જે ફરમાન કરે છે, તે સાંભળી, તેપર અમલ કરી, ચાલવાથી આ દશાને પહોંચાય છે. કવાયદ કરવાથી શરીરને પુષ્ટી મળે છે, કસરતની વાતો કરવાથી શરીર મજબૂત થતું નથી. શાસ્ત્રોના ફરમાન ઉપર ચાલવાથી, ઉંચી હાલતે પહોંચાય છે, નકામાં, શાસ્ત્રને નામે વાદવિવાદ, તથા પોતાની હુશીઆરી અને મગરૂરી દેખાડવા માટે, તકરારો કરવાથી આ હાલતનો અનુભવ થતો નથી. ભણી ભણીને, વિદ્વાન થવાય છે. ચોપડીઓ ટેબલ ઉપર રાખી મુકવાથી, કાંઇ વિદ્યા હાંસલ થતી નથી.

ભણે સુણે કુછ અરથ ન સીધે, વણ પાર્યે જીવ ન છુટે

ઇસમાઇલી ધર્મશાસ્ત્ર.

ચાલીને, મુસાંફરી પુરી કરવી છે, વાતો કરવાથી, એક પગલું પણ મુસાફરી ઓછી થતી નથી. બલુનમાં બેસીને, ઉંચે ચડવું છે, બલુન સામે નજર રાખી બેસી રેહેવાથી, કાંઈ વળતું નથી. આ જગતમાં સરવે ખોટું છે, આખરે બધું મુકી જવું છે, સાથે કાંઇ આવવાનું નથી, એવી એવી વાતો, જગતમાં સૌ કોઇ કરે છે.

એજી મરણા બી મરણા, યારો સબ કોઇ જાણે.
ચીત્ત ન ચેતે ને આપ વખાણે.
વણ ચેત્યે જીન્નત હુરા કયાં થકી પામે=બી સાહીંયા.

ઇસમાઇલી ધર્મશાસ્ત્ર.

જ્યાં ચાર ભાઇઓમાં બેસીએ, અને ધર્મજ્ઞાન વિષે વાતચીત કરીએ, તો આવા શબ્દો જરૂર આપણે કાને પડશે. દુનીઆના

વ્યહુવારમાં પણ, આવા પ્રકારની હજારો વાતો થયાં કરે છે. કોઇ માણુસ મરી જાય છે તેની સાદડી ઉપર બેસવા જઇએ છીએ, ત્યાં આ પ્રકારની વાતો વિશેષ થાય છે. જ્યારે કોઇ માણુસની સકરાતની હાલતમાં, મરવાની અણીપર પડેલો હોય છે, ત્યારે તેની છેવટની હાલત જોઇ, આવી આવી વાતો, ખુબ યાદ આવી જાય છે. જ્યારે કોઇ સગાં સ્નેહી મરણ પામે છે, ત્યારે તેને દાટવા માટે કબરસ્તાનમાં જવું પડે છે, ત્યારે હજારો અને લાખો કબરો જોઇ, આવા આવા વિચાર, પોતાની મેળે, આવીને ઉભા રહે છે. જ્યારે કોઇ મુરદાને બાળવા માટે, સ્મશાન ભૂમિમાં, અથવા કોઇના રવાનને અવલ-મંજલ પહોંચાડવાને, દખમામાં જવું પડે છે, ત્યાં આવા તડાકા ખુબ લાગે છે, દીલમાં લાગી આવે છે, અરે દુનીઆ ખોટી છે. ચાર દીવસનું ચાંદરણું છે. જાદુગરનો ખેલ છે. આ દુનીઆમાં આપણું કાંઈ નથી. અંતે સરવે ચીજો મુકીને ચાલ્યા જવું છે. દુનીઆના માબાપ, સગાં કુટુંબ, ધન, દોલત સરવે પારકી અમાનત હતી. તે સરવે તેના ધણીને સ્વાધીન કરીને, અંતે, આપણે અહીંઆ આવી, હમેશ માટે બીછાનું કરી, સુવું પડશે. આ ચાર દીવસની દુનીયાને માટે, ખુદા-વંદની ચીજને, આપણા બાપની કરી લેખી, તેમને માટે હજારો પાપ કર્યાં, હજારો માણસને દુઃખ દીધાં, હજારો માણસો સાથે દગા ફટકા કીધા, તે મળવાથી, આપણને બહુ બહુ સુખ લાગતું હતું, તેમનો વિજોગ થતાં, આપણા દુઃખનો પાર રેહેતો નહીં હતો, પણ સે સૌ ખોટી છે, આપણી કાંઈ પણ નથી, એવા એવા સ્મ-શાનજ્ઞાન આપણને લાગે છે, અને તે વખતે, આપણે એમ ધારીએ છીએ કે, હવે, આપણને ખરૂં જ્ઞાન આવ્યું, ખરી સમજ પડી ગઈ, હવે, આપણને દુનીઆની માયા કદી પણ ઠગી શકશે નહીં, અને તેના સપાટામાં હવે, આપણે કદી પણ આવશું નહીં. પણ ત્યાંથી

પરવારીને, પાછા ઘેર આવ્યા, કબરસ્તાનની હુવા દમ્મમાંથી નીકળી ગઈ, કબરોનો ચીતાર આંખ આગળથી ખસી ગયો, એકાદ દીવસ વીતી ગયો કે, પાછા માયામાં લપટાઇએ છીએ. એજ મારી બૈરી, એજ મારાં બચ્ચાં, એજ મારી ગાડી, એજ મારા ઘોડા, એજ મારા બાગ, એજ મારા બગીચા, એજ મારૂં રાજ્ય, એજ મારો પૈસો, એવી એવી જાતની ખુદીની લાગણી, પાછી આવીને આપણુને દબાવે છે, અને પાછા, આપણે તાબે થઇ જઇએ છીએ, અને મગરૂર બનીએ છીએ. વળી પાછાં, એજ સુખ અને દુઃખ આપણી સામે ઉભાં રહે છે. વળી પાછાં હું નગરશેઠ, હું ગરીબ, હું દુઃખી, હું સુખી, આંજે હું આટલું કમાયો, આજે મને આટલી ખોટ ગઈ, આજે મારો દીકરો મરી ગયો, હાય હાય, મારૂં સરવે લુટાઈ ગયું, આજે મારે ઘેર દીકરો આવ્યો, આજ મને લાખ રૂપીઆની સોરટી લાગી, આજે મને ચીનમાં વેપારમાં દશ હજારનો લાભ મળ્યો, આજે મને લાખ રૂપીઆની ખોટ ગઈ, મારી પેઢી ઉડી ગઈ. અલ્યા, આ ઘર મારૂં છે, આ બાજુની ગલીપર મારો કબજો છે, એ ગલી મારી માલેકી હેઠળ છે, તે તું કેમ દબાવી બેઠો? તેનો ઉપયોગ તું શા માટે કરે છે? જોઈ લે, લાખો રૂપીઆ ખરચીશ, પણ હાઈ કોર્ટમાં લડીને, તે મારી જગ્યા તારા કબજામાંથી કઢાવીશ, વગેરે વગેરે, પાછું મારૂં મારૂં થઇ પડે છે. આ મારા મારાની લાગણી, છેવટની ઘડી સુધી, ઇનસાન મુકી શકતો નથી. હમેશાં વધારે અને વધારે મગરૂર બનતો જાય છે.

એજી અબ સુનીઓરે દુનીઆ કેરી મોહબત
કેસે કામે જીવ બાંધો
એજી લોભ લાલચરે મન મોહસું લગત હુએ
સો દીનકી રાહસેં ટળીઆ

એક દીવસ, પોતાને સુખી ધારી, ખુશી ખુશી થાય છે. બીજે દિવસે, પોતા જેવો જગતમાં દુખી કોઈ નથી, એવા એવા વિચાર કરી, દુઃખી અને હેરાન થાય છે. એક દીવસ, હરખાઈ જાય છે. એક દીવસ, શોકાતુર થઈને બેસી રહે છે. પણ.

હરખ હાસ્ય, દુઃખ આંસુ, તે ખોટાં ચળકે, વેહ
સાચ વસ્તુ નહીં અહીં કહીં, સાચ હરીનો નેહ

મતલબ.

આ દુનીઆમાં હરખનું હસવું ખોટું ચળકે છે, તેમ દુઃખના આંશુ પણ ખોટાં વહે છે. આ દુનીઆમાં, સાચી ચીજ કોઈ પણ નથી. ઈશ્વર તરફનો પ્યાર એ જ સાચી વસ્તુ છે.

સર્વ મોહ સંસાર છે, ક્ષણ ભંગુર વણસાડ
માણસ નિત્ય ઠગાયને, પાપ જ કરે અનાડ

મતલબ.

આ સંસાર સઘળો મોહરૂપી છે, તે જરા વારમાં નાશ થઈ જાય છે. અને બગડી જાય, તેવો છે, એવા સંસારને વિષે, માણસો નિરંતર ઠગાયા કરે છે અને વગર વીચાર્યા પાપ, મુરખ બનીને કરે છે.

ઈનસાનને લાજમ છે કે, આ મારૂં તારૂં, દીલની અંદરથી ભુલી જવું જોઇએ. ખુદાવંદ સૌ ચીજનો માલેક છે, અને સઘળી ચીજનો વારસ છે, એટલે આપણે મરી ગયા પછી, સરવે ચીજો તેની જ દરબારમાં છોડી જવી છે.

એ વીરા મારા ધનપુત્ર માયા સરવે કારમી કહીએ.
આવે હુકમે સરવે મેલીને જઇએ.

ઇસમાઇલી ધર્મશાસ્ત્ર.

જે માણસને, ખરૂં ફીલસુફીનું જ્ઞાન પ્રગટ થાય છે, મને મળ્યું, મારૂં લુટાઇ ગયું, મારૂં મરી ગયું, એવી રીતે, જેનું મારૂં મારૂં મટી જાય છે, અને હુંપદની લાગણી જેના ઉપર અસર કરતી નથી, તે જ ખરા મહાત્માઓ છે. તે જ માણસો, આ દુનીઆમાં અંતઃકરણનું ખરૂં સુખ અનુભવે છે. એવા ફીલસુફ જ્ઞાની મહાત્માઓ, એવા સુખી છે કે તેમના સુખનો કોઇને અનુભવ થઇ શકતો નથી, અને તેમના સુખની કલ્પના પણ, કોઇ કરી શકતું નથી. એવા મહાત્માઓને પેહેલાં તો, આ જગતમાં જ, અંદર દૃષ્ટિથી કોઇ ચીજનો હુમ ગમ રેહેતો નથી. પેહેલો લાભ તો તેમને, આ દુનીઆમાં જ પ્રત્યક્ષ મળે છે. ખરૂં જ્ઞાન તે જ છે કે, તેનું ફળ, પ્રત્યક્ષ રીતે, આ જગતમાં જ માલમ પડી આવે. આવી કવાયદ કરનાર મહાત્માઓ, આ જગતને, તદ્દન જુદી જ રીતનું જુએ છે, અને તદ્દન જુદીજ રીતે પોતાનું કામ લે છે. એવા મહાત્માઓ, જે અંતઃકરણનું સુખ ભોગવે છે, તેનો ચીતાર પણ, વગર કવાએદના માણસોને આવી શકતો નથી. અને આવે પણ કયાંથી? આ સુખ, કાંઈ એવી વસ્તુ નથી કે બહારની સ્થૂળ દૃષ્ટિથી જોઇ શકાય. અથવા જાહેરના કાનથી, તે સુખની વાતો સાંભળી શકાય. જે માણસ, કવાયદ કરી, પોતાના રૂહને ઉંચો ચડાવી, પોતાના મગજને ઉંચા ધોરણ ઉપર લઇ જાય છે, અને આ પરીક્ષા પસાર કરે છે, તેનેજ આ સુખનો અનુભવ થાય છે. તાર મારફતે, એક કલાકમાં લાખો માઇલ સુધી સંદેશા કેવી રીતે જાય છે, તે સાધારણ માણસોના સમજવામાં આવતું નથી. સડેલા જેવા દેખાતા ધાતુના તારમાંથી, આવી ચમત્કારીક રીતે, સંદેશા કેમ ચાલ્યા જાય છે, તે તેઓના અનુભવમાં આવી શકેજ નહીં.

માર્કોની વાયરલેસ ટેલીગ્રાફી, જેમાં તારનાં દોરડાં વગર, એક સ્થળે પોતાની બનાવટની પેટીને સંદેશો આપે, તો બીજે

હજારો માઇલને છેટે રાખેલી, તેની બનાવટની પેટીમાં, વચમાં કાંઇ પણ તાર વગર, તે સંદેશો કેવી રીતે આવી પડે છે, તે સાધારણ માણસના ધ્યાનમાં આવી શકતું નથી.

એક્ષરેઝનાં કીરણો ફેંકી, શરીર અંદર પ્રવેશ થયેલી ગોળીઓ બહારથી કેવી રીતે જોઇ શકાય છે, તથા ધાતુ જેવી પેટીઓની અંદરનો માલ, પેટી ઉઘાડીને જોયા વગર, કેવી રીતે માલમ પડી શકે છે, તેની સમજ દરેક માણસ ધરાવી શકતો નથી. ટેલીફોન મારફતે, કાનોકાન વાતો થાય છે, ફોટોગ્રાફમાં, માણસના આબેહુબ ચેહેરા, એક ક્ષણમાં ઉતારી શકાય છે, તેની સમજ દરેક જણના ધ્યાનમાં આવી શકતી નથી. જે જે વિદ્યામાં, જે જે માણસ પોતે અભ્યાસ તથા મેહેનત કરી, તે ધોરણ સુધી પહોંચે નહીં, ત્યાં સુધી તે વિષય વિષે, તેને પુરતો અનુભવ મળી શકેજ નહીં. મતલબ એ કે, જે માણસ પોતાના દીલને કવાએદ આપી, પોતાના મગજને ઉંચા ધોરણ ઉપર લઇ જશે. જે માણસ કવાએદ કરી, પોતાના રૂહને ઉંચી સ્થીતિપર ચડાવશે, તેજ માણસ, અલસ્તનો કબાલો પુરો કરી, વાસલે હક થઇ શકશે.તેને આ દુનીઆમાંજ, પોતાને માલમ પડતું જશે, કે મારો રૂહ કાંઇક ઉંચે સ્થાને પહોંચતો જાય છે, અને મારી સૈરઇલલ્લાહ, એટલે પરમાત્મા તરફ મારી મુસાફરી થતી જાય છે. એવું તેને પોતાનેજ માલમ પડશે અને જો પોતાને પ્રત્યક્ષ ન માલમ પડે તો જાણવું કે, મારા દીલની કવાએદ નથી, હું હજી વાતો કરૂં છું, અને વાતોજ સાંભળું છું. જ્ઞાનશાસ્ત્રો, મુરશેદ, રાહનુમા હાજર ઇમામનાં ફરમાન સાંભળું છું. પણ મારી કવાએદ નથી, જ્યારે ઇનસાન એવી હાલતમાં આવતો જાય, કે તેને સુખ દુખ, સમાન લાગે, તેના મનના કલેશ, ઓછા થતા જાય, ત્યારે તેણે સમજવું કે સતશાસ્ત્રો તથા સતગુરૂ મુરશીદ, રેહનુમાના ફરમાનો

હવે મારા દીલપર અસર કરી, અને હવે, ઇનશા અલ્લાહ, મારી સૈરઇલલ્લાહ, એટલે પરમાત્મા તરફની મુસાફરી પુરી થશે અને હુ જરૂર વાસલે હક થઈશ.

હવે આ વિષયના વર્ણનમાં, જણાવવાની જરૂર છે.કે, જેમ સુરજના તાપથી પાણી સુકાતું જાય છે, જેમ અગ્નિથી લાકડાં બળતાં જાય છે, જેન ઈનજીનમાં દરેક પળે કોલસો જોઇએ છીએ, જેમ પ્રાણીઓને દરરોજ ખોરાક જોઇએ છીએ, જેમ બે ચાર દીવસે લુગડાં પાછાં ધોવાં જોઈએ છીએ. જેમ ઝાડને રોજ પાણી સીપવું જોઇએ છીએ, જેમ શરીરે વખતો વખત નહાવું જોઈએ છીએ, જેમ બતીમાં રોજ તેલ જોઇએ છીએ, તેવીજ રીતે, આ દુનીઆની માયા, જે ઘણી જબરદસ્ત છે, નફસ એટલે શૈતાને અંદરૂની, અને બહારના અજ્ઞાન બેદીન લોકો, જે શૈતાને બીરૂની છે તેમની સામે દીલને મજબુત રીતે ટકાવી રાખવાને માટે, પાક મુરશીદ રાહબરની નેક નસીહતો તથા શાસ્ત્રોના અહોનિશ શ્રવણની જરૂર છે, જે સિવાય, આ રસ્તાની મુસાફરી થતી નથી. કારણ કે, જરા વાર પણ જ્ઞાનદ્રષ્ટિ ગેરહાજર હોય છે, તો નફસ પાછો ઇનસાનપર સ્વારી કરે છે, અને તેને વળી મારૂં મારૂં કરવાને લલચાવે છે. જેવી પોતાની ખુદની કવાયદની જરૂર છે, તેનાં કરતાં વિશેષ, વારંવાર પાક મુરશીદના કલામો તથા શાસ્ત્રોના ઉપદેશોથી ચિત્ત વૃત્તિને સ્થિર કરવાની ખાસ જરૂર છે. મુરશીદનો ઉપદેશ, તથા તેની મેહેરબાનીનો સાયો, દિલને સ્થિર રાખવા માટે ખાસ જરૂરનો છે, જે વગર કોઇ પણ માણસ પોતાની કવાયદને, છેવટના દરજ્જા સુધી પહોંચાડી શકતો નથી, અને મુરશીદ વગર, કદાપિ કોઇ માણસ બે ચાર પગથીઆં ચડે છે, તો પાછો શૈતાનનો ધકો ખાઇ નીચે આવી પડે છે, પણ છેવટની પગથી સુધી, કદી પણ પહોંચી

શકતો નથી. વાસેલ હક થવા સારૂ, છેલ્લામાં છેલ્લી પગથી સુધી, પહોંચવાની જરૂર છે. અને કોઇ પણ માણસ, આ જગતમાં, તે છેવટની પગથી સુધી, મુરશીદ વગર પહોંચવાને સમર્થ થતો જ નથી. માટે, મસનદે ઇરશાદપર, જે હાજર ઇમામ બીરાજતા હોય તેમની તાબેદારીમાં રહી, હમેશાં સતશાસ્ત્રો શ્રવણ કરી, પોતાના દીલને સ્થિર રાખવું. અને મુરશીદ રાહનુમા, જે રસ્તા દેખાડે, તે ઉપર અમલ કરી, શેતાનના ઝપાટામાંથી છુટવું, અને મારૂં તારૂં એવી લાગણીથી દુર રહેવું. આ પ્રમાણે, પાક મુરશીદના ઉપદેશ તથા આશ્રયથી, અને પોતાની કવાએદથી, આ દુનીઆના સુખ દુઃખ, જે ઇનસાન હરઘડી પોતાના જ મનમાંથી ઉભા કરતો જાય છે, તેમાંથી છુટી, અચળ સુખ, અને અવિચળ પદવી, હાંસલ કરી શકશે.

મુરશીદ દીવા ઇસ જુગમાં
અને આયા લોકુકે ભાગરે
જીસ્માંહે તીલબી ઈમાનથા
તીને રાખ્યા હૈડે લાગ.

ઇસમાઇલી ધર્મશાસ્ત્ર.

ભવના ભર દરીઆ વિષે, તોફાનો બહુ થાય;
તેમાં પામર પ્રાણીઆ, ઘસડાતા સૌ જાય.
દુખીઆરી મુસાફરી, ઘોર અંધારી રાત;
અહીંથી તહીં મોજાંવતી, ખાય પછાડી જાત.

તત્વજ્ઞાનીઓ આ સંસારની સરખામણી મહાસાગરની સાથે કરે છે. જેવી રીતે મહાસાગરમાં ભરતી ઓટનો વ્યવહાર હમેશાં ચાલ્યા કરે છે. તેવી રીતે, આ દુનીઆમાં મનુષ્ય જાત ઉપર, સુખ દુઃખ રૂપી ભરતી ઓટના પ્રવાહો વહ્યાં કરે છે. જેવી રીતે મહાસાગરમાં ચાલતા વહાણોને અનુકુળ અને પ્રતિકુળ પવનો લાગે

છે, તેવી રીતે આ દુનીઆમાં મનુષ્ય જાતને સુખ દુઃખરૂપી પવનો લાગતા રહે છે. જેવી રીતે મહાસાગરમાં તોફાની રૂતુ તથા શાંત રૂતુ એક પછી એક આવતી જાય છે, તેવી રીતે આ દુનીઆમાં મનુષ્ય જાતને સુખ દુઃખ રૂપી રૂતુઓ લાગતી જાય છે.

ખુદાવંદતાલાએ આ જગતના પ્રાણીઓ ઉપર સુખ દુઃખનો વ્યવહાર ચાલુ રાખ્યો છે, તેમાં તેનું અનહદ ડહાપણ તથા ચતુરાઈ છે, કારણ કે દુઃખ વગર સુખની કદર થતી નથી. શેખસાદી પોતાની ગુલસ્તાન નામની કીતાબમાં ફરમાવે છે કે,

કદરે આફીયત કસી દાનદ.
કે બા મુસીબત ગીરફતાર આયદ.

મતલબ.

સુખની કદર તેને જ હાંસલ થાય છે કે જે મુસીબતમાં ગીરફતાર થયો હોય.

જેને આપણે સાધારણ રીતે દુઃખ માનીએ છીએ, તેવી હાલતમાંથી જો આપણે પસાર થવાનો વખત ન આવે, તો આપણને મળેલા સુખનો અનુભવ કદીપણ થાય નહીં, એટલે કે, તે સુખને આપણે સુખ તરીકે સમજી શકીએ જ નહીં. દાખલા તરીકે, એક માણસ જ્યાં સુધી તનદુરસ્ત હોય છે. ત્યાં સુધી, તનદુરસ્તીની ખરી કદર તેના સમજવામાં આવતી નથી; કારણ કે બીમારીની હાલતનો તેને અનુભવ મળ્યો નથી. બીમારીની હાલતમાંથી પસાર થયા પછીજ, તનદુરસ્તીની ખરી કદર તેને સમજાય છે. જો કોઈ માણસ પાસે દશ વીશ હજાર રૂપીઆ હમેશાં રહેતા હોય, તો તેને તેટલી રકમમાં સુખ લાગતું નથી. જો તે માણસ તદન મુફલસીની હાલતમાં આવી પડે, તો પછી તેટલી જ રક-

મને તે ખુદાવંદની મોટી બખશીશ સમજે છે. જ્યાં સુધી એક માછલી સમુદ્રમાંથી બહાર પડીને પાણી વગર તરફડીઆં મારતી નથી, ત્યાં સુધી પાણીની ખરી કદર તેને થતી નથી. તેમજ દુઃખની હાલતમાંથી પસાર થયા વગર, સુખને ખરો અનુભવ થતો નથી.

આ ઉપરથી જાણવાને બની આવે છે કે જે ચીજને દુઃખ કરીને ગણવામાં આવે છે, તે ચીજ સુખની સમજણ આપનાર મેહેતાજી એટલે ગુરૂ છે. અને એ દુઃખરૂપી ગુરૂ વગર, સુખનું ખરૂં જ્ઞાન કોઇ કાળે પણ આવતું નથી. માટે જે ચીજ આપણને દુઃખરૂપ માલમ પડે છે, તે ચીજ વાસ્તાવિક રીતે, સુખની હાલતને અનુભવ તથા જ્ઞાન આપનાર આપણો ગુરૂ છે. તેમજ વળી જ્યાં સુધી એક માણસ કોઇ પણ જાતની વિપત્તિમાં ઘેરાતો નથી, ત્યાં સુધી તેને હુશીઆરી અને ચાલાકી આવતી નથી. તેથી દુઃખ એ વળી આપણને હુશીઆરી તથા ચાલાકી શીખવનાર ગુરૂ છે, અને ખુદાવંદતાલા તરફથી મોકલેલા દુઃખરૂપી ગુરૂને પૂર્ણ રીતે આપણે આદર સત્કાર કરવો જોઇએ. અગર આપણને સુખનું ખરૂં જ્ઞાન આપનાર અને આપણને ચાલાક તથા હુશીઆર બનાવનાર ખુદાવંદતાલા તરફથી મોકલેલા દુઃખરૂપી ગુરૂની સામે આપણે અભાવ ધરાવીએ, તો સુખરૂપ ચીજમાંથી સુખનો અનુભવ કદીપણ આપણને મળી શકવાનો નથી. વળી જે ચીજને આપણે દુઃખરૂપ માનીએ છીએ તેમાંથી જ્યાં સુધી આપણે પસાર થતા નથી, ત્યાં સુધી આપણા બીજા મનુષ્ય ભાઇઓની દુઃખની હાલતનો ખરો તોલ આપણે કરી શકતા નથી અને તેઓની હાલતનો ખરો તોલ કરવાને શક્તિવાન ન હોવાથી, તેમને દુઃખમાં સહાય કરવાને આપણું દીલ ખેંચાતું નથી. અને પરીણામે દુઃખી જનોને દીલાસો આપનાર કોઇ મળતો નથી અને દુઃખી માણસને સહાય કરવામાં જે આત્મીક આનંદ

સમાએલો છે, તેનો અનુભવ આપણને મળી શકતો નથી, જ્યાં સુધી આપણને આખી જીંદગીમાં એક કીડીનો પણ ડંખ લાગ્યો નથી, ત્યાં સુધી કોઈ માણસને સાપ અથવા વીંછી કરડે, તેની વેદના આપણે કલ્પી શકતા નથી. જ્યાં સુધી એક માણસ કીનારા ઉપર હોય છે, ત્યાં સુધી દરીઆની મુસાફરી કરનાર માણસના સંકટની તેને સમજ પડતી નથી. જ્યાં સુધી એક સ્ત્રી વાંઝણી છે, ત્યાં સુધી પ્રસવની પીડા તે સમજી શકતી નથી. માટે આ દુનીઆમાં આપણા ભાઈ-ઓની હમદરદી થવાને પણ, દુઃખમાંથી પસાર થવાની જરૂર છે.

જે જે આપણી વિષયવાસનાઓ તૃપ્ત થવામાં આપણે સુખ ગણીએ છીએ, તેને અંગે, સુખની સાથે, તે સુખના ભોગવટામાંથી બીજી જાતનાં હજારો નવાં દુઃખ ઉત્પન્ન થાય છે. દાખલા તરીકે ગુલાબનાં ફુલ તોડવાના ઉત્સાહમાં કાંટા લાગી જાય છે. મધ કાઢવા જતાં, મધમાખોનાં ડંખનું દુઃખ ખમવું પડે છે. સ્વાદિષ્ટ ખોરાક પેટ ભરીને ખાવા જતાં બદહજમીના બુરા રોગોનું દુઃખ લાગુ પડે છે. વિષય વાસના તૃપ્ત કરવાનું સુખ હાંસલ કરવા જતાં આપણે બુઢાપાની અગાઉ જઈફ થઈ જઈએ છીએ. તથા બીજી જાતનાં હજારો રોગને આધીન થઈએ છીએ.

આ ઉપરથી માલમ પડે છે કે સુખની સાથે દુઃખ છે. અને દુઃખની સાથે સુખ છે. અને જેને આપણે દુઃખ ગણીએ છીએ, તે સુખનો અનુભવ કરાવનાર સાધન છે, માટે દુઃખ એ આપણા સુખની હાલતનું ખરૂં જ્ઞાન આપનાર ગુરૂ છે.

ગુરૂ ગોવીંદ બે સાથે ઉભા,
કોને લાગું પાય,
જાઉં બલીહારી ગુરૂજીપર,
કે ગોવીંદ દીઓ બતાય.

સઘળાં પદાર્થોનો ખાસ નીયમ છે કે,

ક્રુલ્લો શૈયીન હાલેકુન, ઈલ્લા વજહુલ્લાહે

ક્રુરાને શરીફ

મતલબ.

ખુદાવંદતાલાની જાત સિવાય, દરેક ચીજનો નાશ થઈ જાય છે.

ત્યારે જે ચીજને આપણે સુખરૂપ કરીને ભોગવીએ છીએ અને જેના ભોગવટાને સુખ કરીને માનીએ છીએ, તેથીજ ખુદાવંદતાલા તરફના ઉપલા ખાસ નિયમ પ્રમાણે જ્યારે નાશ પામે છે ત્યારે જેટલા પ્રમાણમાં આપણે તેમાંથી સુખ માન્યું હતું, તેટલા જ પ્રમાણમાં બાદબાકી તરીકે, તે ચીજના નાશના પરીણામમાં પાછું દુઃખ ઉત્પન થાય છે અને બાકી પુરાંત મીંડામાંજ આવે છે. માટે જેને આપણે સુખની હાલત ગણીએ છીએ, તેમાં મગરૂર થવું નહીં અને જે હાલતને આપણે દુઃખરૂપ હાલત ધારીએ છીએ, તે આપણને સુખનો અનુભવ કરાવનાર તથા હુશીઆરી અને ચાલાકી શીખવનાર ગુરૂ છે. તેને માટે પણ પોતાના આત્માને દુઃખી કરવો નહીં. સુખ દુઃખની હાલત ખુદાવંદતાલાએ જગતના વ્યહવાર ચલાવવાને માટે, માણસો ઉપર રાખેલી છે, તે તેની મોટી ચતુરાઈ છે. એ એમાંથી કોઈપણ હાલતને માટે ખુદાવંદની દરગાહમાં કદીપણ ના શુકર થવું નહીં અને હરેક હાલતમાંથી નીકળતો લાભ સાધી લેવો, એ તત્વ જ્ઞાનીનું કામ છે.

સુખ દુઃખ મનમાં ન આણીયે, ઘટ ઘડનારે ઘડીઆં.
ટાળ્યાં તે કોઈનાં નવ ટળે, રઘુનાથનાં જડીઆં–સુખ દુઃખ
નળરાજા સરખો નર નહીં, દમયંતી રાણી.
અડધે વસ્ત્રે વનમાં ભમ્યાં, ન મળ્યાં અન્ન ને પાણી–સુખ દુઃખ

પાંચ પાંડવા સરખા બાંધવા, જેને દ્રૌપદી રાણી.
બાર વરસ વન ભોગવ્યાં, નયણે નિંદ્રા ન આણી-સુખ દુઃખ
સીતાજી સરખી સતી નહીં, જેને રામચંદ્ર સ્વામી.
રાવણ તેને હરી ગયો, મહા દુઃખ પામી-સુખ દુઃખ
રાવણ સરખો રાજ્યો, મંદોદરી રાણી.
દશ મસ્તક છેદાઈ ગયાં, બધી લંકા લુટાણી-સુખ દુઃખ
હરિચંદ્ર સત્યવાદિઓ, તારા લોચના રાણી.
તેને વિપત્ત પડી ઘણી, ભરીઆં નીચ ઘેર પાણી-સુખ દુઃખ
શીવજી સરખા સતા નહીં, જેને પારવતી રાણી.
ભોળવાયા ભીલડી થકી, તપમાં ખામી ગણાણી-સુખ દુઃખ
હનુમાન સરખો મહા જતી, જેને વજર કછોટો.
જાણ્યું તું રાજ આપશે, આપ્યો તેલ કચોલો-સુખ દુઃખ
દુઃખ પડયું સર્વ દેવને, સમર્યા અંતર જામી.
ભક્ત વત્સળ ભૂધરો, મેહેતા નરસીંહનો સ્વામી-સુખ દુઃખ

જે માણસ પૈસામાં તથા સ્ત્રી પુત્રમાં પોતાનું ખરૂં સુખ માને છે, તે ભુલ કરે છે. ખરૂં સુખ સમાન બુદ્ધિ રાખવામાં, અને ઇશ્વર તરફના આત્મીક આનંદમાં છે.

अर्थमनर्थं भावय नित्यं नास्ति ततः सुखलेशः सत्यम्
पुत्रादपि धनभाजां भीतिः सर्वत्रैषा विहिता रीतिः

સાર.

પૈસાને આ દુનીઆમાં સુખનો ચિતાર આપવા માટે, ઘણું કરીને અગાઉ ધરવામાં આવે છે. પણ બનવા જોગ છે કે પૈસો ઘણા દુઃખનું પણ કારણ થઈ પડે છે, અને તેમાંથી કાંઇપણ સુખ હાંસલ થતું નથી. વળી બનવાકાર છે કે, શ્રીમંતોને પૈસાને લીધે,

પોતાના છોકરાઓનો પણ ભય ઉત્પન્ન થાય છે. આવી વાતો જગતમાં અનુભવ સિદ્ધ પણ થઇ ચુકી છે.

જો આપણે સ્ત્રીઓ તથા બચ્ચાંને સુખરૂપ માનીએ તો "સંજોગ તેનો વિજોગ" એ મહાન ઇશ્વરી નિયમ પ્રમાણે, જ્યારે તેમનાથી જુદાઇનો વખત થાય છે. ત્યારે ઘણુંજ દુઃખ ઉત્પન કરે છે. કારણ કે આપણે તો એકલા આ જગતમાં આવ્યા છીએ, અને એકલા જવું છે. સ્ત્રી તથા બચ્ચામાંથી દેખાતાં સુખ એ પણ ખરાં નથી. અહીંઆ પણ ખરૂં સુખ સમાન બુદ્ધિ રાખવામાં અને ઈશ્વર તરફના આત્મીક આનંદમાંજ માલમ પડે છે.

१ का तव कान्ता, क स्ते पुत्र
२ संसारो ऽयम तीव विचित्र
३ कस्य त्वं वा कुत आयात
४ स्तत्व चिन्तय तदिदं भ्रात
५ शत्रौ मित्रे पुत्रे बंधौ
६ मा कुरु यत्नं विग्रहसंधौ
७ भंव समचित्तः सर्वत्र त्वं
८ वाञ्छ स्यचिराद्यादि सत तंत्त्वम्

સાર.

૧–૨ કોણ તારી સ્ત્રી છે? કોણ તારો દીકરો છે? આ સંસાર ઘણો વિચિત્ર છે.

૩–૪ કોનો તું? અથવા ક્યાંથી આવ્યો? તે માટે, હે ભાઇ, આ તત્ત્વનું ચિંતન કર.

૫–૮ તું સત્વર સત્ય વસ્તુને પામવા માંગતો હોય તો, શત્રુ મિત્ર, છોકરાં, અને સગાં વહાલાંમાં લડાઈ કે સલાહ માટે, પ્રયાસ નહીં કર.

મહાત્માનાં લક્ષણ.

विपदि धैर्यमथाभ्युदये क्षमा
सदसि वाक्पटुता युधिविक्रम ।
यससि चाभिरुचिर्व्यसन श्रुतौ
प्रकृतिसिद्ध मिदं हि महात्मनाम् ॥

સાર.

વિપત્તિમાં ધૈર્ય, સંપત્તિમાં ક્ષમા ગુણ.
સભામાં વકતાપણું, યુદ્ધમાં શુરાતન.
કીર્તિપર પ્રેમ, શાસ્ત્રપર ખાસ નિષ્ઠા.

આ સર્વ માહાત્મોઓમાં સ્વભાવથી સિદ્ધ હોય છે. સુખ દુઃખમાં સમભાવના રાખવા માટે, નીચેની કવિતાની થોડી કડીઓ આ ઠેકાણે પ્રસંગોપાત થઈ પડશે.

પ્રભુને ગમે તે સમે સૌ સહેવું,
સદા રાજી રાજી રૂદેમાં રહેવું;
કદી હેબકી હામ હૈયે ન હારો,
ઘણાં કષ્ટ કાળે ઘણું ધૈર્ય ધારો.
સજ્યો ઇશ્વરે વિશ્વનો ખેલ એવો,
જુઓ માંડવો મેહનો હોય જેવો;
થનારો ઘડીમાં, ઘડીમાં જનારો,
ઘણાં કષ્ટ કાળે, ઘણું ધૈર્ય ધારો.
મળે એક કાળે, વિવાહની વધાઇ;
મળે એક કાળે, મહાભોગ ભાઈ;
ન ચાલે સદા કાળ સારો નઠારો,
ઘણાં કષ્ટ કાળે, ઘણું ધૈર્ય ધારો.

પીડા ભૂપ પામ્યો હરિચંદ્ર પુરી,
જીવ્યો કષ્ટ કાળે કરીને મજુરી;
બડા હાથી હોદ્દે હતો બેસનારો,
ઘણાં કષ્ટ કાળે, ઘણું ધૈર્ય ધારો.
જુઓ જાનકી રામ રાજાની રાણી,
બળે તેડીને રાવણે રોતી આણી;
ધરી ધૈર્ય ને જોગ એવો ગુજાર્યો,
ઘણાં કષ્ટ કાળે, ઘણું ધૈર્ય ધારો.
સતી દ્રૌપદીને સભા મધ્ય આણ્યાં,
પતિ દેખતાં પાપીએ વસ્ત્ર તાણ્યાં;
તથાપિ ન તે તો તજ્યો પ્રાણ પ્યારો,
ઘણાં કષ્ટ કાળે ઘણું ધૈર્ય ધારો.
જતી હોય જો આબરૂ એક કાળે,
થતી હોય કાયા કદી ભંગ ભાલે;
ભજે દેવ શાંતિ સજે એજ સારો,
ઘણાં કષ્ટ કાળે, ઘણું ધૈર્ય ધારો.

આ સંસાર સઘળો મોહરૂપ છે. અને તે ક્ષણ વારમાં તુટી જાય તેવો છે. અને તુટી જાય એવી ચીજને આધારે રહેલાં સુખ દુઃખ જે ભાસે છે, તે પણ વગર આધારની ચીજ ઉપર રહેલા હોવાથી, તેઓ પણ તુટી પડે તેવાંજ છે. આ દુનીઆમાં સુખ દુઃખ જે ભાસે છે, તેમાંથી કાંઇ સત્ય નથી. માટે તત્વ જ્ઞાનીને લાજમ છે કે સુખ દુઃખના નીચલા વાતાવરણની ઉપર રહી, જે નિર્મળ ઇશ્વરી પ્રેમ ઉપલા વાતાવરણમાં છે, તેમાં લીન થઇ ઇશ્વર તરફના આત્માના આનંદમાં લીન થવું.

महता पुण्यपण्येन क्रीतेयं कायनौ स्त्वया ।
पारं दुःखोदधेर्गन्तुं तरयावन्नभिद्यते ॥

સાર.

આ સંસારરૂપી હોડી, તારાથી ભારે પુણ્યરૂપી કિંમત વડે, દુઃખના દરિઆને પેલે પાર જવાને ખરીદાઈ છે. એ હોડી ભાંગી જાય, તેના પેહેલાં ભવસાગર તરીને પેહેલે પાર પહોંચ.

પ્રકરણ નવમું.

દેશાભિમાન તથા ધર્માભિમાન.

આ જગતનો વ્યવહાર નિયમિત સારી રીતે ચાલવાને માટે, માણસોને કોઇ સ્થાપિત રાજ્યની જરૂર છે. કારણ કે, જો કોઇ સારૂં સ્થાપિત રાજ્ય ન હોય, તો જુલમગાર જોરાવર માણસો નબળા માણસો ઉપર, ગમે તે પ્રકારે સીતમ ગુજારે તો પણ તેનો અટકાવ કોણ કરે? માણસને, કમાઇને પોતાનો નિર્વાહ ચલાવવા ઉપરાંત, લુચ્ચા બે ઇનસાફ માણસોથી પોતાનું રક્ષણ કરવાનું કામ માથે આવી પડે. કમાવા જાય, તો ઘરમાંથી કોઇ હરામી માણસ માલ લુટી જાય અને ઘરમાં બેસી માલનું રક્ષણ કરે, તો ધંધો ન થાય. સ્થાપીત રાજ્ય વગર, માણસના જાન માલ તથા ઈજ્જતની સલામતી રહી શકતી નથી. સ્થાપીત રાજ્ય હોય, તો તે આખા મુલકને અદલ તથા ઇનસાફથી ચલાવે છે. નબળા અને જુલમથી પીડાએલા લોકોનું રક્ષણ કરે છે. અને માણસ જાતના વ્યવહાર સમાધાનીથી ચાલે છે. આ પ્રમાણે, સારૂં ઇનસાફી રાજ્ય, ખુદાવંદતાલાના આશીરવાદ સમાન છે.

શેખ સાદી પોતાની બોસ્તાન નામની કીતાબમાં ફરમાવે છે કે

બ કૌમી, કે નેકી પસંદદ ખુદાય.
દેહદ ખુસરવે આદલે નીકરાય.

મતલબ.

જે પ્રજાની નેકી ખુદાવંદતાલા પસંદ કરે છે, તેના ઉપર, એક વીચારવંત આદીલ બાદશાહ મોકલે છે.

આ દુનીઆમાં કેટલીક ચીજો, જે ઇનસાફની રીતે રાજ્ય નથી કરી શકતું, તે ધર્મ કરી શકે છે. દાખલા તરીકે, કોઇ માણસ દરીઆમાં ડુબતો હોય, તો તેને બચાવવા ખાતર, રાજ્ય કોઇના ઉપર ફરજ નાંખી શકતું નથી, પણ ધર્મની લાગણી તેવા કામની ફરજ પાડે છે. એક બીજા સાથે સલાહ રાખવી, અરસ્પરસ હેત, મોહુબ્બત મીઠાશ વધારવી એક બીજાને ભાઇઓ સમાન ગણવા. એક બીજાને દુઃખે દુખી, સુખે સુખી, એક બીજાને મનુષ્ય જાતની ફરજો શીખવવી, વગેરે બીજાં હજારો કામ, જે રાજ્ય નથી બજાવી શકતું તે ધર્મ બજાવે છે. કોઇ માણસ આપણને દુઃખ આપે, તો રાજ્ય તેને તે કામમાંથી અટકાવી શકે, પણ આપણાં દુઃખમાં આપણને સહાય આપવાની ફરજ રાજ્ય કોઇ ઉપર પાડી શકતું નથી. પણ ધર્મ, પરોપકાર કરવાની ફરજ પાડે છે. કોઇ દુખી મુસાફરને રોટલો તથા આશ્રમ આપવા માટે, રાજ્ય કોઇનાપર દબાણ કરી શકતું નથી. પણ ધર્મની લાગણી તેવાં કામ કરવાની ઉલટ તથા ફરજ આપે છે. આપણા મા બાપ, આપણને ઘણામાં ઘણા દશ-વીશ ભાઈ બેનો આપી શકે, પણ ધર્મ એક એવાં મા બાપ છે, કે જે આપણને લાખો ભાઇઓ અને બેનો, આપી શકે. અને લોહીના ભાઈ બેન કરતાં, ધર્મના ભાઈ બેનો એક બીજાને, મોટા ઈશ્વરી બંધનનીરૂએ, ઘણા મદદગાર થઇ પડે છે. આ ઉપરથી માલમ પડે છે કે, સ્થાપીત રાજ્ય ઉપરાંત, મનુષ્ય જાતને સારાં સ્થાપીત ધર્મની પણ ખાસ અગત્ય છે. માટે, દરેક માણસે પોતાની ખુદની ભલાઇને સારૂ, તથા નીતીને ખાતર, દેશાભિમાન તથા ધર્માભિમાન ધરાવવાની ખાસ જરૂર છે.

દેશાભિમાન એ શબ્દનો અર્થ, પોતાના સ્વદેશ પ્રત્યેનું અભિમાન, એમ થાય છે. એટલે કે, જે દેશમાં આપણે રહીએ છીએ.

તે દેશના ધંતનીઓનું કોઇપણ રીતે, ન્યાયના ધોરણ પ્રમાણે, કેમ ભલું થાય, આપણો દેશ કોઇ પણ આફતમાંથી કેવી રીતે બચે. આપણો દેશ કીર્તિ તથા આબાદાનીની ટોંચપર કેમ પહોંચે, તેની તીક્ષ્ણ લાગણીને **દેશાભિમાન** કહી શકાય. તેવી જ રીતે, **ધર્માભિમાન** એ શબ્દનો અર્થ પણ, પોતાના ધર્મ પ્રત્યેનું અભિમાન, એમ થાય છે. એટલે કે, જે ધર્મમાં આપણે છીએ, તે ધર્મ પાળનાર આપણા દીનભાઇઓનું ધર્મના ધોરણ સર, કેમ ભલું થાય, આપણા ધર્મનો, ન્યાય અને નીતિના કાનુન સર, કેવી રીતે વધારો થાય. આપણા ધર્મનું રક્ષણ કેવી રીતે કરવું, આપણા ધર્મને, કેવી રીતે ઉંચી સ્થીતિમાં લાવીને, જગતમાં દીપાવવો, એ વિષેની તીક્ષ્ણ લાગણીને, **ધર્માભિમાન** કેહેવાય.

દુનીઆના વ્યવહારને ટેકો આપવાના આ બે મોટાં સાધનોમાંથી, પેહેલાં, આપણે **દેશાભિમાન** પેહેલા ભાગ ઉપર, કાંઇક વર્ણન આપશું. જેમ આપણે કોઇ શેઠના ઘરમાં ભાડુત તરીકે રહેતા હોઇએ, તો આપણા પોતાના તથા બીજા ભાડુતોના ભલા અર્થે, તે ઘરને સાફ, સુઘડતાવાળું, તનદુરૂસ્તી બખશનાર કેવી રીતે રાખવું, આગ વગેરે કાંઇ આફત તે ઘરપર આવી પડે, તો તેને કેમ બચાવ કરવો, વગેરે હરેક જાતની તે ઘરવિષેની લાગણી રાખવાની આપણી ફરજ થઇ પડે છે. આવી લાગણી રાખવાથી, બીજા ભાડુત તથા પોતાને ખુદને પણ ફાયદો છે. ખુદા ન કરે, ને અકસ્માતથી તે ઘરને આગ લાગે, તો તે ઘર, ઘરવાળાનું છે, તેને ગરજ હશે, તો આગ બુઝાવશે, 'આપણને શું છે, એવા એવા વીચાર કરી, હાથ જોડીને બેસી રહીએ, અને બનતી કોશેશ ન કરીએ, તો ઘરવાળાનું ઘર બળી જાય, તેની સાથે, આપણા જાનમાલનું પણ સાથે સાથે નુકસાન થઇ જાય છે. તેમ જ, એક દેશ ઉપર કોઇ અણધારી આફત આવી પડે, તો રાજ્ય રાજાનું છે, તે

પોતે કુટી લેશે, એવા સાંકડા વીચાર કરીને આપણાંથી બનતી દેશની સેવા ન બજાવીએ, તો તે આફતથી દેશ ઉપર, જે કાંઇ સંકટ આવી પડે, તે આપણનેજ ભોગવવાં જોઇશે. કોઇ પણ દેશ વિષે, આપણે ઉંડાણથી વિચાર કરશું, તો આપણને બે મુખ્ય તત્વો માલમ પડશે.

૧ રાજ્યતત્વ.

૨ પ્રજાતત્વ.

કોઇ પણ દેશનું ભલું થવા માટે, બંને તત્વોએ સાથે મળીને, કામ લેવાની જરૂર છે, રાજ્ય તત્વ તરીકે આપણા દેશમાં, હાલ પ્રતાપવંત બળવંત બ્રીટીશ શેહેનશાતનું રાજ્ય છે: તે રાજ્યથી હિંદને ઘણા ફાયદા થયા છે, અને હજી પણ, ભવિષ્યમાં ઘણા ફાયદા થતા રેહેશે, એવી આશા છે. એ શેહેનશાત ઉપર, આપણા સુધારા વધારાની ઘણી મોટી ઉમેદો આપણે બાંધીએ છીએ. રાજ્ય તત્વની મેહેરબાનીની વિના, કોઇ પણ દેશનું ભલું થતું નથી. ખુદાવંદતાલાની મેહેરબાનીથી, આપણા ઉપર, બ્રીટીશ શેહેનશાત ઘણી માયા ધરાવે છે, અને તેની મેહેરબાને લાયક થવાને, આપણો દેશપણ, તે રાજ્ય પ્રત્યે, અચુક રાજ્યભક્તિ ધરાવે છે. રાજાને લાયક છે કે, પોતાના તાબામાં, મહાન કરતારે જે ભૂમિકાની અમાનત બખેશલી છે, જેના ઉપર લાખો અને કરોડો લોકો પોતાના સુખને માટે આશા બાંધે છે, તેને જુલમમાંથી બચાવી, સુધારા વધારાથી આબાદ કરવી અને રૈયતની ફરજ છે કે, રાજ્યના ગુણ ઉપર નીમકહલાલ થઇ, પૂર્ણ વફાદારી રાખવી, અને જરૂરને પ્રસંગે, રાજ્યને પોતાથી બનતી સેવા અર્પણ કરવી. ઈશ્વર તરફની ફરજો બરાબર સમજી, તે ઉપર અમલ કરનાર રાજ્ય, મેળવંવા માટે આપણે નસીબદાર થયા છીએ. તેમ આ હિંદ ભૂમિ પણ, તે રાજ્ય તરફ વફાદાર છે. લખવાને

ઘણી મગરૂરી ઉત્પન્ન થાય છે કે, આપણા ઈસમાઈલી લોકો, બ્રીટીશ રાજ્ય તરફની વફાદારીમાં, ઘણોજ ઉચો દરજ્જો ધરાવે છે. રાજ્યનું ભલું ચાહવાની ખુદાવંદ પાસે દુઆ માંગ્યા સિવાય, તેઓની દર વખતની નીમાઝ પુર્ણ થતી નથી. ઇસમાઇલી લોકો પોતાની દર વખતની નીમાઝમાં, રાજા તથા પ્રજા બંનેને માટે, ખુદાવંદ પાસે નેકદુઆ ગુજારે છે. દીવસમાં જેટલા વખત, તેઓ નમાઝ ભણે છે, તેટલા વખત, રાજ્યની વફાદારીનું તથા પ્રજા કલ્યાણનું શિક્ષણ તાજું થાય છે. તેમ ઇસમાઈલી ઈમામની ગાદીપર, જે હાજર ઇમામ હોય છે. તેઓ પણ, યોગ્ય પ્રસંગે, રાજ્યભક્તિની ફરજ પોતાના મુરીદોને સમજાવે છે. ઇસવી સન ૧૯૦૦ ની સાલમાં, તા૦ ૬ ઠી જુનને બુધવારને દીવસે જયારે ઇસમાઇલી હાજર ઇમામ નામદાર આગાખાન એચ. એચ. સર સુલતાન મહમદશાહ, જી. સી. આઇ. ઇ. રંગુન પધાર્યા હતા, ત્યારે રંગુનની ઇસમાઇલી ખોજા જમાતે, એ નામદારને, ત્યાંના બંદર કીનારે જે માનપત્ર આપ્યું હતું, તેના વળતા જવાબમાં, તે નામદારે, બ્રીટીશ રાજ્યની વફાદારી વિષે, પોતાના મુરીદોને, જે અમુલ્ય શીખામણ આપી હતી, તે શીખામણ, દરેક ઇસમાઇલી ભાઇએ, એક મુદ્રાલેખ તરીકે, પોતાના દીલમાં કોતરી લેવાની જરુર છે. આપણા હાજર ઇમામની આ સોનેરી શીખામણ તેઓના પોતાનાજ હાથ મુબારકથી લખેલા ખરડામાંથી નકલ કરીને, અમોએ આ પુસ્તકમાં દાખલ કરી છે, એવી આશાથી કે, દુનીઆના જે જે ભાગમાં, અમારા ઈસમાઇલી દીન ભાઇઓ વસે છે, અને જ્યાં જ્યાં અમારા પુસ્તકનો ફેલાવો થાય, ત્યાં ત્યાં, આપણા માનવંતા હાજર ઇમામની આ અમુલ્ય શીખામણનો લાભ, સઘળા મુરીદોને મળી શકે.

I can never forget the keen interest taken in your welfare, by the leading British Statesmen whom

it was my good fortune to meet, and the best advice I can give you is to be devoted in your loyalty to our gracious sovereign and to do all you can.

તરજુમો.

(ઇંગ્લાંડમાં) જે અંગ્રેજી આગેવાન રાજદ્વારીઓને મળવાને હું ભાગ્યશાળી થયો હતો, તેઓએ તમારી આબાદીમાં જે અત્યંત કાળજી બતાવી છે, તે હું કદી ભુલીશ નહીં. અને મારી તમને એ ઉત્તમ સલાહ છે કે આપણા માનવંત કૃપાળુ શેહેનશાહ તરફ, તમારાથી બને તેટલી વફાદારી બતાવવી.

વળી તે જ માનપત્રના જવાબના ખરડામાં, તે બ્રીટીશ રાજ્ય ઉપર, આપણા સુધારા વધારા માટે, આપણે જે આશા રાખીએ છીએ, તે બાબતનો ઇસારો એ નામદારે કર્યો હતો.

Your interests are always my first thoughts and I hope under the Union Jack we shall be able to rise to that higher level of civilization which the beneficial rule of England has placed within our grasp.

તરજુમો.

તમારા ફાયદા માટે, હું હમેશાં પેહેલાં વિચાર કરૂં છું, અને હું આશા રાખું છું કે; જે સુધારો સંપાદન કરવાને, ઇંગ્લંડના લાભ કર્ત્તા રાજ્યે આપણને શક્તિ આપેલ છે, તે સુધારાની ઉંચી પંક્તિમાં આવવાને, બ્રીટીશ વાવટાની નીચે, આપણે શક્તીમાન થઇશું.

નામદાર આગાખાન, જ્યારે આફ્રિકાને પ્રવાસે પધાર્યા હતા, તે વેળા પોતાના મુરીદોને શીખામણ દીધી હતી કે,

કોઈ પણ ગવર્નર અથવા જેનરલ આવે તથા જાય તેને ઘણું ઘણું માન આપજો. જો તમે તેઓને ચહાશો, તો તેઓ તમને ચહાશે.

શેખ સાદી, પોતાના વખતના બાદશાહને માટે, વફાદારીથી, નીચે લખ્યા પ્રમાણે, નેક દુઆ ગુજારી ગયો છે.

જહાન બકામ, વ ફ્લક યાર બાદ.
જહાન આફ્રીનત, નીગેહદાર બાદ;
દીલો કીશવરત, જમઅવ મઅમૂર બાદ.
ઝ મુલકત પરાંગદગી દુર બાશ;
મુકીમશ દર ઈનસાફ વ તકવા બેદાર.
મુરાદશ બ દુનીઆ વ ઉકબા બર આર
દુઆ ગુયે ઈં દૌલતમ બંદેવાર.
ખુદાયા તુ ઈં સાયેહ પાયંદેહ દાર;

મતલબ.

ઓ રાજા, દુનીઆ તારી ઇછા માફક ચાલો, અને આસમાન તારો મિત્ર થાઓ, અને ખુદાવંદતાલા, દુનીઆ પેદા કરનાર, તારો નીગેહબાન થાઓ. તારૂં દીલ તથા તારૂં રાજય, શાંત અને આબાદ રહો, તારા મુલકમાંથી, પરેશાની દુર થાઓ. ઓ ખુદા! તું તેને ઇનસાફ અને પરહેજગારીમાં, દ્રઢ રાખ. દુનીઆ તથા આખરતમાં, તેની મુરાદ બર આણ. હું એક ગુલામ તરીકે, આ બાદશાહની દરબાર માટે, દુઆ માંગનાર છું. ઓ ખુદાવંદા, તું બાદશાહરૂપી સાયાને, હમેશાં કાયમ રાખ

દેશાભિમાન માટે, રોમન ઇતીહાસમાંથી, નકલ કરવા જોગ અને ધ્યાન ખેચવા જોગ, એક દાખલો આપવામાં આવે છે. તે પરથી, દેશાભિમાનની કેવી જરૂર છે, તેનો તોલ કરવાને, ઠીક બની આવશે.

પ્રખ્યાત ઈરાની બાદશાહ ઝરકસીસની ગ્રીસ ઉપર ચઢાઈ.

થરમાપીલીની ખીણમાં કપાઇ ગએલા ઇરાનીઓ.

ઇસવી સનની સવા ચાંરસો વરસ આગમ જ, ઝરકસીસ બાદશાહ, ઈરાન ઉપર હકુમત ચલાવતો હતો. તે વખતનું ઈરાનનું રાજ્ય, હાલની બ્રીટીશ શેહેનશાત પ્રમાણે, મોટા વિસ્તારમાં સ્થાપન થએલું હતું. હિંદુસ્થાનની પશ્ચિમ સરહદથી, મધ્ય એશિઆના "ઇજીપસ" નદીના કાંઠા સુધી, અને બીજી તરફ, લાલ સમુદ્રથી તે છેક કાસ્પીઅન સુધી, આ શેહેનશાતનો વિસ્તાર ફેલાએલો હતો. આ શેહેનશાતના તાબામાં, તે વખતના મહાન શૂરવીર અને બળવાન એવા અનેક દેશો, ખંડીઆ રાજ્ય તરીકે, જાણીતા હતા. ખાલદીઆ, ઈથીઓપીઆ, ફીનીશીયા, અરબસ્તાન, વગેરે અનેક દેશોના રાજાઓનાં તાજ, ઝરકસીસના પગપર પડી, પવિત્ર બન્યાં હતાં. આ શેહેનશાતના, બાબીલોન, સુસા, પારસી પોલીસ, વગેરે અનેક મહાન પાયતખ્તો હતા. પ્રજા ઉદ્યોગી, અને જમીન, ફળદ્રુપ હોવાથી, આ શેહેનશાત, કીર્તિની ટોંચે પહોંચી હતી. ઝરકસીસને, જુદા જુદા દેશની પ્રજાને પોતાની શેહેનશાતને તાબે કરવાનો, અજબ જેવો લોભ હતો. અને આથી, તે સમયનો ગ્રીસ જેવો નાનો દેશ, તે વખતે, ઈરાનની શેહેનશાત સામે માથું ઉંચકી ખડો રહે, એ ઝરકસીસ જેવા લોભી પાદશાહથી, દેખી નહીં શકાય, એમાં નવાઇ નથી. આ ગ્રીસ દેશ નાનાં નાનાં પ્રાંતો મળીને, બનેલો હતો.

તેઓ વચ્ચે, એકસંપી અજબ જેવી વાસ કરતી હોવાથી, તે વખતના રાજ્યોમાં, ગ્રીસ પણ આગેવાન અને બળવાન રાજ્ય ગણાતું હતું.

ઝરકસીસે આ મગરૂર અને બળવાન દેશને તાબે કરવા માટે, પોતાનું ગંજાવર સૈન્ય એકત્ર કરવાનો હુકમ કર્યો. ઈરાનની શેહેનશાતની પશ્ચિમ સરહદપર, સારડીસ નામે એક મથક છે, ત્યાં ખંડીઆ રાજ્યોનાં લશ્કરે એકત્ર થઈ થોડું, વહાણો મારફતે, તથા બાકીનું, ખુશ્કી મારફતે, ચઢાઇ કરવા, ગ્રીક તરફ જવા ફરમાન મળ્યું.

છવીશ લાખ ઈરાની સીપાઈઓ.

ગ્રીકોના જાસુસ, સારડીસ શેહેર આસપાસ ફરતા હતા. તેમને આ ખબર મળતાં, તેઓએ ઝટ ગ્રીક રાજ્યદ્વારીઓને આ ખબર પહોંચાડી. તેઓ, જે ખબર લાવ્યા, તે સાંભળી, ગ્રીકોના મોંપરનું લોહી ઉડી ગયું. આ લશ્કર નાનું સુનું નહીં, પણ છવીશ લાખ સીપાઇઓનું સૈન્ય ગ્રીસપર ચડી આવવાની ખબર હતી. આવું ગંજાવર લશ્કર, એક જ સેનાપતિના હુકમ તળે એકત્ર થયેલું, જગતના ઈતિહાસમાં કહીં જણાતું નથી. નેપોલીઅનનું ગંજાવર લશ્કર કે જેપાની લશ્કરનો સમુદાય પણ, તેની પાસે કાંઇ બિશાદમાં ગણાશે નહીં. ક્યાં ઝરકસીનો પ્રચંડ સેના સમુદ્ર, ને ક્યાં નાના ગ્રીસના હાથ તળેનો મુઠી ભર દેશ.? ઝરકસીસના તાબામાંના એકાદ હાકેમની હકુમતમાંનો પ્રાંત વટીક, ગ્રીસ દેશ કરતાં મોટો ગણાય,

આવી મહાન શહેનશાતના ગંજાવર લશ્કરનો, ગ્રીસ દેશ ઉપર ચડાઇ લાવવાના સમાચાર સાંભળી, ગ્રીક સરદારો પણ બે ઘડી

ડરી ગયા. તેઓની જુદા જુદા પ્રાંતોના સરદારોની એક સભા, કોરીંથની સંયોગીભૂમી ઉપર મળી. તેમાં; તરેહવાર વાદવિવાદ થતાં, છેલ્લે એવું ઠર્યું કે, રાજ્યદ્વારી સ્વતંત્રતા ગુમાવી, શત્રુને શરણે જવા કરતાં, મોત બેહતર છે. અને તેથી, એક એક માણસ મરણ પામે, ત્યાં સુધી લડવાનો નિશ્ચય કીધો.

ઝરકસીસના ગ્રીસ દેશમાં દાખલ થવાના માર્ગ ઉપર જ, થેસલે નામે એકનાનું સંસ્થાન હતું. આ સંસ્થાનનો રાજ્યકર્ત્તા ડરી જઈને, ઝરકસીસને શરણે ગયો. પણ બાકીના તમામ નાના સંસ્થાનોમાં એક સંપી કાયમ રહી. છવીશ લાખના લશ્કરને અટકાવવાનો દરવાજો અને આશા, માત્ર થરમાપીલી ઘાટપરની ખીણપર હતી. આ ઈતિહાસ પ્રસિદ્ધ ખીણ, તદન સાંકડી હોઇ, તે એક માઇલ લાંબી હતી. તેની એક તરફ, બાંધેલી દીવાલ જેવો પહાડ હતો. અને બીજી તરફ, કાદવથી ભરપુર એક ખાઈ હતી. ખીણ એટલી તો સાંકડી હતી, કે તેમાંથી, ભાગ્યે, એક ગાડી પસાર થઇ શકે. ઝરકસીસને ગ્રીસ દેશ તાબે કરવા જવા માટે, આ ભયંકર ખીણ રૂપી કિલ્લો; પસાર કરવાનો હતો. બીજા પણ કેટલાક પગ રસ્તા હતા. પણ તેમાંથી, એકેક સિપાઇથી જઈ શકાય, તેવા રસ્તા નહીં હતા. તમામ લશ્કરને દાખલ થવાનો માર્ગ, માત્ર થરમાપીલીનો રસ્તો હતો..

ઝરકસીસનું ગમે તેટલું ગંજાવર લશ્કર હતું, છતાં, તેના થોડા થોડા માણસોની એક હાર બનીનેજ દાખલ થયા સિવાય, છુટકો નહોતો. તેઓની ખબર લેવાને, એક નાની શૂરવીર લડવૈયાની ટોળી મળે તો તે પુરતી થઇ પડતે.

શૂરવીર લીઓનીડાસ.

આ કામ માટે, દરેક સંસ્થાનમાંથી ખાસ ચુંટી કાઢેલા સિપાઇઓ મોકલવામાં આવ્યા. તેઓના સરદાર તરીકે, લીઓનીડાસ નામે શૂરવીર યોદ્ધાની નેમણુક થઇ. લીઓનીડાસ સ્પાર્ટાનો રાજા હતો. થરમાપીલીના ઘાટપર, શત્રુ સામે લડવા લાયક સ્પાર્ટનોની એક સભા તેડી. અને થરમાપીલી, એ આપણા જન્મ વતનનું રક્ષણ દ્વાર છે, અને તેનું રક્ષણ કરવા, દ્વારપાળ બનવા કોણ તૈયાર છે. તે પુછ્યું-પણ કોઇ આગળ આવી, સરદારી લેવાની હિંમત નહીં કરતું જોઈને, તે બોલ્યો-બીરાદરો, જો કોઇ બીજો લાયક શૂરવીર, આ કામ માથે ઉપાડતો નથી, તો હું એ કામની જોખમદારી મારે શીર લેવા તૈયાર છું. આપણામાંના જે જે જુવાનીઆની મરજી મારી સાથે આવવાની હોય, તેમણે આવવું. તમામ લોકોને, તેના આ નિશ્ચયથી, ભારે અજાયબી ઉપજી. લડાઈમાં જતાં. મુઠીભર બહાદુરોનો કેવી રીતે નાશ થશે, એ કેટલાક બુઝરગોએ તેમને કહી બતાવ્યું. પણ તેમનો ઠરાવ સેહેજ પણ બદલ્યો નહીં. તેણે ત્રણ સો સ્પાર્ટન યોદ્ધીઓને ચુંટી લીધા. જેમને છોકરાં બચ્ચાં નહોતાં, તેમને આ ત્રણસો યોદ્ધામાં દાખલ કીધા નહીં, સબબ એવા કુંવારા લડાઈમાં મરણ પામતાં, તેમનું ક્રિયા કામ કરનાર તથા નામ રાખનાર, કોઈ મળશે નહીં. બધાઓએ પોતપોતાના બાયડી છોકરાંઓની છેલ્લી ભેટ લીધી અને હવે પાછા જીવતા કદી નહીં જ આવશું, એવા નિશ્ચયથી, ઘેરથી, વિદાય થયા. છેલ્લે, આ ત્રણસો બહાદુરોની ટુકડી જીવપર ઉદાર થઇ, ભારે ઠાઠમાઠથી શેહેર બહાર પડી, છતાં તેમના ચેહેરાપર ખુશાલી પ્રગટી રહી હતી. આ ત્રણસો લડવૈયાઓ, છવીસ લાખ ઈરાની યોદ્ધાઓ સામે હાથ અજમાવવા,

થરમાપીલી ભણી જવા, ઘણી ઉત્સાહ ભરી કુચ કરી. માર્ગમાં જે જે ગામો મળ્યા, ત્યાં, લીઓનીડાસ અને તેના બહાદુર સિપાઇઓને, ભારે હરખ વચ્ચે માન મળ્યું અને ગામે ગામથી, બીજા સેંકડો સીપાઇઓ, લીઓનીડાસના વાવટા તળે આવી, જમાવ થવા લાગ્યા. આવી રીતે, ભારે ઠાઠમાઠ સાથે, જુસ્સા ભર્યા ચાર હજાર સીપાઇઓ, થરમાપીલી જઇ પહોંચ્યા. ત્યાંથી તેઓએ, ઝરકસીસનું પ્રચંડ લશ્કર, માઇલોના માઇલ સુધી છાવણી નાંખી પડેલું દીઠું. આવું ગંજાવર લશ્કર જોતાં, લીઓનીડાસની મદદમાં બીજા ઉમેરાએલા સીપાઇઓ ડરી ગયા. પણ લીઓનીડાસે, પોતાના ત્રણસો યોદ્ધાની મદદથી હુમલાનો કરવા નિશ્ચય બતાવતાં બીજા સીપાઇઓ પણ, શરમના માર્યા કબુલ થયા.

ગ્રીકોની મુરખાઇપર ઝરકસીસને હસવું આવ્યું. આ સમયે એક ઇરાની જાસુસ, તે તરફ તપાસ કરવા ફરતો હતો. તેણે સ્પાર્ટન લોકોને, મરદાનગીની રમતમાં, મશગુલ થએલા જોયા. તેમ જ કેટલાકને, પર્વતના કરાડાપર બેસી, વાળને કાંસકીથી ઓળી ગાયન ગાતા જોયા. આ બધી ખબર, તેણે બાદશાહ ઝરકસીસને જણાવતાં, ત્યાં, એક ગ્રીસમાંથી નાસી આવેલો સરદાર હતો, તેને ઝરકસીસે કહ્યું કે, તારા દેશના લોકો દીવાના તો નથી થયા કે, આવા મહાસાગર જેવા લશ્કર સામે, મુઠીભર માણસો જીવ આપવા આવ્યા છે. ઠઠ? ગ્રીક સરદાર બોલ્યો, હજુર, આ ખીણમાંથી પસાર થવા માટે, તમોને એક મજબૂત લડાઇ લડવી પડશે. અને જ્યારે ગ્રીક લોકો જીવપર ઉદાર બનવાના હોય છે, ત્યારે આ પ્રમાણે, વાળ ઓળવામાં વખત ગુજારે છે. ઝરકસીસને તેના કેહેવાપર હસવું આવ્યું. તેનો કાફલો હજી નહીં આવી પુગેલો હોવાથી, તેણે ચાર દીવસ સુધી, તેની રાહ જોવાનું ઠેરાવ્યું. પણ કાફલો નહીં આવી

પહોંચવાથી, તેણે વીશ લાખના લશ્કર સાથે, આગળ કુચ કરવાનું ઠરાવ્યું. છેલ્લે, તેણે એક ટુકડીને લીઓનીડાસપર હલ્લો કરવા મોકલી; પણ લીઓનીડાસનું લશ્કર, ખીણના મોખરાપર એવી રીતે ગોઠવાએલું હતું, કે જેવી ઈરાની ટુકડી અંદર પ્રવેશ કરે, કે ત્યાં જ કતલ થઇ જાય. આ મુજબ, થોડાક સીપાઇઓ આ બાતમી આપવા પાછા ફર્યાથી બાદશાહે બીજા યોદ્ધા ચુંટી મોકલ્યા. તેમનો પણ તેવો જ ફેંજ થયો. છેલ્લે, બાદશાહનો ગુસો ઘણો ઉછળી નીકળવાથી, તેણે કોઇ બીજી બાજી રમવા° ઠરાવ કર્યો.

તે દીવસે રાત્રે, ગ્રીકોના કમનસીબે, એફ્રીએલટસ નામનો એક દેશદ્રોહી *ભરવાડ, ઝરકસીસને આવી મળ્યો. તેણે સોના મોહોરની લાલચે, ગ્રીકોની છાવણીપર પાછલી તરફથી નિર્ભયપણે હુમલો કરવાનો માર્ગ બતાવવાનું માથે લીધું. આ દેશદ્રોહીની રાહબરી તળે એક ચુંટેલા સિપાઈઓની ટુકડી સવાર પડવા આગમ જ, ગ્રીકોપર પાછલી તરફથી હુમલો લઇ ગઇ. આ દેશદ્રોહીનો દગો જોતાં, લીઓનીડાસ સેહેજ પણ પોતાના નિશ્ચયમાં ડગ્યો નહીં, તેણે તુરત જ સરદારોને એકત્ર કીધા, અને જુદા જુદા સંસ્થાનો તરફથી મદદે આવ્યા હતા, તેમને સ્વદેશ પાછા ફરવા જણાવ્યું. આ ભાડુતી મદદગારનો મોટો ભાગ પાછો ફર્યો.

લીઓનીડાસે પોતાના ત્રણસો સ્પાર્ટનોમાંનાં કેટલાકને, પાછા જવાનું કહ્યું. પણ તે શૂરાઓએ જીવ લઈને, જીવ આપવા જણાવ્યું. માત્ર, એક જ જણ સખત તાપથી બીમાર હતો; તેજ માત્ર, પોતાને દેશ લાચારીને લીધે પાછો ફર્યો. લીઓનીડાસ,* જગતના ઇતીહાસમાં પ્રસિદ્ધ થઇ ગએલા શૂરા લડાયક હરકયુલીસના વંશમાં ઉત્પન્ન થયો હતો, જેણે પોતાના દેશ ઉપર, જ્યારે એક મહાન ગંજાવર સૈન્ય

ચડાઈ કરી આવ્યું, ત્યારે તે લશ્કર અને શેહેરની વચ્ચે એક મોટો પુલ હતો, તે કાપી નાંખીને, તે લશ્કરથી શેહેરનો બચાવ કર્યો હતો આ શૂરવીર વંશના બીજા બે માણસો, તેની સાથે હતા. મહાન હરકયુલીસના વંશમાંનો એક પણ વારસ જીવતો રહે, એવી ઈચ્છા મનમાં લાવી, લીઓનીડાસે તેમનાંમાંના એકને, થોડાક પત્રો, પોતાના ભાઈ અને દેશબંધુપર લખી આપી, લઈ જવા કહ્યું. ત્યારે તેણે જવાબ આપ્યો કે, હું કાગળ પહોંચાડનાર ડાકવાળાનું કામકરનાર નથી. હું ટપાલવાળાનું કામ કરવા અત્રે આવ્યો નથી. બીજો બોલ્યો, આજે જે પરાક્રમ દેખાડશે, તેજ છેલ્લે બાતમી પહોંચાડશે. ત્યાર બાદ, લીઓનીડાસે બધાં માટે, એક સુફરે ખાણું લેવા ફરમાવ્યું. અને ખાણાપર તે બોલ્યો "બીરાદરો, આજે તમે તમારૂં છેલ્લું ખાણું અત્યારે અહીં ખાઇ લીઓ, અને આજ રાત્રે બેહેશ્તમાં દેવતાઓની પંક્તિમાં બેસીને જમશું. ખીણના મુખડાપરના દુશ્મનોએ રાત્રે વીસામો લેવાનું ઠેરાવ્યું. કદાચ, તેમનો વીચાર, બીજે દીવસે, ગ્રીકો-પર હુમલો કરવાનો હશે. પણ લીઓનીડાસે પોતાની ગુપ્ત તૈયારીઓ ચાલુ રાખી અને મધ્યરાત્રે, તેણે અચાનક ઝરકસીસના લશ્કર ઉપર, ત્રણસેં યોદ્ધાઓ સાથે, હુમલો કીધો. આ અચાનક હુમલોથી, ઈરાની લશ્કર, બેદાર થતાં, નાસ ભાગમાં પડયું. પણ સ્પાર્ટનોને તે વેળા દેવતાઈ બળ આવવાથી, તેઓએ ઈરાનીઓને સજડ હંફાવ્યા. એ મુજબ, તમામ રાત, સ્પાર્ટનોએ જય જયકાર સાથે જીત મેળવતાં, ફર્યા કીધું. અહીં સુધીકે, લીઓનીડાસે ઝરકસીસનો તંબુવટીક કબજે કરી, જમીનદોસ્ત કીધો. પણ ઝરકસીસ, તે આગમજ, લડાઈમાં સામેલ થએલો હોવાથી, હાથ નહીં આવ્યો. તેટલામાં સવાર પડી. આ વેળા, સૂર્યપ્રકાશના પ્રતાપે, ઈરાનીઓને સ્પાર્ટનોના મુઠીભર માણસો નજરે પડતાં, તેમને ઘેરી મારવા માંડયા. આ વેળા, લીઓ-

નીડાસના બહાદુરોએ, એક પણ વધુ જગ્યા ઈરાનીઓને હાથ નહીં જવા દેતાં, થરમાપીલીની ખીણામાં એકે એક જણ કપાઈ મુઓ આ લડાઈમાં, જ્યારે સ્પાર્ટનોના ત્રણસો માણસો માર્યા ગયાં, ત્યારે ઝરકસીસના પ્રચંડ લશ્કરમાંના ત્રીશ હજાર સીપાઈઓ, માર્યા ગયા હતા. એ જગ્યા એ, એક સ્થંભ ચણાવી, તેની નીચે, સિંહ બેસાડેલો ચબુતરો બંધાવી, તેપર એક લેખ કોતરવામાં આવ્યો, જેનો અંગ્રેજી તરજુમો નીચે પ્રમાણે છે.

Stranger, tell Sparta,
Here her sons are laid-
Such was her law-
And we that law obeyed-

મતલબ.

એ મુસાફ્રર, અમારી માતા, જે અમારી સ્વભૂમિ, સ્પાર્ટા છે. તેને જઇને કેહેજે કે, તારા છોકરા અહીંઆ પડેલા છે. આ પ્રમાણે, તારો કાયદો હતો, અને અમે તે કાયદાને તાબે થયા છીએ.

અત્રે મરણ પામેલા ત્રણસો યોદ્ધા, તેમના બહાદુર સરદાર લીઓનીડાસ સાથે, આજ સુધી અમર રહી ગયા છે. અને જમાના સુધી, આ બહાદુર ગ્રીકોની યાદ કદી ભુસાશે નહીં.

ઉપરનો ગ્રીકલોકો અને લીઓનીડાસનો સ્વદેશ અભિમાનનો અર્થ અક્ષરે અક્ષર કરવા માટે, આ ઈતીહાસની નોંધ અમોએ આપી નથી. ખુદાવંદતાલાની મેહેરબાનીથી, આપણાપર હાલ માયાળુ બળવંત અદલ ઈનસાફી બ્રીટીશ શેહેનશાતનું રાજ્ય છે. હાલમાં, આપણે એવી કઢંગી હાલતમાં નથી, કે આપણું રક્ષણ આપણે પોતે કરવાની ફરજ પડે, અને લીઓનીડાસ તથા તેના બહાદુર સ્પાર્ટન

યોદ્ધાઓની માફક, આપણાં માથાં દેવાં જોઇએ, પણ તેથી ઉલટાં, આપણાં માથાનું રક્ષણ કરવાને માટે, અને દેશ ઉપર કોઈ આફત આવી પડે, તો બળવંતી બ્રીટીશ સરકાર લડત કરીને, આપણને બચાવવા તૈયાર છે, પણ, આ ઇતિહાસિક દાખલો આપવાનું કારણ ફક્ત એટલું જ છે, કે અગાઉના જમાનામાં, લોકોએ પોતાની જીંદગીનો ભોગ આપીને, પોતાના દેશના રક્ષણ માટે, પોતાનો ભાગ બજાવ્યો હતો. તો આપણને, આપણા જમાનામાં, જે ખુદાવંદ તાલાની બખશીશ છે, તેની કીંમત સમજી, હમેશાં, રાજ્ય તરફ વફાદાર રહી, દેશના સ્થાપીત કાયદાને માન આપીને ચાલવું. અને કોઈ વેળા, અણધાર્યાં દેશને નુકસાન કારક સંજોગો ઉભા થાય, તો આપણી સ્વઈછીત સેવા, આપણી સરકારને અર્પણ કરવા, તૈયાર થવું જોઈએ આવી. આવી રીતે, જેમ જેમ આપણે રાજ્ય તરફની વફાદારી વધારતા જઈશું તેમ તેમ.

Love wins love.

મતલબ.

પ્યાર પ્યારને જીતે છે.

એ નિયમ પ્રમાણે, નામદાર સરકાર પણ આપણને દીન પ્રતિદીન વધારી ઉંચી હાલતમાં લઈ જવાને, તન મન અને ધનથી, પ્રયત્ન કરશે જ. રાજા પ્રજા વચ્ચેં ઈખલાસ થવાથી, દેશનું ભલું કરવાનો એક પાયો મજબુત થશે. બીજો ભાગ, પ્રજા તત્વનું વર્ણન અગાઉ કરી ગયા છીએ, તેમ, પ્રજાએ અરસ્પરસ ઉપયોગી થવાની ખાસ જરૂર છે. દરેક માણસે, સુધારા વધારામાં આગળ વધી, બીજા પછાત રહેલા દેશબંધુઓનો હાથ પકડી; તેમને આગળ વધારવા

જોઇએ. આપણે એક જ દેશના ફરજંદ છીએ, એવું સમજી, દરેક જણે પોતાના દેશીઓને હુન્નર, વિદ્યા, કળામાં, ઉંચે દરજ્જે લાવવાની ખાસ ફરજ સમજવી જોઇએ. આવી રીતે ચાલવાથી, દેશનું ભલું કરવાનો બીજો પાયો મજબૂત થશે.

તેવી જ રીતે, જો ધર્મને આપણે ઉંડેથી તપાસશું, તો તેમાં પણ, મુખ્ય બે તત્વ માલમ પડશે. એક તત્વ, ધર્મના ઉપરી, એટલે ધર્મ સમજાવનાર તથા લોકોને ધર્મ ઉપર ચલાવનાર તત્વ, જેને આપણે મુરશીદ રાહનુમા હાજર ઈમામ કહીએ છીએ. અને બીજો, મુરીદ તત્વ, એટલે, મુરશીદ પાસેથી ધર્મજ્ઞાન તથા મુક્તિનું સાધન મેળવવા ઈચ્છનાર, ધર્મ ઉપર ચાલનાર ભાગ. જો કોઈ પણ જ્ઞાની અને વિદ્વાન માણસ બારીક તપાસ કરશે તો તેને માલમ પડશે કે, કોઈ પણ ધર્મના લોકોનું ભલું તે ધર્મના રાહનુમા મુરશીદની તાબેદારી અને ફરમાન બરદારી વગર થતું નથી. મુરીદોએ પોતાના મુરશીદ સાથે; પૂર્ણ વફાદારી તથા ભક્તિભાવથી વર્ત્તવું જોઇએ. અને જે જે વખતે, મુરશીદ જે જે ફરમાન કાઢે, તે દ્રઢપણે પાળવાં જોઈએ. અગર કોઈ સવાલ કરશે કે, મુરશીદની તાબેદારીથી, વિશેષ શું ફાયદો થાય છે? આપણે પોતે જ, મુરશીદ વગર, આપણા દીન ભાઇઓનું ભલું કરી શકીએ છીએ. તેના જવાબમાં કેહેવાનું કે, આવા વિચાર ધરાવનાર, ફીલસુફીના રસ્તાથી તદન અજાણ છે. અને આ જગતની રચના, તેનો કારભાર, તથા તેના બંદોબસ્ત વિષેની તેઓને કાંઈ સમજ નથી. અમે ભાર મુકીને કહીએ છીએ કે મુરશીદ વગર, કોઈ પણ ધર્મના માણસોનું છેવટ સુધી ભલું થતું જ નથી. જે કોમ ઉપર મુરશીદ હોય, તેજ કોમ, છેવટ સુધી સુખ અને શાતીમાં રહી શકે છે. અને તેજ કોમ, નીતિપર ચાલીને મુક્તિની અધીકારી થાય છે. મુરશીદ વગરની કોમ, આખરે અંધ-

કારના ખાડામાં પડીને, નાશ થઈ જાય છે. અમારો ખેંચેલો આ સાર, વિદ્વાન લોકોના વાંચવામાં, જોવામાં અને અનુભવવામાં આવી ચુકેલો છે અને એવા અનુભવને ન ગણકારીને, જે કોમ, મુરશીદ વગર, આ દુનીઆની મુસાફરી કાપે છે, તે કોઈ પણ ખાડા ખાબોચીયામાં પડે છે, અને તેનું વહાણ, આ ભવસાગરના કોઈને કોઈ પણ ખડક ઉપર અથડાઈને તુટી પડે છે. મુરશીદની જરૂરીયાતના દાખલા આપવાને, આપણે પાંચ પચીશ માઈલ છેટે નહીં ચાલતાં, રાત-દીવસ આપણે જોઈએ અનુંભવીએ છીએ, તેમ આપણા પોતાના ઘરમાંથી જ દાખલા બપાસશું. એક બચ્ચું જ્યારે માતાના ઉદરમાંથી, આ દુનીઆંનો પવન લેવા બાહાર આવે છે, ત્યારે તેને શી ચીજની સમજ હોય છે? તેને ધવરાડવું, સુવાડવું, રમાડવું, તેની હર પ્રકારની માવજત લેવી, માતા ઉપર રહેલી છે. આ હાલતમાં, બચ્ચું કોઈ પણ રીતે પોતાની મેળે પોતાની જીંદગીના વ્યવહાર ચલાવી શકતું નથી. ઘડી ઘડી, અને પળે પળે, તેને માબાંપના રક્ષણની જરૂર છે. બચ્ચું જ્યારે જરા જરા હાલવા ચાલવા શીખે છે, ત્યારે કાંઈ રોશનીદાર ચકચકીત ચીજપર, તેનું ધ્યાન ખેંચાય છે, તો તરત તેને પકડવા દોડે છે. આગ અથવા બળતી બતીપર, હાથ મારે છે. અગર કોઈ ચકચકીત સાપ ચાલ્યો જતો હોય, તો તેનાપર પણ ઝડપ મારે છે. આ વખતે, તેને પોતાની જાનના જોખમનું ભાન હોતું નથી. એવે વખતે, તેના રાહનુમા માબાપ, એવી એવી ચીજથી, તેને દુર રાખવાની સંભાળ લે છે. હજી જરા આગળ ચાલીએ, જ્યારે બચ્ચું, વધારે મોટું ખાવા પીવા જેવડું થાય છે, ત્યારે ગમે તેવી ખાટી ખારી ચીજ જુની, પુરાની, સડેલી, તનદુરસ્તીને ગમે તેટલી નુકસાનકારક હોય, વખતે તેવી ચીજોથી મોત નીપજે, એવું હોય, તો પણ, જરા

સારી સ્વાંદિષ્ટ માલમ પડે, તો તરત ખાઇ જાય છે. તે વખતે, તેના રાહનુમા માબાપો, તેવી નુકસાનકારક ચીજોથી, તેનું રક્ષણ કરે છે. હુજી થોડા આગળ જઈએ, બચ્ચું જ્યારે હરવા ફરવા જેવડું મોટું થાય છે, ત્યારે રમતને વાસ્તે દોડે છે. રસ્તામાં, ગાડી ઘોડામાં ચગદાઈ જવાનું તેને કાંઇ ભાન રેહેતું નથી. રમતાં રમતાં, જો કોઈ ગાડીઘોડો અંગપર આવ્યો, તો બીચારાને પરબારૂં આ દુનીઆ છોડીને ચાલ્યું જવું પડે છે. કેટલાંક બચ્ચાં એવી રમત રમવાને ખેંચાઇ જાય છે, કે તે રમતો તેમને, વખતે, મોત ઉપજાવનાર નીવડે છે. અથવા તો, કાંઇ રમતમાં દુર દુર નીકળી જાય છે, જ્યાં હજારો તરેહનાં જોખમ તેનાપર આવી પડવાના સંભવ હોય છે. આવે વખતે, તેઓનાં શુભેચ્છક માબાપો, તેમને ગેરવાજબી ઠેકાણે નહીં જવાને સમજાવે છે, ધમકાવે છે, અને વખતે માર પણ મારે છે. બચ્ચાંને, સ્વતંત્ર રીતે, કોઇ પણ ચીજના પરીણામનો ખ્યાલ હોતો નથી. વળી જ્યારે બચ્ચું મોટું થાય છે, જવાનીની ટોંચપર ચડતું જાય છે, ત્યારે દુનીઆની ગેરવાજબી મોહમાયા તરફ ઘસડાઇને, ઉંડા ખાડામાં પડવા દોરાઈ જાય છે. તે વખતે, તેમના મેહેરબાન માતાપીતા, તેવા રસ્તાપર નહીં જવાને, દીલ બાળી બાળીને સમજાવે છે. ઇનસાનની ખાસીયત, પેહેલાં હેવાનને મળતી હોય છે. એટલે કે, જ્ઞાનની ગેરહાજરીમાં, તે પશુ સમાન હોય છે. માણસ ગમે તેટલો મોટી ઉમરનો થાય, તો પણ જ્ઞાન વગર, તે જાનવર છે. જ્ઞાન નહીં હોવાથી, તેઓ નુકસાનકારક પ્રાણઘાતક ચીજો તરફ દોરવાઇ જાય છે. ચલકતા, ચકચકીત નફસાની હુવસ ઉપર દોડે છે. પરીણામની તેમને કાંઇ ખબર હોતી નથી. દેખાતા ક્ષણીક સુખ ઉપર, તે દોડે છે. અહીંથી તહીં, અને તહીંથી અહીં, ઇંદ્રીઓના નાશકારક સુખમાં ફસાય છે. આવી હાલતમાંથી, ઇનસાનને પાછા ખેંચી, તેમને જ્ઞાન આપી, સુખને

રસ્તે ચડાવવા માટે, મુરશીદ રાહનુમાની ખાસ જરૂર છે. પણ તે મુરશીદ, તેને નફ્સાની લીજ્જતોમાંથી દુર રેહેવા, સખત ફરમાન કરે છે. જો ધર્મશાસ્ત્ર સાંભળવા જાય, તો ત્યાં પણ નફ્સાની હવસોના ભયંકર પરીણામો સાંભળવામાં આવે છે, ત્યારે માણુસ ભડકી ભડકીને ભાગે છે. મુરશીદની નસીહતોનો તાપ, તેનાથી ખમાતો નથી. મુરશીદની આપેલી પરહેજી, તેને ભારે લાગે છે. નફ્સાની હલવા, ગરમાગરમ, તીખા તીખા સ્વાદિષ્ટ લુકમા તેને ગળેથી છુટતા નથી. અને મુરશીદનો અંકુશ, તેને ગમતો નથી.

વાંડામાંથી પાડું એક,
છુટું થઈને નાઠું છેક.
મન માન્યું ચરવાને ઘાસ,
વનમાં જઇને કીધો વાસ.
વળતી વાઘે લીધા પ્રાણ;
એવું દુખીઉં થયું અજાણ.
ચિત્તમાં છુટું થાવા જાય,
એની એજ અવસ્થા થાય.

આ એક નાની બચ્ચાંને શીખવાની કવિતા, કેવી બોધકારક છે? ઇનસાનને નફ્સાની જંગલમાં ફરવાનું મન થઇ જાય છે, અને તેથી, મુરશીદનો વાડો મુકીને નાસી જાય છે, અને આખર જ્યારે શેતાનરૂપી વાઘના પંજામાં આવી જાય છે, ત્યારે તેની દુનીઆ તથા દીન બરબાદ થઇ જાય છે.

જ્યારે આવી રીતે, નફ્સ તથા શૈતાનની જાળમાં, ઇનસાન ફસાઇ જાય છે, ત્યારે મુરશીદ, એક બહાદુર શુરવીરની માફક થઈ, તેનો હાથ પકડી લે છે. તેના રૂહને અગાધ ખાડામાંથી કાઢવા કોશેશ કરે છે. મુરશીદ તેને ખાડામાંથી બાહાર કાઢવા

કોશેશ કરે છે, પોતે ખાડામાં પાછો જવાને દોડે છે. પણ જો મુરશીદપર દ્રઢતા તથા વિશ્વાસ રાખીને, તેની ફરમાન બરદારી કરે છે, તો તેની જીંદગી, સફળ થઈ જાય છે, ઇનસાનને વાજબ છે કે, પોતાના મુરશીદ ઉપર દ્રઢ ઈમાન રાખી, તેમના હુકમમાં રહેવું. પોતાનું ઈમાન ડુંગર મીસાલ મજબૂત રાખવું. કેટલો પણ પવન લાગે, સુરંગ લાગે, વીજળીના આંચકા લાગે, તોપણ, ઈમાન ડગે નહીં, એવા થવું જોઈએ. એવા નહીં, કે ઝાડની ડાંખળી. જેમ પવન આવ્યો, તેમ ઝુકયા અથવા રેતીની માફક, કે જે બાજુ દબાણી તે બાજુ વળી. આ દુનીઆમાં, રંગબેરંગી, ચિત્ત આકર્ષક, મનોહર, ક્ષણીક, પડું પડું થઈ રહેલા શૈતાનના મેહેલથી દુર રહી, મુરશીદના સાદા અને સુખકારક મકાનમાં, વાસ કરવો જોઈએ. મુરશીદ તરફની વફાદારી તથા ભક્તિભાવથી, ધર્માભિમાનનો એક પાયો મજબૂત થાય છે. પણ મુરશીદપર ઉપરની વફાદારી, ખરી કેમ કેહેવાય? આપણે આપણી વફાદારી કેવી રીતે દેખાડવી? એ સવાલ છે. જવાબ એવો છે કે, વફાદારીની રીત એવી છે કે, આપણા ભલા માટે, મુરશીદ જે ચીજ પસંદ કરે, તે કરવી, અને નાપસંદ કરે, તે ન કરવી.

ઈસમાઈલી હાજરઈમામ, નામદાર આગાખાનનું ફરમાન.

નેરોબી.

કોઇ ઈનસાનનું ઈમાન ગમે તેવું મજબૂત હશે, પણ જે કોઇ મુમનને દુઃખ આપશે, તો તે ઇનસાને મને દુઃખ આપ્યા બરાબર છે.

મારા ભગત સુખી તો હું સુખી,
દુઃખીએ દુઃખીઓ જાણ.
મારા ભગતને જે કોઇ પરભાવે,
તે લાગે મુને કલજે બાણ.

મારા તરફ ભક્તિભાવ ધરાવનારને જે દુઃખ આપે છે, તે મને કલેજામાં બાણુ મીસાલે લાગે છે, જે સાચો અને પાકદીલવાળો મુમન છે, તે મારી પોતાની આંખની અંદર છે, તે મુમન મારી ઔલાદ છે. તેને હું મારી આગળ, મારી આંખમાં રાખું છું. માટે, એવા મુમનને જે કોઇ દુઃખ આપશે, તો તે મારી આંખને ઈજા કરે છે. હું તમારો પીતા છું. તમે મારા ફરજંદ છો. ત્યારે તમે વિચાર કરો કે, છોકરાં એવાં હશે, કે બાપને દુઃખ આપે? એવો તો કોઈ છોકરો નહીં હોય. જુઓ કે, કોઈ માણસને બેચાર છોકરા હોય, અને પોતપોતામાં લડાઇ કરે, તેનું દુઃખ બાપને થાય છે. હું તમારો રૂહાની બાપ છું. દુનીઆના બાપ કરતાં, હું તમને ઘણો નજીક છું. માટે, કોઈ પણ મુમનને દુઃખ આપશો, તો મને દુઃખ આપ્યું એમ સમજજો.

એ "અમારા હાજરઈમામ, આપ ખુદાવંદ રૂહાની બાપ તરીકે, અમારાપર હમેશાં સાચો કરજો, અમે આપ ખુદાવંદના મુમનને દુઃખ આપીને, આપને દુઃખીઆ નહીં કરીએ. અમારે દુઃખીએ દુઃખી થનાર," હાજરઈમામ, આપ ખુદાવંદની પનાહમાં, અમારી જીંદગીનું છેવટ આવો.

ખરી વફાદારીની રીત એ છે કે, મુરશીદને જે ચીજ પસંદ ન હોય, તે આપણે કદી ન કરવી. જો આપણે આપણા દીન ભાઈઓમાં દ્વેષ રાખી, તેમને દુખીઆ કરીએ, એક બીજા સાથે કજીઆ કંકાસ કરી, એક બીજાને પાયમાલ કરવાની વલણ ધરાવીએ, તો આપણા

મુરશીદને બહુ જ દુઃખ લાગે છે. ધર્માભિમાની તરીકે આપણી ફરજ છે કે, એવી ચીજથી-જીનહાર, જીનહાર, વેગળા રેહેવું.

બીજું ફરમાન.

(આંખ મુબારકમાંથી આંસુ સાથે)

નૈરોબી.

જો તમે મારૂં એક કામ કરશો, તો હુ તમારે માથે બહુ રાજી થઈશ-અને તે કામ આ છે, કે હિંદુસ્થાનમાં ઘણા મુમન છે. તેમનાં દુઃખ જ્યારે હું સંભારૂં છું, ત્યારે મારી આંખમાં પાણી ભરાઈ આવે છે-હાલ હું આ ફરમાન કરૂં છું, ત્યારે પણ મારી આંખમાં પાણી ભરાઈ આવે છે, તે મુમનો ખોજા નથી, પણ તેઓ તમારા ધર્મના ભાઈઓ છે. તે લોકો મુમના છે. તેઓને એટલું દુઃખ છે, કે હજરત ઈમામ હુસેન ઉપર છેલ્લી ઘડીએ દુઃખ પડયું હતું તેવું દુઃખ તેઓ ઉપર છે. એવા દુઃખી મુમનોને, હું તમારી તરફ મોકલવા ધારૂં છું. તે લોકો અત્રે આવે, ત્યારે તમે તેઓને પૈસાની મદદ-નહીં કરશો. કારણ કે, તેમ કરશો, તો તેઓ બેફીકર થઇ જશે. તમે તેઓને એવી મદદ કરજો, કે તેઓ ધંધે લાગી જાય. તમે તેઓને સરકાર સાથે એવો બંદોબસ્ત કરી આપજો, કે તેમને ખેડવાને જમીન મળે. જો સરકાર તેમને ખેડવાને જમીન આપે, તો તેઓ ખેતી કરી, પોતાનું ગુજરાન ચલાવે. તેઓને ખાવાને રોટલી મળશે, તો દગાબાજી નહીં કરે. ખોટું નહીં બોલે, અને સુખેથી ખુદાવંદતાલાની બંદગી કરશે, તેનો દરજ્જો તમને પણ મળશે. કારણ કે, તમે મેહેનત કરી જમીન અપાવશો, તેનો બદલો ઘણો મળશે. પણ એવું ન બને, કે હું તે લોકોને અહીંઆં

મોકલ્યું, અને પછી તેને કોઈ મદદ ન આપે, તો ઘણું ખરાબ છે. હું મારે ખરચે, તે મુમનાને, મુંબાસા સુધી મોકલીશ.

ધર્મનો બીજો તત્વ, જે મુરીદ તત્વ છે, તેમના ખાસ ભલાને ખાતર હાજરઈમામ રાત દીવસ વિચાર કરે છે. મુરીદોનું ભલું તેમના અંતરમાં છે, એવું ઉપલા ફરમાન પરથી સાફ માલમ પડે છે.

Your interests are always my first thoughts.

નામદાર આગાખાન.

રંગુન તા. ૬ ઠી જુન ૧૯૦૦

મતલબ.

મારા પેહેલા વિચારો, તમારા ભલા માટે છે.

મુરીદોના ભલા સિવાય, તેઓની આંખો મુબારકમાંથી આંસુ કઢાવનાર બીજી કઈ ચીજ છે? હાજર ઈમામને કોઈ ચીજનો હમગમ નથી. તેઓ આ દુનીઆમાં આપણા જેવા પામર પ્રાણી નથી—ઇનસાનને આ દુનીઆમાં જ્ઞાન આપી, તેમને સુખી કરી, છેવટે તેઓને તેઓના અસલ મકાનપર પહોંચાડવા માટે, તેમનું આ જગતમાં પધારવાનું થએલ છે.

સતગુરૂ કહે અમે આવ્યા આ લોકમાં,
અને લાવ્યા તે મુક્તિનો ભેદ.

ઇસમાઇલી ધર્મશાસ્ત્ર.

ત્યારે મુરીદોને દુઃખી દેખી, તેમની આંખોમાંથી પાણી કેમ ન નીકળે? ભાઇઓ, મુરશીદની મેહેરબાનીનો તોલ કરશો? શું તેઓની મેહેરબાનીનો તોલ થશે કે? કદી પણ નહીં. તેઓની મેહેરબાની અતુલ્ય છે. આપણે તેનો બદલો વાળવાને શક્તિવાન નથી. મહાસાગરને પાણીનું ટીપું શું બદલો આપી શકે? પણ હા, બદલો વાળવાનો એક રસ્તો છે. અને તે એ છે કે, મુરીદોના ભલા માટે,

જેવી આશાં તેઓ આપણા તરફથી ધરાવે છે, તેવા જો આપણે યથા શક્તિ થઇએ, તો તેઓ પોતાની મેહેનતનો બદલો સમજે છે. કારણ કે, તેઓનું આ જગતમાં જીવન, સ્વાર્થ માટે નથી. ફકત પરમાર્થ એ તેમનો ખોરાક છે. માટે જો તેઓની નેમ પ્રમાણે, ધર્મનું બીજું તત્વ, મુરીદોના ભલા ખાતર, દરેક મુરીદ પોતાથી બનતું કરે, તો ધર્માભિમાનનો બીજો પાયો મજબૂત કરવા બરાબર છે-ધર્માભિમાન માટે, નીચે એક દાખલો આપવામાં આવે છે, જે આ વિષયમાં જરૂરનો થઇ પડશે. એ વાતમાં આવતા પાત્રોની સમજ, નીચે પ્રમાણે છે.

નવલચંદ-એક તત્વજ્ઞાની, હસ્તિનાપુરનાં નગરશેઠનો છોકરો.

સોમચંદ-નવલચંદનો બાપ, હસ્તિનાપુરનો નગરશેઠ.

ઇંદુમતી-નગર શેઠની સ્ત્રી, નવલચંદની મા.

પદમાવતી-નવલચંદની સ્ત્રી.

વિજયાગવરી-નવલચંદની ધર્મ બેન, હસ્તીનાપુરના રાજાના પ્રધાનની છોકરી.

નર્મદાશંકર-હસ્તિનાપુરના રાજાનો પ્રધાન.

તારામતી-વિજયાગવરીની મા, પ્રધાનની સ્ત્રી.

મોહનકીશોર-નવલચંદનો ધર્મભાઈ,

કનકકીશોરી-મોહનકીશોરની સ્ત્રી.

શાંતીલાલ તથા હરિવલ્લભ-મોહનકીશોરના બે નાના પુત્રો.

અભેસિંહ-હસ્તિનાપુરનો રાજા.

હસ્તિનાપુર,-હિંદુસ્થાનમાં એક શેહેર છે, જેને હાલ દિલ્લી કહે છે.

ઠાકોર-સોમચંદ નગર શેઠનો દ્વારપાળ.

મોતીચંદ-સોમચંદ નગર શેઠનો મોટો મુનીમ.

તત્વજ્ઞાની નવલચંદ

હિંદુસ્થાનમાં જમના નદીને કીનારે, હસ્તિનાપુર કરીને એક શેહેર હતું, જેની શોભાનું પૂર્ણ વર્ણન કરતાં ઘણું લંબાણ થઈ જાય; તો પણ ટુંકામાં કહીએ તો, સૂર્યનારાયણના કિરણોના ઉદય થતી વખત, શેહેરની પાદરમાં, જાણે એક મોટો મણીધર સાપ ડોલતો ડોલતો, ગેલ કરતો, ચારો કરીને પોતાના રાફડા ભણી જતો હોય, તે માફક જમના નદીનો પ્રવાહ ચાલ્યો જતો હતો. સામેના કીનારાપર આવેલા રાજ્ય મેહેલની અગાશીપરથી, નદીના પાણીમાં પડેલાં સૂર્યનારાયણનાં કીરણનો કુદરતી દેખાવ જોઇને, મનને ઘણો જ આનંદ લાગતો હતો. આ શેહેરની ચારે દીશામાં, ચાર દરવાજા હતા. શેહેરના મધ્યભાગમાં, એક મોટો ચોક હતો, જેની આજુ-બાજુ, સુંદર મનોહર સામાનો વેચવાની મોટી મોટી દુકાનો આવી રહી હતી, ત્યાંથી પશ્ચિમ તરફ ચાલતાં, એક મોટો ભવ્ય રાજ્ય-મેહેલ, નદીના કીનારાપર આવેલો હતો. આ રાજ્યમેહેલના દરવાજા આગળ, શૂરા રજપૂત સિપાઇઓ અખંડ ચોકી પહેરો કરી રહ્યા હતા. રાજ્યમેહેલના અંદરના ભાગમાં જતાં, જરૂખાની બારીઓ જોઈ, ચિત્ત આકર્ષાયા વગર રેહેતું નહોતું—આ રાજ્યમેહેલની બારી-ઓપર, મેના, પોપટ કોયલ, કાકાકૌઆ, વગેરે મધુર રાગવાળાં પક્ષીઓ, સોનાનાં પીંજરાંમાં કલ્લોલ કરી રહ્યાં હતાં. પ્રજા, સરવે વાતે, સુખી અને અમન ચેનમાં હતી. આ શેહેરમાં, સૂર્યવંશી અભેસિંહ કરીને રાજા રજ્ય કરતો હતો. તે રાજા અદલ ઈનસાફી અને દયાળુ હતો, અને પોતાની વસ્તી હમેશાં આનંદમાં રહે, તેની દરેક તજવીજ રાખતો હતો. રાતની વખત્તે, અંધાર પછેડો ઓઢી, નગર ચરચા જોવાને ફરતો હતો., અભેસીંહ રાજાને ત્યાં, નર્મદાશંકર કરીને એક હુશીયાર પ્રધાન હતો; અને તે રાજ્યતંત્ર ચલાવવામાં,

રાજાનો જમણો હાથ હતો. પ્રધાનને ઘેર, તેની તારામતી નામની સ્ત્રી, તથા વિજયાગવરી નામે પુત્રી, ઘણા ઉંચાં ગુણવાળી તથા ધર્મ ઉપર આસ્થા રાખનારી હતી.

હસ્તિનાપુરમાં સોમચંદ કરીને એક નગર શેઠ રેહેતો હતો, જેની પાસે ઘણો પૈસો હતો, અને તેનો વેપાર દુનીઆના સરવે ભાગો ખાતે ધમધોકાર ચાલતો હતો. આ નગરશેઠની દુકાને મોતીચંદ કરીને એક મોટો મુનીમ કારભાર ચલાવતો હતો. સોમચંદ શેઠને નવલચંદ નામે એકવીસ વરસની ઉપરનો છોકરો હતો, તેને સોમચંદ શેઠે એક ઋષિ મહારાજ પાસે, વિદ્યાભ્યાસ માટે રાખ્યો હતો. નવલચંદ ઘણોજ નીતિવાન નીકળ્યો હતો, અને તત્વજ્ઞાન એટલે ફીલસુફીનો ધર્મ પાળતો હતો. નવલચંદને, મોહનકીશોર નામે એક ધર્મ ભાઈ હતો, તેની સાથે તેને જીવસમાન મિત્રાચારી હતી. જે ઋષિ મહારાજની નિશાળમાં નવલચંદ ભણવા જતો હતો, ત્યાં નર્મદાશંકર પ્રધાનની પુત્રી, વિજયાગવરી પણ અભ્યાસ કરવા જતી હતી. વિજયાગવરી તથા નવલચંદ વચ્ચે, એકાદ વખત ધર્મ ચર્ચા થતાં, વિજયાગવરીને નવલચંદના તત્વજ્ઞાનના ધર્મ ઉપર, દ્રઢ આસ્થા બેસી ગઈ. જ્યારે ઋષિ મહારાજ ગેરહાજર હોય, ત્યારે વિજયાગવરી, નવલચંદ પાસેથી, ગુપ્ત રીતે, તત્વજ્ઞાનનું શિક્ષણ લેતી હતી. ગુપ્ત રીતે, શિક્ષણ લેવાનું કારણ એકે, વિજયાગવરીનાં મા બાપ તથા ઋષિ મહારાજ શિવધર્મી હતા. ફીલસુફી અથવા તત્વજ્ઞાનનો ખોરાક, એવો સંગીન છે કે, દરેક સાધારણ મનુષ્યને હજમ થતો નથી. અગાઉના જમાનામાં, સોક્રેટીસ, એક મહા તત્વજ્ઞાની થઈ ગયો છે. તે લોકોને તત્વજ્ઞાનનું ખુલ્લી રીતે શિક્ષણ આપતો હતો, તેથી તે વખતના વેહેમી રાજા તથા પ્રજાએ, તેને દીનભ્રષ્ટ કરનાર તરીકે, ગણી, તેનાપર કોર્ટમાં કામ ચલાવ્યું; અને સોક્રેટીસને ઝેર

પીવડાવીને મારી નાંખવાની સજા કરવામાં આવી. મનસુર એક તત્વજ્ઞાની હતો, તેને ધર્મની વિરૂદ્ધ ચાલનારો ગણીને, શૂળીપર ચડાવવામાં આવ્યો. પ્રલ્હાદ, એક ખરેખરો તત્વજ્ઞાની હતો, તો તેનાજ પોતાના બાપે તેનાપર તરેહ તરેહના જુલમ ગુજાર્યા. ઇબ્રાહીમ નબી, તત્વજ્ઞાનના રસ્તા ઉપર ચાલતા હતા, તેને નીમરૂદે આગમાં ફેંકી દેવા હુકમ કર્યો. પણ આખર, તે આગ તેઓપર ગુલઝાર થઇ, એટલે બાગસમાન થઈ ગઇ. આવા દાખલા અસંખ્ય છે, પણ લાંબી નોંધની અત્રે જરૂર નથી, પણ લોકોની મુરખાઇ અને વેહેમ સામે ઝઘડવું ન પડે, માટે તત્વજ્ઞાનીઓ, પોતાનો ધર્મ ગુપ્ત રીતે ચલાવવામાં, સારી સલામતી સમજે છે.

નગરશેઠ સોમચંદની ઉમર, આશરે સીતેર વરસની થઈ હતી. આવી વૃદ્ધાવસ્થામાં, હવે પોતાથી વેપારની દેખરેખ રહી શકતી ન હોવાથી, નવલચંદને નિશાળ છોડાવી, વેપાર કામમાં નાંખવા વિચાર કર્યો, અને ઋષિ મહારાજ પાસેથી રજા માગી. જ્યારે વિજયાગવરીને ખબર મળી, કે નવલચંદ નિશાળ છોડી જાય છે. ત્યારે તે ઘણી ઘણી દીલગીર થઇ, અને નવલચંદને રોઈ રોઇને કેહેવા લાગી, ભાઇ નવલચંદ, તમો નિશાળ છોડી જાઓ છો. તો મને હવે ધર્મનું શિક્ષણ કોણ આપશે? ઓ મારા ધર્મભાઇ, નવલચંદ, જો તમે નિશાળ છોડી જાઓ છો, તો તમારી સનમુખ ઉભેલી ધર્મની બેનને વચન આપતા જાઓ, કે દરરોજ રાતના મારે ઘેર આવીને, મને ધર્મનું શિક્ષણ આપી જવું. નવલચંદે જવાબ આપ્યો, મારી ધર્મની બેન, મને કબુલ છે, હું દરરોજ રાત્રે તમારે ઘેર આવીને, તમને ધર્મ શિક્ષણનો પાઠ આપી જઇશ અને મારૂં માથું જતાં પણ મારૂં આ વચન મિથ્યા જવા દઇશ નહીં. આવી રીતે, વિજ્યાગવરીને ધર્મ શિક્ષણ આપવાનું ગંભીર

વચન આપી; ઋષિમહારાજની આજ્ઞા લઇ, નવલચંદ પોતાના બાપના વેપારમાં મશગુલ થયો. દરરોજ રાતનાં દુકાનનું કામ પુરૂં કરી નવલચંદ પોતાની પ્રતિજ્ઞા પ્રમાણે, પોતાની ધર્મની બેન વિજ્યાગવરીને ધર્મશિક્ષણ આપવા જતો, અને ત્યાંથી છુટા થયા પછી, ઘેર આવી, ખાઈપીને સુતો હતો. આ પ્રમાણે, ઘણા દીવસ ચાલ્યું. આખર, દીવાળીનો વખત આવતાં, દુકાનનું કામ ઘણી મોડી રાતે ખલાસ થવા લાગ્યું. અને તે છતાં પણ, એવે વખતે પણ, પોતાની ધર્મની બેનને ધર્મશિક્ષણ આપી આવ્યા વગર, ઘેર આવતો નહીં. આ પ્રમાણે, દીવાળીના દિવસોમાં, ઘેર આવતાં મોડું થઇ જવાથી, તેના ઘરના દરવાજા પણં બંધ થઇ જતા હતા. એક દિવસે, નવલચંદને ઘણું મોડું થવાથી, ડેલીના દરવાજા બંધ કરી લેવામાં આવ્યા હતા, અને ત્યાર બાદ, તેણે ઘેર આવી દરવાજા ઠોકવાથી, તેના બાપ સોમચંદ શેઠ, નિદ્રામાંથી જાગી ઉઠયા. અને તેને આટલા મોડા આવવાનું કારણ પૂછ્યું. નવલચંદ પોતાની ધર્મ બેનને ગુપ્ત રીતે શિક્ષણ આપતો હોવાથી, પોતાના બાપને મોડા આવવાનું સંતોષકારક કારણ સમજાવી શકયો નહીં, તેથી સોમચંદ શેઠે પોતાના મોટા મુનીમ મોતીચંદને કહ્યું કે; ભાઇ દરરોજ રાતના મોડા મોડા ઘેર આવે છે, તેની તપાસ કરજે. બીજે દિવસે પણ, નામાં તથા બીજા કામની ઘણી દબાણ હોવાથી, પેઢીપર રાતના બાર વાગી ગયા. મધ્યરાત્રી થઈ ગયા છતાં, પોતાના વચનનો દ્રઢ નવચંદ, પોતાની ધર્મ બેન, પ્રધાન પુંત્રી, વિજયાગવરીના ઘર ભણી ચાલ્યો. મુનીમ મોતીચંદને સોમચંદ શેઠે ભલામણ કરેલી હોવાથી, તે પણ તેની સાથે ચાલ્યો. પેઢીપરથી ચાલતાં, રસ્તાનું નાકું આવ્યું; ત્યાં પહોંચતા નવલચંદે મોતીચંદને કહ્યું ભાઈ તમે હવે તમારે ઘેર જાઓ. અને મારે જરા અગત્યનું કામ છે,

તે કરીને હું ઘેર જઈશ. મુનીમ મોતીચંદ નવલચંદ જાણે તેમ, તેનાથી છુટચો પડચો, પણ તે આવી મોડી રાતના કયાં જાય છે, તેની તપાસ કરવા, સોમચંદ શેઠનો તેને હુકમ હોવાથી, તે ગુપચુપ તેની પછવાડે ચાલ્યો. છેવટે જુએ છે તો, નવલચંદ પ્રધાનના મેહેલના પાછલા ભાગમાં, જ્યાં પ્રધાન પુત્રીનો ઓરડો હતો, ત્યાં પછવાડેના રસ્તાથી દાખલ થયો, અને દરવાજો ઠોકતાં, પ્રધાન પુત્રી વિજ્યાગવરીએ હાથમાં એક બળતી મીણબતી સહિત આવીને, તેને દરવાજો ઉઘાડ્યો. આ દેખાવ જોઈને, મોતીચંદ મુનીમ સ્તબ્ધ થઈ ગયો. અને એકદમ નગરશેઠને ઘેર આવીને, સોમચંદ શેઠ તેની સ્ત્રી ઈંદુમતી, તથા નવલચંદની સ્ત્રી પદમાવતી, ત્રણે જણાને એકઠાં કરીને, દુકાનની ચાવીઓ ફેંકી દીધી, અને કહ્યું કે, ઓ શેઠ, હવેથી મારે તમારા ઘરની નોકરી કરવી હરામ છે. લો, આ આપની પેઢીની કુંચીઓ સંભાળો. મોતીચંદ વીશ વરસનો જુનો નોકર હતો, અને પાછલી રાતના એકાએક આવીને, આમ તોછડાઈથી ચાવીઓ ફેંકી દીધી, તેથી તેઓ ત્રણે જણાં અજબ થયાં; અને તેમ કરવાનું કારણ પુછ્યું. ઘણી આનાકાની પછી, મોતીચંદ મુનીમે જવાબ આપ્યો, કે નખોદ ગયું. આવી રીતે, તમારો છોકરો મોડી રાતના પ્રધાન પુત્રીને ઘેર જાય છે. આ ખબર, પ્રધાન તથા રાજાને કાને પડશે, તો તમારૂં ઘર તારાજ કરશે, તમારો ખજાનો લુટી લેશે, અને તમને નગર બહાર કાઢી મુકશે. તમારા ઘરના છાંટા, મને પણ ઉડશે. તમારા સાથે, મારા ઘરનું, પણ સત્યાનાશ જાશે. જે ઘરમાં બદીએ પ્રવેશ કર્યો છે, તે ઘરમાં ઉભા રેહેવું, એ બળતી આગમાં ઝીપલાવા જેવું છે. કોઈ પણ ડાહ્યો પુરૂષ વિખની ઝાળમાં ઉભવાનું પસંદ કરે નહીં. આમ કહી, મોતીચંદ મુનીમ, એકદમ પોતાને ઘેર ચાલ્યો ગયો.

હવે નવલચંદ વિજયાગવરીને ધર્મજ્ઞાનનો પાઠ આપી, તરત પોતાના ઘરભણી આવ્યો. પણ તેના આવ્યા પેહેલાં, સોમચંદ શેઠે, પોતાના ઠાકોર નામે રજપૂત દ્વારપાળને કહી રાખ્યું કે, દરવાજો બંધ કરી લે. નવલચંદ ભાઇ આવે, તો દરવાજો ઉઘાડતો નહીં. અને ઝાઝી રગઝક કરે, તો સાફ કેહેજે કે, બાપાએ મને ના પાડી છે; ગમે ત્યાં જાઓ.

બીચારો ધર્મમાર્ગી, નિર્દોષ નવલચંદને આ બાબતની કાંઈ ખબર નહીં હતી. ઘર આગળ આવીને, ઠાકોરને બુમ મારી, દરવાજો ઉઘાડવા કહ્યું. ઠાકોરે જવાબ આપ્યો કે, દરવાજો ઉઘાડવા પીતાજીનો હુકમ નથી. નવલચંદે આમ બનવાનું કારણ પુછયું. ઠાકોરે જવાબ આપ્યો કે, કારણની મને ખબર નથી. મારે તો શેઠના હુકમ પ્રમાણે ચાલવું, એ મારી ફરજ છે. નવલચંદે કહ્યું કે, મારા પીતાજી કોઇ કારણથી નારાજ થયા હશે. તેથી મારાં માતાજી તથા મારી ઘરવાળીને જઈને સમાચાર આપ, તો તેઓ મારા પીતાજીને સમજાવી, દરવાજો ખોલવાનો હુકમ લાવી આપશે. ઠાકોર નગરશેઠની સ્ત્રી તથા નવલચંદની સ્ત્રી પાસે ગયો; ઇંદુમતીએ કહ્યું, જા, નવલચંદને સાફ કહીદે, કે મારો દીકરો મરી ગયો. પદ્માવતી બોલી, હું ધણી વગરની વિધવા છું. અમારૂં કોઇ નથી. ગમે ત્યાં જાઓ. ઠાકોરે પાછા આવીને આવી રીતના સમાચાર નવલચંદને આપ્યા. નવલચંદ આવી ખબર ઠાકોરને મોઢેથી સાંભળી, અજાએબી અને શોકમાં ગીરફતાર થયો, અને પોતાના ધર્મભાઈ મોહનકીશોરના ઘરભણી ચાલ્યો. મોહનકીશોરનું કુટુંબ ચાર માણસોનું બનેલું હતું. એક પોતે, બીજી તેની સ્ત્રી કનકકીશોરી, તથા શાંતીલાલ અને હરીવલ્લભ નામના બે છોકરા હતા.

આ રાતના, હસ્તિનાપુરનો રાજા અભેસિંહ, અંધારપછેડો

ઓઢી, નગર ચર્ચા જોવા નીકળ્યો હતો. નવલચંદ જ્યારે ઘેર આવ્યો હતો અને દરવાજા તેની સામે બંધ થયા હતા, તે વખતની બધી તકરાર તેણે સાંભળી હતી, હવે નવલચંદ ક્યાં જાય છે, તે જોવાને માટે, તે તેની પછવાડે ચાલ્યો. નવલચંદે પોતાના ધર્મભાઇ મોહનકીશોરને ઘેર જઇ, દરવાજા ઠોકયા. તેનો અવાજ સાંભળી, મોહનકીશોરે દરવાજો ઉઘાડયો, અને આટલી મોડી રાતે પધારવાનું કારણ પુછ્યું.

નવલચંદે બનેલી વાર્ત તેને કહી સંભળાવી. આ બધા બનાવોનું કારણ, પ્રધાનપુત્રીને ઘેર જવાનું છે. એવું મોહનકીશોર સાફ સમજ્યો. તેણે નવલચંદને કહ્યું, ભાઇ, તમારા બાપે તમારા સામે દરવાજા બંધ કર્યા છે, તમારાં માબાપ તથા સ્ત્રી તમારાથી ફરી ગયાં છે, તોપણ ચિંતા નહીં કરો, આ ઘર તમારૂં છે. અમે સઘળા તમારા નોકર છીએ. અમારૂં ઘરબાર માલમીલકત તમારૂં છે. આજ સુધી ઘર અમારૂં હતું, અને હવેથી તે ઘર તથા અમે સરવે તમારાં છીએ. ગમે તે હુકમ ફરમાવો, અમે તાબેદાર છીએ. નવલચંદ રાતના ત્યાં સુઇ રહ્યો, અને રાજા પોતાના ઘેર રવાના થયો.

"બીજે દિવસે, રાજા અભેસીંહ, આ બાબતમાં હવે શું બનાવ બને છે, તે તપાસવા અંધાર પછેડો ઓઢીને, રાતને સમયે ઉભો રહ્યો. રાતના આશરે દશવાગાને સુમારે, નવલચંદ, પોતાની ધર્મબેન વિજયાગવરીને ધર્મશિક્ષણ આપવા, મોહનકીશોરને ઘેરથી નીકળ્યો. રાજા તેની પછવાડે ચાલ્યો. પ્રધાન મેહેલના પાછલા ભાગમાંથી, જ્યારે નવલચંદે દરવાજો ઠોકયો, અને વિજયાગવરીએ દરવાજો ઉઘાડી, તેને મેહેલમાં દાખલ કર્યો, ત્યારે સાથે સાથે, રાજા પણ અંદર દાખલ થઇ ગયો. રાજા ત્યાં શું જુએ છે કે, એક ખુરશીપર વિજયાગવરી બેઠી, સામેની ખુરશીપર નવલચંદ

બેઠો. વચમાં એક ટેબલ રાખેલું છે, તેનાપર મીણબત્તી તથા કેટલાંક તત્વજ્ઞાનનાં ધર્મપુસ્તકો રાખેલાં છે, વિજયાગવરીએ એક પુસ્તક ઉઘાડયું અને તેમાંથી કેટલોક ભાગ નવલચંદે વિજયાગવરીને સમજાવ્યો. તેઓ અરસ્પરસ એક બીજાનું મોઢુંપણ જોવાની દરકાર કરતા નથી. બન્ને જણાનાં ધ્યાન, ધર્મશાસ્ત્રમાં પ્રવૃત્ત છે. આશરે અરધો કલાક ધર્મચર્ચા કરી, નવલચંદ ચાલતો થયો, અને મોહનકીશોરને ઘેર જઇ સુઈ રહ્યો, રાજા અભેસિંહ પણ પોતાના રંગમેહેલમાં ગયો.

બીજે દિવસે, સવારના દશ વાગે રાજાએ દરબાર ભરી અને સીપાઇઓને હુકમ કીધો કે, નવલચંદને એકદમ પકડી આવો. સીપાઈઓ જ્યારે મોહનકીશોરને ઘેર આવ્યા, ત્યારે નવલચંદ પોતાનાં મા બાપ તથા સ્ત્રી તરફની વર્ત્તણુકની દીલગીરી કરતો બેઠો હતો, તેમાં વીચાર કરતાં કરતાં, જરા આંખ લાગી ગઈ. સીપાઇઓને મોહનકીશોરે તેમને ઘેર આવવાનું કારણ પુછયું. તેઓએ જવાબ આપ્યો કે, રાજાએ નવલચંદને એકદમ પકડી લાવવા અમોને હુકમ આપ્યો છે—મોહનકીશોરે પોતાની સ્ત્રીને કહ્યું કે, નવલચંદને, આ બનાવની જરા પણ ખબર આપવી નહીં. તેણે સીપાઇઓને કહ્યું નવલચંદ હું છું. અને રાજાને જવાબ આપવા માટે તમારી સાથે આવવા તૈયાર છું. એમ કહીને, તે સીપાઇઓ સાથે દરબાર તરફ ચાલ્યો; જરાવાર પછી, નવલચંદની આંખ ઉઘડી ગઈ. અને મોહનકીશોર કયાં ગયા, તે વિષે કનકકીશોરીને પૂછયું—કનકકીશોરીએ ઉડતા જવાબ આપ્યા. પણ તેના ચેહેરાની ફીકાશપરથી નવલચંદ સમજયો કે, કાંઇક નવીન બીના બની છે. એકદમ નવલચંદ રસ્તા તરફ ચાલ્યો, અને થોડે છેટે જાય છે, તો જુએ છે કે, મોહનકીશોરને સીપાઇઓ પકડીને દરબારમાં લઇ જાય છે. નવલચંદે સીપા-

ઇઓને કારણ પુછ્યું. તેઓએ જવાબ આપ્યો કે, આ નવલચંદને પકડીને રાજા પાસે લઈ જવાનો અમને હુકમ થયો છે. અને તે પ્રમાણે, અમે તેને પકડી જઇએ છીએ. નવલચંદે કહ્યું કે, નવલચંદ તો હું છું, આ મારો દોસ્ત છે, તેને શા માટે પકડો છો? એમ કહી, પોતે સીપાઇઓ સાથે, દરબારમાં જઇને ઉભો રહ્યો અને મોહનકીશોર પણ, ત્યાં શું થાય છે, તે જોવાને સાથે ગયો.

રાજાએ નવલચંદને જોઇને કહ્યું કે, સિપાઇઓ! આ નવલચંદને કાલે સવારે, બરાબર દશ વાગે, ફાંસી ચડાવી આપજો. જો ઠેરાવેલા વખત પેહેલાં એક કલાક અગાઉ, તેને સ્વાધીન કરવા માટે, જો સવાલાખ રૂપીઆનો કોઈ જામીન પડતો હોય, તો તે જામીનને આજે સોંપો, અગર કોઈ જામીન ન થાય, તો કેદખાનામાં લઈ જાઓ.

મોહનકીશોર ત્યાં હાજર હતો. તેણે જો કાલે નવ વાગે, નવલચંદને સરકારને સ્વાધીન ન કરે, તો સવાલાખ રૂપીઆ આપવાની જામીનગીરીના દસ્તાવેજપર સહી કરી, તેને પોતાને ઘેર લાવ્યો. વળી રાતના નવ વાગે, અંધાર પછેડો ઓઢી, રાજા મોહનકીશોરના ઘર પાસે હાજર રહ્યો. મોહનકીશોરે આ રાતના નવલચંદને ખાસ ભલામણ કરી, કે વિજયાગવરીને આ વાત બીલકુલ કરવી નહીં. કારણ કે, આ બધો ફીતનો પોતાના કારણથી થયો છે, એમ ધારી, વખતે તે આપઘાત, અથવા બીજી કોઇ જાતની મુરખાઈ કરશે, તો આપણે એક ધર્મબેન ખોઈ બેસશું. હવે નવલચંદ વિજયાગવરીના ઘર ભણી જવા નીકળ્યો; રાજા તેની પછવાડે ચાલ્યો. જેવો નવલચંદે વિજયાગવરીનો દરવાજો ઠોક્યો, તેવોજ તેણે બારણું ઉઘાડયું. નવલચંદની સાથે, રાજા પણ ઘરમાં દાખલ થઈ ગયો. બંને ધર્મનાં ભાઈ બેનો સામ સામા બેસી, ધર્મ જ્ઞાન અમૃત પીવા તથા પીવડાવવા લાગ્યાં.

ઇલમકી મજલસ તો એસી ભાઈ,
જેસી હુએ બેહેશ્ત કેરી વાડી.
જો દુનીઆ માંહે બેહેશ્ત દેખા ચાહો,
તો ઈલમ મીજલસ બેઠો દહાડી.

ઇસમાઇલી ધર્મશાસ્ત્ર.

કોઈ કોઇની સામે નજર કરતું નથી. બંનેની નજર શાસ્ત્ર ઉપર છે. નવલચંદને મનમાં એકાએક વિચાર આવ્યો કે, આજે તો હું મારી ધર્મબેનને શીખવું છું પણ કાલથી તેને કોણ શીખવશે? હવે ધર્મ ચર્ચા કોની સાથે કરશે? સતસંગની ગેરહાજરીમાં, મારી સઘળી મેહેનત બરબાદ જશે આવા વિચારમાં, તેની આંખમાંથી પાણીનું એક ટીપું નીકળી, પુસ્તક ઉપર પડયું, તે જોવા લાગી; ઉંચે નજર કરીને જુએ છે, તો નવલચંદની આંખોમાંથી આંસુની ધારા ચાલી જાય છે. વિજયાગવરીએ પૂછયું, ભાઈ, આ હું શું જોઉં છું? આપણા આટલા દીવસના સમાગમમાં, હું તમોને હમેશાં આનંદમાં જોતી આવું છું, અને આજે આટલા દીલગીર થવાનું શું કારણ છે? અગર ખોટું બોલી, મને ઉડાવવાની તજવીજ કરશો તો, તમારી ધર્મની બેનના ખુનનું પાપ તમારી ઉપર છે. જ્યારે નવલચંદે જોયું કે, હવે હું લાચાર છું અને કેહેવા વગર છુટકો નથી, ત્યારે બધો હેવાલ તેને કહી દેખાડયો. આ સાંભળીને, વિજયાગવરીને ઘણું રોવું આવ્યું, અને કહ્યું કે, ભાઇ નવલચંદ, આપણે હજી સુધી ધર્મના ભાઇ બેન છીએ, અને જ્યાં સુધી તમે ફાંસી ચડો, ત્યાં સુધી પણ ભાઇ બેન છીએ. જો રાજાની મેહેરબાની થાય, અને ફાંસીથી છુટો, તોપણ ભાઈ બેન છીએ. અગર તમે ફાંસીપર ચડી જશો, તમારો આત્મા કરતાને સ્વાધીન કરશો, તો હું તમારી પછવાડે સતી થવા માગું છું. ભાઇ પછવાડે, બેન સતી થતી નથી, તેથી તમારે મોત

અવસરે, આપણો સંબંધ પતી પત્નીના છે. તમારી ફાંસીની વખતે, સતીનાં શણગાર સજી ઘોડાપર સ્વાર થઇ હું તમોને છેલ્લું નમન કરી જઇશ. તમે સુખેથી ઘેર જાઓ. ઇશ્વર જે કરે, તેને આપણે આધીન છીએ.

નવલચંદ મોહનકીશોરને ઘેર ગયો. અને રાતના સુઈ ગયો. સવારના પહોરમાં મોહનકીશોરે ઉઠી, પોતાની ઘરવારી તથા છોકરાઓને, પોતા પાસે બોલાવીને કહ્યું આજે મારો ધર્મ ભાઇ, નવલચંદ ફાંસીએ ચડે છે. માટે મારી દશ લાખ રૂપીઆની મીલકત છે, તે તેના રૂહના પુન્ય માટે દમડી પાઇ સુધાં, ખેરીઆત કરવા ધારૂં છું. આ બાબતમાં, જે તમારો મત હોય તે કહો. કનકકીશોરી તથા તેનાં નાવાં નાનાં બાળકડાંએ જવાબ આપ્યો કે, તમારા ભાઈના આત્માના પુન્યામાં, તમે તમારા પૈસા ઉપરાંત અમોને પણ કેદી કરી, વેંચી નાંખો, અને તે પૈસા પણ ખેરીયાત કરી નાંખો, તોપણ અમે ખુશી છીએ. તરતજ, મોહનકીશોરે પોતાનો ખજાનો ગરીબો અને લાચારો માટે ખુલ્લો કીધો, અને ગામમાં થાળી પીટાવી; કે કોઈ ગરીબ મોહતાજ હોય, તેણે નવલચંદના આત્માની શાંતી માટે, મોહનકીશોર પોતાનું ઘરબાર ખેરીયાત કરી આપે છે, ત્યાં આવી, પોતાની હાજત પ્રમાણે પૈસા, લઈ જવો. બે કલાકમાં, દશ લાખ રૂપીઆની દોલત લુટાવી આપી. અને દરેક જણ એક એક જોડી વસ્ત્ર પેહેરી, ઘરથી બહાર ઉભાં રહ્યાં. નવ વાગતાં, રાજાના સિપાઇઓ મોહનકીશોરના ઘર પાસે ઉભા રહ્યા, અને નવલચંદને કચેરીમાં લઈ ગયા. રાજાએ ઘણી કરડાઈથી હુકમ ફરમાવ્યો કે, એકદમ નવલચંદને ફાંસીએ ચડાવી આપો, ખબરદાર મારા હુકમનો એક ક્ષણ પણ અનાદર ન થાય. બરાબર દશને ટકોરે, તેને ફાંસી ચડાવી દેજો.

આ પ્રમાણે નવલચંદને ફાંસી આપનારને સ્વાધીન કરી, રાજાએ

પ્રધાનને એકાંતમાં બોલાવીને કહ્યું, ધ્યાન રાખજો. નવલચંદને ફાંસીના પાટીઆપર ઉભાડી, તેના ગળામાં દોરી નાંખવા સુધી કરજો. પણ દોરીની છેવટની ગાંઠ દબાવીને ખેંચવી નહીં. બરાબર સાવધ રેહેજો. જો નવલચંદનું મરણ નીપજશે, તો હું તમારો પ્રાણ લઈશ. રાજા તરફના ખાનગી હુકમ પ્રમાણે, પ્રધાને ફાંસીની જગ્યાપર જઈ ફાંસી આપનાર સાથે બધી તજવીજ કરી રાખી.

નવલચંદને આજે ફાંસી અપાય છે. નગરશેઠના છોકરાને આજ ફાંસીપર ચડાવવામાં આવે છે, ઈશ્વર જાણે, તેનો શું વાંક થયો છે, તે સમજ નથી પડતી. પણ રાજાનો સખત હુકમ છે, માટે ફાંસી જરૂર થશે, એવી અફવા ગામમાં ફેલાવાથી, માણસોનાં ટોળે ટોળાં ફાંસીની જગ્યા પાસે નેકઠાં થયાં. ગામમાં નાનું બચ્ચું પણ ઘેર રહ્યું નહીં. આખું ગામ ઉલટીને ત્યાં એકઠું થયું. સીપાઈઓ, હવાલદારો, ઘોડેસ્વારો આ ખેદકારક તમાસાની જગ્યામાં દોડાદોડી કરી રહ્યા. “બાજુ હો જાઓ, ઈધર ખડા રહો, ઉધર જાઓ” વગેરે પોલીસના અવાજો સંભળાઈ રહ્યા છે, તેની દરમીયાન્ નવલચંદને ફાંસીની જગ્યાપર લાવવામાં આવ્યો. અને તેને ફાંસીના ટેબલપર ઉભો રાખી, તેના ગળામાં દોરી ઉતારવામાં આવી—“આ ઘડીએ દોરી ખેંચશે, હમણાં ખલાસ” એવી વાતો ગુપચુપ ચાલી રહી છે. કોઈની આંખમાં આંસુ ચાલ્યાં જાય છે, કોઈ મશ્કરી કરે છે, કોઈને દયા આવે છે, કોઈને ગમ લાગે છે. દશમાં એક મીનીટ બાકી છે. એટલામાં કોઈ ઘોડેસ્વાર, કાળા ઘોડાપર, સ્વાર થએલો, અદ્ભૂત જાતનો પોશાક પેહેરી, પોતાના ઘોડાને તમાશગીરોની ભીડમાં મારી મુકી, નવલચંદને છેલ્લું નમન કરી, પવનના સપાટા માફક આવીને ચાલ્યો ગયો. આ વખતે, રાજા પણ ત્યાં આવી પહોંચ્યો. તે પણ પવનવેગી ઘોડાપર સ્વાર હતો. દશના ટકોરા થયા, “નવલચંદને

ફાંસીપરથી ઉતારો, ખબરદાર, દોરીની છેલ્લી ગાંઠ નહીં દાબતા," એવો હુકમ આપતો, તેણે તે ભવ્ય પોશાકના સ્વારની પછવાડે, પોતાનો ઘોડો મારી મુકયો. બંને ઘોડા પ્રધાનના મેહેલના પાછલા ભાગમાં ઉભા રહ્યા. રાજા ત્યાં જઇને જુએ છે તો, વિજયાગવરી, સતી થવાની સરવે સામગ્રી તૈયાર કરી, નવલચંદના શબને ફાંસીપરથી ઉતારવામાં આવે કે તરત તેની સાથે બળી મરવાને એક પગે તૈયાર ઉભી હતી.

વિજયાગવરીની આવી હાલત જોઇ, રાજાએ મોટા અવાજથી કહ્યું, મારી પુત્રી વિજયાગવરી, મેં તમારો ભાઇ બેનનો ધર્મનો પવિત્ર પ્રેમ જાણ્યો છે. તમારી બંનેની દ્રઢતાને ધન્ય છે. તમારાં ધર્માભિમાનને ધન્ય છે. તમો જેવાં ધર્મના ભાઇ બેનો છો, તેવાં જન્મ સુધી રહો, એવી મારી ઇચ્છા છે. નવલચંદને ફાંસીપરથી ઉતારવામાં આવ્યો છે અને તે જીવતો છે. આમ કહી, વિજયાગવરીને ગાડીમાં બેસાડી પોતાની દરબારમાં મોકલી. ત્યાંથી જઇ, નવલચંદને ફાંસીની જગ્યાપરથી, પોતાની સાથે બેસાડી દરબારમાં તેડી ગયો. નવલચંદનાં માબાપ તથા તેની સ્ત્રી, મોહનકીશોર તથા તેની સ્ત્રી, છોકરાઓ, સરવેને, દરબારમાં બોલાવી મંગાવ્યાં. ગામના મોટા મોટા શેઠીઆઓ તથા દરબારીઓની એક મોટી સભા ભરી, તેઓને આ ધર્મનાં ભાઈ બેન વિષેનો પોતાનો જાતીઅનુભવ કહી દેખાડી, તેઓની અત્યંત તારીફ કરી; અને કહ્યું કે, ધન્ય છે, તમારાં ધર્માભિમાનને ધન્ય છે. તમારા ધર્માભિમાનની કસોટી કાઢવા, મેં જે સઘળું કર્યું, તે મને માફ કરો. હું આશા રાખું છું કે, મારા રાજ્યમાં અને આખી દુનીઆમાં લોકો આવું ધર્માભિમાન ધરાવે, અને તમારો દાખલો આપવામાં આવે. નવલચંદને તેના બાપને સોંપ્યો, જે આંખમાં હર્ષનાં આંસુ સાથે, તેને એકદમ ભેટી પડયો. મોહનકીશોરને પોતાના ખજાનામાંથી વીશ લાખ

રૂપીઆનું ઇનામ આપી, તેની અસલ હાલત કરતાં બમણી સારી હાલતમાં મુકયો. નવલચંદ, વિજયાગવરી, તથા મોહનકીશોરના ધર્માભિમાનનો દાખલો દરેક ઠેકાણે આપવા સરવેને હુકમ કરી, દરબાર બરખાસ્ત કરી અને અમોએ પણ અભેસિંહ રાજાની ઇચ્છા પ્રમાણે, અમારા ઇસમાઇલી પ્રકાશમાં, તે દાખલાને જગ્યા આપી છે.

આપણા ધર્મના જે ભાઇઓ હોય, તેમને નીતિને રસ્તે ચડાવવા, દુનીઆમાં, તેમને ધંધા રોજગારમાં ઉંચી હાલતમાં લાવવા, તેમને અરસ્પરસ મદદ આપતાં શીખવવા, તેમના વચ્ચેથી કીના અને વેરભાવ કાઢી નખાવવા, તેમના રૂહોને ઉંચે રસ્તે ચડાવવાના રસ્તા દેખાડવા. પોતાના ધર્મભાઇઓના બચ્ચાંને તથા અજ્ઞાનોને ધાર્મિક કેળવણી દેવી, વગેરે અસંખ્ય ચીજો ધર્માભિમાનના પેટામાં આવી શકે છે. આમાંથી જે ચીજ જેનાથી બની શકે, તે બાબતમાં, પોતાના દીનભાઇઓને મદદ કરવી. વિદ્વાનોએ પોતાની વિદ્યાનો લાભ, ધનવંતોએ પોતાના પૈસાનો લાભ, હુનરવાળાઓએ પોતાના હુનરનો લાભ, જેનાથી જે જે બને, તે પોતાના દીનભાઇઓ માટે કરી છુટવું, એ ધર્માભિમાન છે. લેખકોએ પોતાની કલમથી, વકતાઓએ પોતાનાં ભાષણથી, પોતાના દીનભાઇઓને ધર્મનું યથાર્થ જ્ઞાન આપી, તેમને ધર્મમાં સંપૂર્ણ કરવા. પૈસાદારોએ, મદદ આપીને, પોતાની કોમમાં, પુસ્તક રચનારા, તથા ભાષણ કર્ત્તાઓ ઉત્પન્ન કરવા જોઇએ. આજથી સો બસો વરસપર, જ્યારે આપણા દેશમાં રેલવે તથા આગબોટોનાં સાધન ન હોતાં, ત્યારે પરદેશના જુદા જુદા ધર્મના લોકો, આપણા દેશમાં જવલ્લેજ આવતા હતા. અને પરદેશી ભાષા તથા પરદેશી ધર્મનાં પુસ્તકો, આપણા દેશમાં બહુ જ થોડાં આવતાં હતાં. પણ હવે, સુધારાના જમાનામાં, મુસાફરીનાં સાધનોની ઘણી સગવડ

હોવાથી દુનીઆના દરેક દેશના લોકો, આપણા દેશમાં આવી વસ્યા છે. અને તેઓ પોતાના દેશમાંથી, જુદાં જુદાં અનેક જાતનાં ધર્મપુસ્તકો, આપણા દેશમાં લાવ્યા છે અને આપણા દેશના લોકો, જે અસલ પોતાની ભાષા તથા ધર્મનાં પુસ્તકો માંડમાંડ વાંચી પુરાં કરતા, તે હવે, કેળવણીનો ઓહોળો ફેલાવો થવાથી ઘણી જાતનાં પુસ્તકો વાંચી શકે છે. પોતાનાં ધર્મનાં અસલ પુસ્તકો વાંચીને નવાં પુસ્તકો વાંચવાનો શોખ ધરાવતા જાય છે. લોકોની હવે ઈલમની ભુખ વધવા લાગી છે, તેમ જુદી જુદી કોમના અને ધર્મના લોકો, અસલના પુસ્તકો ઉપરાંત, નવાં નવાં પુસ્તકો રચી, તેઓની ભુખ માટે ખોરાક પુરો પાડતા જાય છે, અને એક બીજા સાથે, સખત હરીફાઇ કરે છે. હાલ, આપણે ઈલમની ભૂખ વધવાના જમાનામાં રહીએ છીએ, તો આ જમાનામાં, ઇસમાઈલી ભાઈઓને કેટલા ઇલમના ખોરાકની જરૂર છે, અને તેમને કેટલો ખોરાક પુરો પાડવામાં આવે છે, તેનો વીચાર કરશું. ઇસમાઇલી ખોજાઓ ખુદાવંદતાંલાની મેહેરબાનીથી, હાલના જમાનામાં, વેપાર, રોજગાર પરદેશની મુસાફરીઓ, ઇજ્જત, જાહોજલાલીમાં ઘણો સારો વધારો કરી શકયા છે. તેમ જ ઇસમાઇલીઓ જેવી ભક્તિ પણ, કવચીત જ બીજી કોઇ કોમમાં માલમ પડશે. પોતાના મુરશીદ હાજર ઇમામ તરફ તેઓ અચળ ભક્તિભાવ ધરાવે છે, અને એવી એવી બીજી ઘણી રીતે, વખાણવા લાયક વધારો કીધેલો છે. આટલું બધું કબુલ રાખ્યા છતાં, એટલું તો કહેવું જોશે, કે એ કોમે બીજી કોમના હાલના પ્રમાણમાં, ધર્મ કેળવણીના સવાલ ઉપર, જેવી ગંભીરાઇથી ધ્યાન પહોંચાડવું જોઈએ, અને જેવી અગત્યતા ધર્મ કેળવણીને આપવી જોઈએ, તેવું ધ્યાન તથા અગત્યતા આપેલી જણાતી નથી. હાલના જમાનાની ધર્મની હરીફાઇમાં,

પોતાની સરસાઈ જાળવવા ખાતર, અથવા હાલ્લ આપણે જેવી હાલતમાં છીએ, તેવી હાલત ટકાવી રાખવા ખાતર, ધર્મ કેલવણીનો ઓહોળા પાયા ઉપર ફેલાવો થવાની જરૂર છે. જેમ પાંચને પાંચ દશ થાય છે. એ વાત સત્ય છે, તેમ ધર્મની અજ્ઞાનતા, ધર્મ કેલવણીના ખરચ્ચ કરતાં અંતે બહુ મોંઘી થઈ પડશે, એ વાત અનુભવ સિદ્ધ અને તદન સત્ય સમજીને નાતના અગ્રેસરોએ, દરેક ગામમાં જ્યાં ઓછામાં ઓછાં પાંચ માણસની, પોતાના દીનભાઈઓની વસ્તી હોય, ત્યાં પણ ધર્મ કેલવણીની ગોઠવણ જરૂર કરવી જોઈએ. ઇસમાઈલી લોકોનો એક ખાસ ગુણ એવો છે કે, જે જે ચીજોને તેઓ મનમાંથી અગત્યતા આપે છે, તેને થોડા વખતમાં ઘણી ઉંચી હાલ્લતમાં લાવી શકે, તેવી કુનેહ તેઓ ધરાવે છે, અને તેવા કામમાં પૈસા ખરચવામાં તથા મેહેનત કરવામાં પાછા હઠતા નથી. પણ ધર્મ કેલવણી ઉપર, હજી તેઓએ જોઈએ તેવો ખ્યાલ પહોંચાડયો દેખાતો નથી. આપણા ઈસમાઈલી ભાઈઓ ધર્મ કેલવણીના કામમાં હાલ જેવો ઉમંગ ધરાવવો જોઈએ, તેવો ધરાવતા નથી. એ અમારા ખેંચેલા સારના ટેકામાં કહી શકીએ છીએ કે, ઇસમાઈલી હાજર ઇમામ, નામદાર આગાખાનને પોતાની જંગબાર, તથા કાઠીઆવાડ વગેરે દેશની મુસાફરી દરમીયાન, પોતાનાં ફરમાનો મારફતે, ધર્મ કેળવણી ઉપર ઈસમાઈલી ભાઈઓને જાગૃત કરવાની જરૂર જણાઇ છે. તે નામદારે, પોતાના મુખ મુબારકના ફરમાનથી જ, ઇસમાઈલી ભાઈઓને, ધર્મ કેલવણીના વધારાની નસીહતો આપી છે, એટલું જ નહીં, પણ જે જે મુલકોમાં, ઈસમાઈલી લોકોની વસ્તી છે, ત્યાં મુખ્ય મુખ્ય ઠેકાણે, પોતાને ખરચે, કાંઇ પણ ફી વગર, છોકરાઓ તથા છોકરીઓને, ધર્મની કેળવણી આપવાની વ્યહવારૂક ગોઠવણ કરી, સ્કૂલો ઉઘાડી છે. આ ઉપરથી, માલમ પડે છે કે

હજી ઈસ્માઈલી ભાઈઓએ ધર્મ કેળવણી ઉપર, ગંભીરપણાથી ધ્યાન આપ્યું નથી, એ અમારૂં કહેવું, વાસ્તવીક છે. વળી બીજી કોમમાં, એક વરસમાં, જેટલાં નવાં નવાં પુસ્તકો, તથા માસિક ચોપાનીયાં બાહાર પડે છે, તેના પ્રમાણમાં, ઈસ્માઈલી લોકોમાં, કેટલાં બહાર પડે છે, તે જોવાથી પણ, અમારા કેહેવાની સત્યતા માલમ પડશે.

સ્માઈલ્સ કરીને એક અંગ્રેજ ગ્રંથકર્ત્તા, પોતાનાં સેલ્ફહેલ્પ, નામના પુસ્તકમાં લખે છે કે,

Heaven helps those who help themselves.

ખુદાવંદ તેઓને જ મદદ આપે છે, જેઓ. પેહેલાં પોત પોતાને મદદ આપે છે.

તો પણ, આપણી આવી બેદરકારી છતાં, આપણા ખેરખાહ, માનવંતા હાજરઈમામ, આપણે માટે આટલી લાગણી ધરાવે, અને ખરચ પણ પોતાના તરફથી જ આપી, ફરમાનથી તેમ વ્યહવારૂ ઈલાજ લઈ, આપણને ઘટતે રસ્તે દોરવા મેહેરબાની ફરમાવે, અને આપણે, એ બાબતમાં, આપણા તરફથી, કાંઈ પણ ઈલાજ ન લઈએ, એ શું થોડું અફસોસકારક છે કે? વળી વધારે દીલગીરી ભરેલું એ છે કે, નામદાર આગાખાન પોતાના પૈસા ખરચીને, આપણી કોમનાં બચ્ચાંને કેળવણી આપે, તેનો પણ લાભ આપણે આપણાં બચ્ચાંને પુરતી રીતે આપતા નથી. બચ્ચાંને ભવિષ્યમાં હમેશાંને માટે પોતાના દીનમાં પહાડ જેવા મુસ્તકીમ અને દ્રઢ બનાવવાને માટે, તેમને નાનપણમાં, ઓછામાં ઓછી એક કલાક ધર્મશિક્ષણ આપવાની ખાસ અગત્ય છે. અને આપણામાં તેમ થાય છે કે, નહીં, તે જોવા માટે પેહેલાં તો, મુંબઈમાંજ નામદાર આગાખાન તરફથી, જે છોકરીઓ તથા છોકરાઓની

સ્કૂલો નીભાંવવામાં આવે છે, તેની નોંધ લઇએ. નામદાર આગાખાને મુંબઇમાં સ્થાપેલા કેળવણી ખાતાંથી, ધર્મ કેળવણીની અગત્યની ખોટ પુરી પાડવામાં આવી છે. દર વરસે, છોકરાં તથા છોકરીઓની સારી જેવી સંખ્યા, દુનીઆ તથા દીનની કેળવણી લઇ સારે રસ્તે પડી જાય છે, તથા સુખી થાય છે, અને તે માટે, તે નામદારના ઘણા આભારી છે. પણ તેજ વખતે, જણાવવું પડે છે કે, કારભાર ચલાવનારાઓની ગમે તેટલી ખંત તથા કાળજી છતાં પણ, વિદ્યાર્થિઓનાં માબાપો, નીયમિત રીતે બચ્ચાંઓને સ્કૂલોમાં મોકલવા, ઘણી બેદરકારી રાખે છે. એવી બેદરકારી કાઢી નાંખીને, પોતાના હાજરઈમામ, પોતાને ખરચે, જે લાભો પોતાના મુરીદોને આપવા મેહેરબાની ફરમાવે છે, તેનો પુરેપુરો લાભ આપણાં બચ્ચાંઓને આપવો જોઈએ. અને તે ખાતાને, દિન પ્રતિદિન, વધારે ઉંચી હાલતમાં લઇ જવા, આપણામાંના દરેક જણે, પોતાનો બનતો ભાગ બજાવવો જોઇએ. અને જે ખરચ થાય, તે આપણી કોમ માટે છે. તે ખરચ; આપણી કોમના ભાગ્યશાળી ધનવંત લોકોએ, માથે ઉપાડી લેવો જોઇએ. આ કામ બરાબર મનમાનતું ચલાવવાને માટે, એક વખત ધર્મ કેલવણીના સવાલને, નાતમાં જોશ આપી એક ઘણી સારી રકમ, કેળવણીનાં ફંડ તરીકે, ઉભી કરવી જોઈએ, અને તેની પેદાશમાંથી આવું ખાતું નીભાવવું જોઇએ. પેહેલાં કેળવણીનો સવાલ હાથ ધરવામાં આવશે, તો પછી દરેક રીતમાં, આપણી કોમ આગળ વધતી જશે. જે બચ્ચાંઓ શીખીને નીકળશે, તે એક દીવામાંથી સેંકડો દીવા પ્રગટ થઈ, કોમને દીપાવશે, અને આપણો ધર્મ, વિદ્યા કેળવણીથી, વધારે વધારે પ્રકાશતો જશે. આનું નામ, ધર્માભિમાન છે. એક માણસ, લાખો રૂપીઆ એકઠા કરે, અને તેમાંથી પોતે ખાય, એશ આરામ

ભોગવે, ગાડી ઘોડામાં ફરે, વાડી બંગલામાં રહે, અને પોતાના ભોગવટા ઉપરાંત, બાકીના પૈસા પોતાની તિજોરી અથવા બેંકમાં રાખે, અને તેને રોજ ગણ્યા કરે, તો આવી રીતે કરવાનો તેને દરેક હક છે. કારણ કે, પોતે એકઠા કરે છે, અને પોતાની ખુશી પ્રમાણે ઉપયોગ કરે છે, પણ તેમાં, કાંઇ પરોપકાર અથવા ધર્માભિમાન કહેવાય નહીં. પોતે એકઠું કરવું, અને પોતે ભોગવવું, એ સ્વાર્થ બુદ્ધિ છે. તેમાં મોટાઇ શું કરી? અને ધર્માભિમાન ક્યાંનું આવ્યું? એક માણસ, ગમે તેવી ઉંચી હાલતમાં ચઢે, તોપણ પોતાનું કમાએલું, પોતાનું મેળવેલું, પોતાના દીનભાઇઓ માટે ખરચવામાં ન આવે, દીનભાઇઓની દાઝ હૈડે ધરી, તેમને ઉંચી સ્થિતિમાં લાવવામાં, ન વાપરવામાં આવે, તો ધર્માભિમાન કહેવાયજ નહીં. આપણા માનવંતા પીર સદરદીન, નાસર ખુશરૂ, હસન સબ્બા, પીર શમ્સ, એવા વીર પુરૂષોએ, જો પોતાનીજ ચિંતા રાખી હોત, તો આપણા દીનના આટલા વીશ લાખ મુરીદો ક્યાંથી હોત? તેઓ પોતે તો મહાજ્ઞાની હતા. ધર્મ જ્ઞાનમાં ટોચપર પહોંચ્યા હતા. તેઓએ શામાટે આટલાં આટલાં સંકટો વેઠી લોકોને ધર્મની બોધના આપી? ફક્ત ધર્માભિમાનને લીધેજ, તેઓએ મુસીબતો અખતીયાર કરી હતી, તો તેઓનાં નામ અમર થઇ ગયા છે. વધારે દૂર શામાટે જવું પડે છે, કાઠીઆવાડના નામદાર આગાખાનના મરહુમ વઝીર વારસ, ઇસ્માલભાઇ ગાંગજી પાસે ઘણો પૈસો હતો, તેમ જુનાગઢના નામદાર નવાબ સાહેબની દરબારમાં, તેઓ ઉંચો ઓદ્ધો ધરાવતા હતા; તેઓ ધારત, તો મોજ મજામાં પોતાની જીંદગી કાઢત. પણ હાલમાં હૈયાત ઘણા ખરા આપણા દીનભાઇઓ જાણે છે કે, ધર્માભિમાન દીલમાં ધરાવી, કાઠીઆવાડમાં એવાં મંજબૂત દીનનાં ઝાડ વાવી ગયા છે, કે જે

ઝાડ, ફીતનોનાં સખ્ત પવન સામે, મજબૂતીથી ટકી રહ્યાં છે. તે સઘળું એક નરના ધર્માભિમાનને લીધે થયું છે. તેઓ પોતે, જો કે આ ફાની દુનીઆમાંથી, કુચ કરી ગયા છે, તોપણ, પોતાનું નામ અમર કરી ગયા છેં, અને પોતામાંથી, બીજા ચીરાગો રોશન કરી ગયાછે. જે ચીરાગો, હાલમાં પણ, ધર્મના સ્થંભ થઈ પડયા છે. એક માણસના ધર્માભિમાનથી આટલું બન્યું છે, તો દરેક મુરીદ ધર્માભિમાન ધરાવી, પોતાથી બનતું કરે, તો કોમને કેટલો ફાયદો થાય, તેનો ખ્યાલ વાંચનારની મુનસફીપર રાખીએ છીએ.

પોતાના ધર્મના જે દુશ્મનો હોય, પોતાના ધર્મથી જેઓ વિરૂદ્ધ લાગણી ધરાવતા હોય, તેની સોબત ન કરવી, એ ધર્માભિમાનનો બીજો અગત્યનો ભાગ છે. સલાહસંપનો ભંગ કરી, કાયદા વિરૂદ્ધ પગલાં ભરવાં, એ ધર્માભિમાન નથી. પણ જેમ બને તેમ પોતાના ધર્મની સાથે દુશ્મની ધરાવતા લોકોથી દુર દુર રહેવાની ખાસ જરૂર છે. પોતાના દીનભાઈઓ સાથે, કેવી રીતે વર્તવું, તથા પોતાના દીનથી વિરૂદ્ધવાળા સાથે, કેવી રીતે ચાલવું, તેને માટે, બે ત્રણ કુરાને શરીફની આયતો વગેરે સાથે, આ વિષય પુરો કરશું.

કુરાને શરીફ સુરે તૌબા.

વલ મોઅમીનીના, વલ મોઅમીનાતો, બઅઝોહુમ અવલી યાઓ બઅાઝ, યઅમુરૂના બીલમઅરૂફે, વયનહૌના અનીલ મુનકરે, વ યુકીમુનસ સલાતા, વયુઅતુનઝ ઝકાતા, વયુતીઉનલ્લાહા, વરસુલહુ, ઉલાએકા, સયરહમુલ્લાહો, ઈનલલાહ અઝીઝુલ હકીમ.

મતલબ.

મુમન પુરુષો અને મુમન સ્ત્રીઓ; એક બીજાના મિત્રો છે. તેઓ એક બીજાને, સારા કામની ભલામણ કરે છે, એક બીજાને દુષ્ટ કામથી અટકાવે છે, ખુદાવંદતાલાની બંદગી કરે છે. જકાત આપે છે, ખુદા અને પેગંબરોના ફરમાન પર ચાલે છે. તેમના ઉપર, ખુદાવંદતાલા, જલદીથી રહેમ કરશે, ખરેખર ખુદાવંદતાલા શક્તિવાન છે.

કુરાને શરીફ સુરે માએદા

યા અય્યુહલ લઝીના આમનુ, લાતત તખેઝુલ, લઝીનત તખઝુ દીનકુમ હુઝુવન, વલઅબન, અવલીઆ.

મતલબ.

ઓ ઇમાનદાર લોકો, જેઓ તમારા ધર્મની મશ્કરી કરે છે, અને તમારા ધર્મને, રમતમાં ગણી કાઢે છે, તેને તમારા દોસ્ત તરીકે, ગણતા નહીં

કુરાને શરીફ સુરે માએદા.

યા અહુલલ કીતાબે, લા તત તબેઉ અહુવા કોમીન કદ ઝલ્લુ મીન કબલો, વ અઝલ્લુ કસીરન, વ ઝલ્લુ, અન સવાઇસ સબીલ.

મતલબ.

ઓ કીતાબના લોકો, તે કોમની ઈચ્છા પ્રમાણે નહીં ચાલો, જેઓ આડે મારગે ગયા છે, અને ઘણાને આડે મારગે દોર્યા છે, અને જેઓ સુમારગેથી કુમારગે ચડયા છે.

કુરાને શરીફ સુરે તૌબા આયત. ૨૨

યા અય્યુહલ લઝીના આમનૂ, લા તત તખેઝુ, આબા અકુમ વ અખવાનકુમ, અવલીઆ, ઇનીસતહબ્બુલ કુફરા અલલ ઇમાને, વ ઉલાએકા, હુમુલ ઝાલેમૂન.

મતલબ.

એ ઈમાનદાર લોકો, તમે તમારા બાપો, અને તમારા ભાઇઓ, જેઓ ઇમાન કરતાં કાફરપણાંને વધારે પસંદ કરતા હોય, તેમને પોતાના દોસ્ત નહીં લેખો, અને તમારામાંના જેઓ, તેવા સાથે દોસ્તી રાખે છે, તેઓ જુલમગાર છે.

કુરાને શરીફ સુરે તૌબા આયત. ૮૪

વ લા તુસલ્લે, અલલ અહદે મીનહુ માત, અબદન, વ લા તકુમ, અલા કબ્રેહી, ઇન્નહુમ કફરૂ બીલ્લાહે, વર રસુલે, વ માતૂ, વ હુમ ફાસેકૂન.

ખુદાવંદતાલા ફરમાવે છે.

મતલબ.

એ રસુલ, જે માણસ અલ્લાહ, અને તેના રસુલ સામે કાફરપણું કરે છે, અને દુષ્ટ કામ કરનારા હોય, તેવો કોઇ માણસ મરી જાય, તો તેના મુરદા ઉપર, તું નમાઝ પડતો નહીં, અને તેની કબર પાસે પણ, ઉભો રહેતો નહીં.

ઇસમાઇલી ધર્મશાસ્ત્રના જ્ઞાનમાં ફરમાવેલું છે.

એજી સતપંથ લઇને જે કોઇ ઓસર્યા.

જેણે ગુરપીરને દેવડાવી ગાર.

તેનું મુખ દીઠે બ્રહ્મહત્યા નીપજે.
તે પડશે દોજખને દ્વાર.

ઇસમાઇલી ધર્મશાસ્ત્ર.

અર્થ

જે માણુસ ધર્મના રસ્તાથી વિરૂદ્ધ થઈ જાય છે. અને જે પોતાના મુરશીદ રાહનુમાની બદી બોલે છે, તેવા માણુસની સોબત કર્યાથી, બ્રહ્મહત્યા જેટલું પાપ થાય છે. અને તે દોજખના અધિકારી થાય છે.

ઈસલામી દીનને જગત્ પ્રસિદ્ધ કરનાર પાક નબી મહમ્મદ મુસ્તફા સલલ્લાહો અલૈહી વ સલ્લમના સગા કાકા અબુજહલે તેઓની જાન લેવાનું કેવું નિષ્ફળ કાવતરૂં રચ્યું હતું તથા શૂરવીર રણધીર કરબલાના શહીદ પાક ઇમામ હુસેન ઇબ્ને અલીને, તેમના નજીકના કુટુંબી યઝીદે, કેવા દગા ફટકા અને કાવતરાં કરી, શહીદ કરાવ્યા, તે જ્યારે આપણે યાદ કરીએ છીએ, ત્યારે કેવી કમકમાટી તથા ધિઃકાર આપણુને ઉત્પન્ન થાય છે? જો કે પાક દીન, પાક નબી તથા પાક ઈમામોના આવા અધમ શત્રુઓના શરીરની અપવિત્ર માટી, આજે લગભગ તેરસો વરસ થયા, જમીનની ખાક સાથે મળી ગઈ છે, તેઓ હવે આ દુનિઆનો વાયુ શ્વાસમાં લેવા શક્તિવાન રહ્યા નથી, તેમ આપણા જમાનામાં આપણુને હવે કાંઈ નુકસાન કરી શકવાની હાલતમાં નથી, તોપણ દરેક મુસલમાન, તેઓના નામનું પણ સ્મરણ આવતાં, ધર્માભિમાનની લાગણીથી તેમને કેવી લાનતો તથા ફીટકાર આપી, તેમના પ્રત્યે અભાવ ધરાવે છે, તેનો ખ્યાલ અમારા વાંચનારાઓને આપીને, પોતાના દીન તથા મુરશીદ તરફ વેરભાવ રાખનારાથી દૂર રેહેવાની કેટલી જરૂરીઆત છે, તે ધ્યાનમાં લેવા છેવટની અરજ કરીએ છીએ.

પ્રકરણ દશમું.

ઈશ્ક.

ફીલસુફીનાં લખાણ કરનારા વિદ્વાનો વાજબી રીતે કહે છે, કે, આ જગત એવા પાયા ઉપર રચાએલું છે, કે દરેક ચીજ, ઈશ્કના વસીલાથી મુયસ્સર થાય છે ખુદાવંદતાલાનાં દીદાર, જે આત્મજ્ઞાનીઓની છેવટની નેમ છે, તે પણ, ઈશ્કના વસીલાથી હાંસલ થાય છે. માટે ઈશ્ક શબ્દનો અર્થ, બરાબર, શબ્દાર્થ પ્રમાણે સમજવાની ખાસ જરુર છે. ઇશ્ક, એ શબ્દ, બીજા કેટલાક શબ્દોની માફક, કેટલેક ઠેકાણે, હલકા દરજ્જામાં વપરાઈ ગયો છે, અને તેથી, તે શબ્દના અર્થ વિષે, ઘણી ગેરસમજ ચાલે છે. કેટલાક માણસો, ઇશ્ક શબ્દનો અર્થ, કોઇપણ પરસ્ત્રી વિષેનો નીચ પ્રેમ, એટલો જ કરે છે. ફીલસુફીના લખનારાઓ, એ શબ્દનો અર્થ, ઘણો જ પવિત્ર કરે છે. ખરેખરું કહીએ તો, આ જગતનું જીવન અને આધાર, એ પવિત્ર શબ્દ ઉપર જ છે. જો ઇશ્ક ન હોય, તો આ દુનીઆનો કારભાર એક ક્ષણવાર પણ ચાલે નહીં. ખુદાવંદતાલાએ આ દુનીઆ પેદા કરી, તે પણ ઇશ્કનું જ પરીણામ છે.

> એજી હેતે ધરતી આસમાન રચ્યાં,
> અને હેતે રચ્યાં ચૌદ ભુવન.
> ચાંદો સુરજ હેતે રચ્યાં.
> હેતે રચ્યાં પાણીને પવન.

ઇસમાઇલી ધર્મશાસ્ત્ર.

એક તરફથી, રુહાની મહાન ફીલસુફો, આ શબ્દને ઘણો જ મોટો દરજ્જો આપે છે, જ્યારે બીજી તરફથી, એ શબ્દનો ઘણો જ હલકો અને અપવિત્ર અર્થ કરવામાં આવે છે, માટે તેનો ખુલાસો પુરતી રીતે થવાની જરૂર છે. આ વિષયને બરાબર ઈનસાફ આપવા માટે, લાંબા વીસ્તારવાળાં લખાણની, અને કુશળ વિદ્વાનની જરુર છે, તો પણ, અમે યથાશક્તિ, અને પુસ્તકની ગુંજાયશના પ્રમાણમાં, ખુલાસો આપીએ છીએ.

ઈશ્ક, એ શબ્દ અરબી ભાષામાંથી નીકળેલો છે. એ શબ્દમાં ત્રણ અક્ષર છે. (૧) અ (૨) શ (૩) ક

અરબી ભાષાનું ખાસ બંધારણ એવું છે કે, ઘણા ખરા શબ્દો, મૂળમાં, ત્રણ અક્ષરના હોય છે. તેમાં, અગાઉ, મધ્યમાં, તથા છેવટમાં, બીજા અક્ષરો ઉમેરી, તેમાંથી જુદી જુદી મતલબના શબ્દો ઉપજાવવામાં આવે છે. આવા ત્રણ અક્ષરી શબ્દને, મૂળ શબ્દ કેહેવામાં આવે છે, ઇશ્ક શબ્દનો મૂળ અર્થ, ગુજરાતી ભાષામાં, મોહબ્બત, પ્યાર, ઇચ્છા, એમ થાય છે.

ત્રણ અક્ષરવાળાં મુળ શબ્દમાં, પેહેલા અક્ષર પછી કાનો, અને બીજા અક્ષર ને માત્રા ઉમેરવામાં આવે, તો તેનો અર્થ મૂળ શબ્દના અર્થમાં સમાએલું કામ કરનારો, એમ થાય છે. જેમ કે ઈશ્ક શબ્દના મુળ પેહેલા અક્ષરમાં અ છે, તેની પછી કાનો, તથા બીજો અક્ષર શ છે. તેને માત્રા ઉમેરવામાં આવે તો, આશેક એવો શબ્દ ઉત્પન્ન થાય છે, જેનો અર્થ, મોહબ્બત, પ્યાર અથવા ઇચ્છા કરનારો, એમ થાય છે.

ત્રણ અક્ષરવાળા મૂળ શબ્દમાં, પેહેલા અક્ષર અગાઉ મ તથા બીજા અક્ષરને વરડ ઉમેરવામાં આવે તો, તેનો અર્થ, મૂળ શબ્દના અર્થમાં સમાયેલું કામ, જેના પ્રત્યે કરવામાં આવે, તે ચીજ, એમ

થાય છે. જેમકે ઈશ્ક શબ્દના મૂળ પેહેલા અક્ષર અની પેહેલાં મ તથા બીજા અક્ષર શ ને વરડુ ઉમેરવાથી, મઅશુક, એવો શબ્દ ઉત્પન્ન થાય છે, જેનો અર્થ જે ચીજ પ્રત્યે મોહબ્બત, પ્યાર અથવા ઇચ્છા કરવામાં આવે તે ચીજ, એમ થાય છે.

આ પ્રમાણે, બીજા પણ થોડા દાખલા આપશું,

કતલ, એ શબ્દનો અર્થ મારવું, એમ થાય છે. તેમાંથી, ઉપલા નિયમ પ્રમાણે કાતેલ શબ્દનો અર્થ મારવાનું કામ કરનાર, અને મકતુલ શબ્દનો અર્થ, જે ચીજ ઉપર મારી નાંખવાનું કામ કરવામાં આવ્યું, એટલે માર્યો ગયેલો, એવો થાય છે.

ખદમ, એ શબ્દનો અર્થ નોકરી કરવી, એમ થાય છે. તેમાંથી ઉપલા નિયમ પ્રમાણે, ખાદેમ એટલે નોકરી કરનાર, અને મખદુમ એટલે જેની નોકરી કરવામાં આવે છે તે શેઠ, એવો અર્થ થાય છે.

અબદ એ શબ્દનો અર્થ, બંદગી કરવી એમ થાય છે, તેમાંથી ઉપલા નિયમ પ્રમાણે, આબેદ, એટલે બંદગી કરનાર, અને મઅબુદ, એટલે જેની બંદગી કરવામાં આવે છે તે ખુદા એવો અર્થ થાય છે.

કતબ, એ શબ્દનો અર્થ, લખવું એમ થાય છે. તેમાંથી ઉપલા નિયમ પ્રમાણે, કાતેબ, એટલે લખવાનું કામ કરનાર અને મકતુબ, એટલે જે ચીજપર લખવાનું કામ થયું હોય તે ચીજ, એટલે કાગળ, એવો અર્થ થાય છે.

ફીલસુફીનું લખાણ કરનારા વિદ્વાનો, ઈશ્ક, આશેક અને મઅશુક શબ્દો વાપરી ગયા છે. તેનો મૂળ અર્થ ઉપરના નિયમો, તથા દાખલાપરથી, વાંચનારાઓ સમજી શકશે, તોપણ, હજી પણ તેના અર્થ, વધારે સરળ બનાવવાને, ફરીથી તેના અર્થ આપીએ છીએ

૧ ઈશ્ક, એ શબ્દનો અર્થ મોહબ્બત, પ્યાર અથવા ઇચ્છા થાય છે.

૨ આપણે જે ચીજ ઉપર મોહબ્બત, પ્યાર અથવા ઈચ્છા ધરાવીએ, તે ચીજના આપણે આશેક કહેવાઇએ.

૩ અને જે ચીજ ઉપર આપણે મોહબ્બત, પ્યાર અથવા ઈચ્છા ધરાવીએ, તે આપણી મઆશુક ચીજ થાય છે. જેમ સંસારના બીજા પદાર્થો, સારે અથવા માઠે ઠેકાણે, જ્યાં જ્યાં લગાડીએ, ત્યાં ત્યાં તે પદાર્થથી ઉપજતી અસર પ્રમાણે, તે પદાર્થની કીંમત થાય છે, તેમ ઈશ્ક શબ્દની કીંમત પણ જે ઠેકાણે તે શબ્દ વાપરવામાં આવે તે પ્રમાણે થાય છે. વીજળી એ પદાર્થ, દેખીતી રીતે નાશકારક લાગે છે, પણ તેમાંથી તાર, ટેલીફોન ધાતુને ગીલીટ કરવી, બતીઓ બાળવી, પર્વતો ખોદવા, વગેરે ઉપયોગી કામોમાં, તેને લગાડવાથી, તેની અસર મનુષ્ય જાતને મહા આશીર્વાદ સમાન થઇ પડે છે. જે માણસો પોતાનું જોર તથા પૈસા, પોતાની નાત જાત, પોતાનો દેશ, પોતાનો ધર્મ તથા બીજા પરોપકારી કામોમાં ખરચ કરે છે, તે માણસ માન તથા જશને લાયક થાય છે. પણ જો એટલુંજ જોર તથા એટલાજ પૈસા, પોતાની નાત જાત, પોતાનો દેશ, પોતાનો ધર્મ વગેરેથી વિરૂદ્ધ થવામાં અને માણસ જાતને હેરાન અને દુઃખી કરવામાં વાપરવામાં આવે, તો તે જોર તથા પૈસો, ફીટકાર અને ધિઃક્કારનું કારણ થઇ પડે છે, અને ઇશ્વર તરફના કોપને લાયક થાય છે. જોર તથા પૈસા તો તેજ છે, પણ તેમને જેવા કામમાં વાપરવામાં આવે, તેવાં ફળ ઉત્પન્ન થાય છે. જે માણસો સારાં સારાં કામ કરી પોતાના દેશની, પોતાના રાજની, પોતાના ધર્મની, પોતાની કોમની સેવા બજાવે છે, તેના કરતાં રાજદ્રોહી, દીનદ્રોહી, ખુની, ફાંસીયા, ઠગ, ધુતારા કાંઇ ઓછી મેહેનત અથવા ઓછી બહાદુરી અને કુનેહ વાપરતા નથી, તેઓ પણ રાત દીવસ, રાજ્યમાં કેમ

ફાંટા પડે, લોકોનું નખોદ કેવી રીતે જાય, રૈયત કેમ દુઃખી થાય, નાતમાં કુસંપ કેમ પેદા કરવો, વગેરે વિચારોમાં, ગુંથાયાજ રહે છે. અથાગ મેહેનત કરે છે, અહીંઆ સૂધી કે, સુખેથી નિંદ્રા પણ કરતા નથી. વળી એવા કામમાં, પોતાનું બળ તથા પૈસા પણ વાપરે છે, ઘણી બહાદુરી કરે છે, પણ આખરે તેઓનાં કૃત્યો, ખુદાવંદ, રાજ્ય, નીતિ તથા દીનના કાનુનથી વિરૂદ્ધ હોવાથી, પરીણામમાં તેઓનું કરેલું સઘળું, બરબાદ થાય છે, એટલુંજ નહીં પણ ગેરકાયદાસર કરેલી મેહેનતના બદલામાં, કોઇને કેદખાનામાં જવું પડે છે, કોઇને દેશનીકાલની સજા ખમવી પડે છે, કોઇને ફાંસીપર ચઢવું પડે છે તથા કોઈને દોજખની નીરંતર બળતી અંગારના બળતણ થવું પડે છે. કોઈ પણ ચીજની કીંમત તે ચીજમાં નથી, પણ તે ચીજ કેવે ઠેકાણે લગાડવામાં આવે છે, તે ચીજનો શો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે, તેનાપર તે ચીજની કીંમતનો આધાર છે.

હવે આપણે ઈશક શબ્દ ઉપર પાછા આવીએ: એક બચ્ચું જ્યારે માતાના ગર્ભાવાસમાંથી બહાર પડે છે, ત્યારે માતાને છોકરા ઉપર ઇશક એટલે મોહુબ્બત, પ્યાર થાય છે. તે માતા, છોકરાની આશેક છે, અને બચ્ચું તેનું મઆશુક છે, દુનીઆમાં, જે જે માણસો અથવા પદાર્થો ઉપર, આપણે મોહુબ્બત ધરાવીએ છીએં, તેમને માટે, આપણને, ઈશક છે, એમ કેહેવાય છે. તે ચીજોના, આપણે આશેક છીએ, અને જે ચીજો પ્રત્યે, આપણે મોહુબ્બત ધરાવીએ છીએ, તે આપણી મઅશુક વસ્તુઓ કેહેવાય છે. જો વિદ્યા ઉપર આપણને મોહુબ્બત હોય તો, આપણે વિદ્યાના આશેક કેહેવાઇએ, અને વિદ્યા, આપણી મઆશુક કેહેવાય. જો પૈસા ઉપર આપણી મોહુબ્બત હોય તો,

પૈસાના આપણે આશેક કેહેવાઇએ, અને પૈસા, આપણી મઆશુક ચીજ કેહેવાય. જો નીતિને આપણે ચાહીએ છીએ, તો નીતિના આપણે આશેક કેહેવાઇએ, અને નીતિ, આપણી મઆશુક ગણાય. જો અનીતિને આપણે ચાહીએ, તો અનીતિના આપણે આશેક છીએ, અને અનીતિ, આપણી મઆશુક કેહેવાય. જો ખુદાવંદને આપણે ચાહીએ, તો, ખુદાવંદના આપણે આશેક કેહેવાઇએ, અને ખુદાવંદ, આપણો મઆશુક છે.

આવી રીતે, ઇશ્ક, આશેક, અને મઆશુકને વ્યવહાર, આખા જગતમાં, માતા, પીતા, બૈરી, બચ્ચાં, ધન, દૌલત, માન, ઈજ્જત, નીતિ, અનિતિ, વગેરે સરવે ચીજો સાથે ચાલુ છે. આ દુનીઆમાં, એક ભાગમાં, આપણે ઉભા છીએ, અને બીજા ભાગમાં, દુનીઆંના બાકીના સર્વે પદાર્થો, તથા ખુદાવંદતાલા પોતે, બધા ઉભેલા છે. જે ચીજ ઉપર, આપણી મોહબ્બત દોડે છે. તે ચીજ તરફ, આપણો ઇશ્ક થયો કેહેવાય છે, અને જ્યારે ઈશ્ક થાય છે, ત્યારે તેના પરીણામમાં, તે ચીજ મેળવવા આપણે મેહેનત કરીએ છીએ. અને જો તે મેહેનત, વાજબી ઘટારત હોય, તો તેના પરીણામમાં, તે ચીજ આપણને મુયસ્સર થાય છે. જો ખુદાવંદતાલા પ્રત્યે ઇશ્ક ધરાવી, તેના આશેક બનીએ, અને મુરશીદ રાહનુમાની તાબેદારીમાં રહી, ખુદાવંદતાલાનાં દીદાર મેળવવાની શરતો શીખીએ અને મેહેનત કરી, તે શરતો બજાવીએ, તો ખુદાવંદતાલાનાં દીદારની પ્રાપ્તિ પણ આપણને થઈ શકે છે. દુનીઆમાં એવો કોઈ પણ પદાર્થ નથી, કે તે મેળવવા માટે, જેટલા ઈશ્કની જરૂર છે. જેટલી શરતો છે, તેટલું મેહેનત કરીને આપણે બજાવીએ, છતાં પણ, તે ચીજ આપણને ન મળે. ઇશ્કના વસીલાથી, અને મઆશુકને મેળવવાની શરતો પુરી પાડવાથી, સૌ ચીજ આપણને મળી શકે છે. આ

દુનીઆમાં કેટલાકને, એક ચીજ હાંસલ થાય છે, જે બીજો મેળવી શકતો નથી, બીજાને મળે છે, તે તેને મળતી નથી, તેનું કારણ એજ છે કે, અમુક ચીજને માટે, જેટલો ઇશ્ક, તથા તે ચીજ મેળવવાની શરતો, જે ધણી પુરી પાડે છે, તેને તે ચીજ મળે છે, એક ધણી, એક ચીજ પ્રત્યે ઇશ્ક ધરાવે છે, તે મેળવવાની શરતો બજાવે છે, તેને તે ચીજ હાંસલ થાયછે. બીજો, બીજી ચીજનો ઇશ્ક ધરાવે છે, તે ચીજ મેળવવાની શરતો પુરી કરે છે, તેને તે ચીજ મળે છે. રસ્તો બધા માટે ખુલ્લો છે. કાયદો પણ તેજ છે. ખુદાવંદને ઘેર ઈનસાફ છે; તેનો સૂર્ય બધે ઠેકાણે સરખો પ્રકાશે છે. તેની હવા, દમમાં લેવાને, બધાને માટે ખુલ્લી છે. તેની જમીન તથા તેનું આસમાન, બધાના ઉપયોગ માટે ખુલ્લાં છે. જે ચીજ માટે, જેટલા ઇશ્ક તથા મેહેનતની જરૂર છે, તે જે ધણી પુરી પાડે છે, તેને જરૂર તે ચીજ મુયસ્સર થાય છે. ખુદાવંદતાલાને, કોઈપર, ઈનસાફથી વિરૂદ્ધ, પ્યાર ખાર નથી. બધા બંદા, તેની નજર આગળ સરખા છે. બધાને માટે કાયદો પણ એકજ છે. તેનાં દીદાર મેળવવાને માટે, જરૂરનો ઇશ્ક જે ધરાવે છે, તેનાં દીદાર મેળવવાની શરતો, જે મેહેનત કરીને બજાવે છે, તેને તેનાં દીદાર મળી શકે છે. અમુક જણને, તેનાં દીદાર મળે, અને અમુક જણને, ન મળે, તેમ નથી. તેનાં દીદાર માટે લાયકનાં કામ જો આપણે ન કરીએ, તો અલબતા, તેનાં દીદારની આશા રાખવી ફોકટ છે, આ દુનીઆમાં, કોઈ માણસ પાર્લામેંટના મેંમબર થાય છે. કોઇ લડાયક થાય છે. કોઇ વિદ્વાન થાય છે. કોઇ કસાન, કોઇ ઇનજીનીયર, કોઇ દાકટર, કોઇ વકીલ, કોઇ વેપારી, કોઈ ધોબી, કોઈ સોનાર, કોઈ સુતાર; કોઇ હજામ, કોઇ ખેડુત, કોઇ જજ, કોઈ બેરીસ્ટર, વગેરે હજારો અને લાખો જાતના ધંધાદારીઓ, જેને જે ચીજનો ઇશ્ક હોય, અને તેના પ્રમાણની મેહેનત

તથા શરતો જેનાથી પૂરી થાય છે, તેને તે ચીજ મળી શકે છે. આગલા જમાનાના ધાર્મિક ઈતિહાસ ઉપરથી, આપણુને માલમ પડે છે કે, જંખ, મેઘ, કીન્નર વગેરે દેવતા, તથા ધ્રુવ, પ્રલ્હાદ, હરિશ્ચંદ્ર, પાંડવો, તેમજ હજરતો આદમ, નુહ, ઈસા મુસા, ઈબ-રાહીમ, નબી મહમદ મુસ્તફા વગેરે, આ દુનીઆની સપાટીપર થઇ ગયા છે, અને ખુદાવંદતાલાનાં દીદારનું ફળ હાંસલ કરી ગયા છે. ઇશ્કના બળથી, સૌ ચીજ મળે છે, ઇશ્ક વગર કાંઈ બનતું નથી.

ફીલસુફ લોકોએ ઈશ્કંને બે વિભાગમાં વહેચેલો છેઃ—

૧ ઈશ્કે હકીકી.

૨ ઈશ્કે મીજાઝી.

કારણુ કે, આ સંસારમાં પણુ બે મોટા ભાગ છે.

૧) આ જગતનો બનાવનારં, ખુદાવંદે આલમીન.

૨) કુલ મખલુકાત, એટલે બનેલી વસ્તુઓ.

૧) બનાર્વનાંર ભાગ, ખુદાવંદ આલમીન પ્રત્યેનો ઇશ્ક, તે ઇશ્કે. હકીકી કહેવાયો, અને

૨) બનાવનાર તરફથી, બનેલી વસ્તુઓ તરફના ઈશ્કને, ઈશ્કે મીજાઝી કહેવામાં આવે છે.

આ વિભાગો પ્રમાણે, દુનીઆમાં ફકત બેજ જાતના ઈશ્ક થઇ શકે

૧) ઈશ્કે હકીકી.

૨) ઇશ્ક મીજાઝી.

ઇશ્કે મીજાઝીની કિંમત ચાર દીવસ માલમ પડે છે. એ ઇશ્ક, પતંગના રંગ જેવો છે. એ ઇશ્ક, ધુળઉપર લીંપણું કરવા જેવો છે. એ ઇશ્ક મૃગજળ જેવો છે. એ ઇશ્કની ચીજો, એટલે મઆશુકો નાશવંત છે, માટે ગમે તેટલો ઇશ્ક ધરાવી, ગમે તેટલી મેહેનત

કરી તે ચીજો આપણે મેળવીએ, તોપણ, તે ચીજો ખોટી, અને નાશવંત હોવાથી, આખરે જતી રહે છે. આપણી મેહેનતના ફળ તરીકે આપણા હાથમાં, અંતે કાંઈ રહેતું નથી. કાંઈ રહેતું નથી, એમકેમ? પસ્તાવોતો રહે છે જ. મેહેનત, બરબાદ જાય છે. કદાપી, હાલ તરત ચાર દીવસ માટે એ ઇશ્કના બળથી મળેલી વસ્તુવડે, આપણે ગમે તેટલો માન મરતબો મેળવીએ, ગમે તેવી જાહોજલાલી ભોગવીએ, ગમે તેવા મોટા ભાઇઓમાં ખપીએ, તોપણ, તે અંતે તો નકામાં છે. આખરે, એ ઇશ્કની મઆશુકો આપણને છોડી જાય છે, તેમાં કોઇથી ના કહી શકાશે જ નહીં. આપણું શરીર, જેને આપણે મઅશુક કરીએ છીએ, ખુબ ખવરાવીએ છીએ, પીવરાવીએ છીએ, મોજમજા કરાવીએ છીએ, રેશમના ગાદી તકીઆ ઉપર, સુવાડીએ છીએ, સારી સારી ચીજો દેખાડીએ છીએ, અનંત જાતના ભોગો કરાવી, તેને ખુશી ખુશી રાખીએ છીએ, તે તનરૂપી માશુક પણ, આપણને અંતે છોડી આપે છે, ઇશ્કે મીજાઝીની મઆશુકો, જ્યારે અંતે આપણને છોડી જાય છે, ત્યારે, હાય હાય, આ બધું ખોટું હતું; મને સૌ છોડી છોડીને ચાલ્યાં જાય છે; વગેરે વીચારો કરી, આપણો રૂહ એકલો થઈ રહે છે. સઘળી મીજાઝી મઅશુકો નાશવંત હતી, તેઓ પોતાની ખાસીયત પ્રમાણે, જતી રહે છે. આખર, નીરાશા રહી જાય છે. પાક હાજર ઇમામો, પાક નબીઓ, ધર્મ શાસ્ત્રો, આપણને ગમે તેટલું સમજાવે છે, તોપણ, ઇશ્કે મીજાઝી આપણે મુકી શકતા નથી. આપણે સૌ સારી પેઠે સમજીએ છીએ કે, ઇશ્કે મીજાઝીની મઆશુકો નાશવંત છે. એક દીવસે, તેઓ નાશ થશે; ત્યારે આપણી બધી મેહેનત બરબાદ જશે, પણ શૈતાન અને નફ્સ, એટલાં મોટાં બળથી, આપણને બાજી આપે છે, એવા

ઉંધા ચીતાર, આપણી આગળ રજુ કરે છે, એવાં હાલરડાં ગાઇ ગાઈને, આપણને અજ્ઞાનતાની ઉંઘમાં નાંખે છે, કે આપણે સમજીએ, સમજીએ, અને ભુલી જઈએ. ખરેખર પુછીએ તો, ભુલી પણ જતા નથી. આપણાં સગાં સ્નેહીઓ કોઇ મરી જાય છે, તો તેનું મરણ, જોઇ, આપણને પણ લાગી આવે છે કે, અરે કોઇ દીવસ આપણે પણ આવી રીતે મરવું છે. પણ શૈતાનની એવી બાજી છે કે, આપણને જરાવારમાં તે વાત વીસારે પડી જાય છે, અગર કદી યાદ રહે છે, તો તેના મરણ જેવી, આપણા મરણની ગંભીરતામાં ઘટાડો થઇ જાય છે. અને આપણને કદી પણ મરવું ન હોય, તેવી હાલતમાં, પાછા આવી જઈએ છીએ, વળી તેજ ઇશ્કે મીજાઝી આપણા પર ગલબો કરે છે, અને વળી તેજ મીજાઝી ખોટી મઅશુકો ઉપરનો ઇશ્ક, પાછો ચાલુ થાય છે. જ્યારે કોઇ માણસ મરવા પડે છે, છેલ્લા દમ ભરે છે, ત્યારે કહે છે કે, ઓ ખુદાવંદ, જો તું હવે મને બચાવ, તો ઇશ્કે મીજાઝી તરફ કદી પણ પગ ભરીશ નહીં. તેજ માણસને, જો ખુદાવંદ કરીમ પોતાની રેહેમદીલીથી, એચાર વર્ષનું આયુષ્ય વધારે આપે છે, તો વળી પોતાની પ્રતિજ્ઞા ભુલી જાય છે. વળી એજ ઇશ્કે મીજાઝી, અને એજ ખોટી મઆશુકો. વાંચનાર ભાઇઓ, ખીઆલ કરશો? કે નફસ તથા શૈતાનનું આ કેવું મોટું જોર છે?

આ નફ્સ તથા શૈતાનનું જોર પણ, ઇનસાનની કસોટી માટે, ઇનસાન પોતાની પરીક્ષામાં કેવી રીતે પાર ઉતરે છે, તે જાણવા માટે, ખુદાવંદતાલા તરફથી જ રાખેલું છે, એ નફસાની તથા શૈતાની બળ ગમે તેટલાં મોટાં છે; તોપણ ખુદાવંદતાલાના બનાવેલાં છે. અને તેના પૂર્ણ કબજામાં છે. જ્યારે કોઇ માણસના પ્રમાણિકપણાની બરાબર કસોટી કાઢવી હોય ત્યારે, એવી નફસાની ચીજો,

તેની આગળ રાખવામાં આવે છે, તેવે વખતે, જો ઇનસાન, ખુદાવંદતાલાએ જ્ઞાન તથા અકલરૂપી ફીરસ્તાઓ તેના શરીરમાં રાખેલા છે, તેની સહાયતાથી, તેમના સામે ટકી રહે, તો તેના પ્રમાણીકપણાની સાબેતી થાય છે. જ્યાં સુધી મહાસાગરમાં મોટાં મોટાં ભારે તોફાનોમાંથી આગબોટને બચાવીને, બંદર કીનારે લાવે નહીં, ત્યાં સુધી, કપ્તાનની હુશીયારીની કેમ ખબર પડે? જ્યાં સુધી, કોઇ મહાભારત લડાઇ થાય નહીં, ત્યાં સુધી બહાદુર સેનાપતિની કેમ ખબર પડે? તેવી જ રીતે, નફસ તથા શૈતાન પણ, ખુદાવંદની જ બનાવટનાં છે, અને ખુદાવંદને તાબે છે, પણ અલસ્તના કૌલ પ્રમાણે, ઇનસાન ચાલે છે કે નહીં, તેની કસોટી સારૂ, ઇશ્કે મીજાજીની ચીજો તથા તેના તરફ રૂહને દોરી જનાર, નફસ તથા શૈતાન પણ, ખુદાવંદતાલા તરફથી નિર્માણ થએલ છે. ઘણા ખરાના વાંચવામાં આવેલ હશે, કે રાજા હરિશ્ચંદ્રની સત્યતાની પરીક્ષા કરવા સારૂ, વિશ્વામિત્ર તરફથી, કેવો પાઠ ભજાવવામાં આવ્યો હતો? બીજા જેટલા ભકતો, તથા મહાત્માઓ થઈ ગયા છે, તેમની કસોટી સારૂ, કેટલી કેટલી અડચણ મુકવામાં આવેલી છે? જ્યારે સોનાનો ગાંઠો, કોઇ સોનારાના હાથમાં આવે છે, ત્યારે તેમાં ખરૂં સોનું કેટલું છે, તે પારખવાને માટે, તેને આગમાં નાંખી ખુબ આંચ આપે છે. અને એવી રીતે, તેમાં ખરૂં સોનું કેટલું છે, તે નકકી કરે છે, નફસ અને શૈતાન, જે દુનીઆમાં છે, તે ખુદાવંદતાલાની બનાવટ વગર, બીજે ઠેકાણેથી બની આવ્યા નથી, તેમ તેઓ ખુદાવંદતાલાથી મોટા પણ નથી. ખુદાવંદતાલાએ તેઓને પેદા કર્યા છે, અને ઇનસાન જાતની કસોટી સારૂ, તેમને દુનીઆમાં મોકલ્યા છે. માટે આપણે હુશીયાર થઇ, તેમના પંજામાંથી બહાર રેહેવું જોઇ, અને ઇશ્કે મીજાજીની કીંમત પેહેલાંથી સમજી, એ

ઈશ્કની મઅશુકોમાંથી, મન તોડી નાંખવું જોઇએ. જે ચીજોમાં, જે ગુણો છે, તે આખરે નક્કી ઉભાં રહે છે. અકલમંદ અને દાનાનું કામ એ છે કે, જે ચીજ છેવટના ભાગમાં બનવાની જ છે, તે વિષે પહેલાંથી જ સમજી, તેની સાથે, યોગ્ય રીતે કામ લેવું. છેવટે તો, જ્ઞાની તથા અજ્ઞાની સરવે જોઇ શકે છે. અજ્ઞાન માણસો જે ચીજને છેવટે ઓળખે છે, તેને જ્ઞાની પહેલાંથી જ ઓળખી કાઢે છે, અને તેની લાયકાત પ્રમાણે, તે સાથે વર્તે છે. જ્ઞાની અને અજ્ઞાનીનો એજ ફરક છે. માટે જ્ઞાની માણસોએ ઈશ્કે મીજાઝીની કીંમત પહેલેથીજ સમજી, ખોટી નાશવંત મઆશુકોનો ઇશ્ક છોડી દેવો; અને એ ઇશ્ક તરફ લલચાવનાર નફ્સ તથા શૈતાનના પંજામાંથી વેગળું રેહેવું.

એ જાતના ઈશ્કમાંથી, જો ઈશ્કે મીજાઝી બાદ થાય, તો બાકી ઇશ્કે હકીકી, ચોખ્ખો, નીર્મળ, પાકપરવરદીગાર તરફનો રહીમ, હય્યુલ કય્યુમ, દાયમુન, કાયમુન છે, જેનો જેનો કોઈ દીવસ નાશ નથી; તે તરફનો ઇશ્ક બાકી રહે છે, અને તેજ ઇશ્ક ખરો છે. તે ઈશ્કનો મઅશુક હમેશાં કાયમ અને મોજુદ છે. આપણો રૂહ ગમે તે હાલતમાં હશે, ત્યાં એ ઇશ્કનો મઅશુક હાજરજ હશે. એ મઅશુકનો પ્રેમ, એ મઅશુકની લીજ્જત, એ મઅશુકનું સુખ અવિચળ છે.

મૌલાનારૂમ પોતાની મસનવીની કીતાબમાં ફરમાવે છે કે,

ઈશ્કે આં ઝીંન્દેહ ગુઝીન, કે બાકી અસ્ત.
વઝ શરાબે જાંફઝાયત, સાકી અસ્ત.

મતલબ.

ઇશ્ક તે જીવતાનો અખ્તીયાર કર, એટલે, તે ખુદાવંદતાલાનો, જે બાકી અને દાયમ કાયમ છે. એ તારા રૂહને કુવ્વત આપનાર શરાબ પીવડાવનાર છે.

ઈશ્કે આં બુઝુર્ગીન, કે જુમલે ઔલીયા.
યાફ્તંદ અઝ ઈશ્કેઉ, કારો કીયા.

મસનવી મૌલાનારૂમ.

મતલબ.

ઇશ્ક તે ધણીનો અખતતીયાર કર, કે કુલ ઔલીઆ અંબીઆ, જેના ઇશ્કવડે, મોટાઇના દરજ્જાને પહોંચ્યા છે.

ઇશ્કહા, ગર પયે રંગી બુવદ.
ઈશ્ક ન બુવદ, આકબત નંગી બુવદ.

મસનવી મૌલાના રૂમ.

મતલબ,

જે ઈશ્ક દુનીઆના રંગનો છે, તે ઇશ્ક નથી. આખરે તેવો ઇશ્ક, પસ્તાવા તથા શરમ ભરેલો છે.

કોઇ પણ ચીજ શીખવવાનો એવો નિયમ છે કે, જાણીતી વસ્તુ ઉપરથી અજાણી વસ્તુપર જવું. ઉપર આપણે લખી ગયા કે, ઇશ્કે મીજાઝી કાંઇ કામનો નથી, અને તે તજવા લાયક છે. તોપણ ઈશ્કે હકીકીનું વર્ણન કરવા સારૂ, વિદ્વાન ફીલસુફો ઇશ્કે મીજાઝીના હવાલા આપે છે, કારણ કે, ઇશ્કે મીજાઝીનો મનુષ્ય જાંતને રાત-દીવસ અભ્યાસ છે. માટે દાખલા તરીકે, વિદ્વાન લોકો, ઈશ્કે હકીકીનો ખીઆલ આપવા માટે, ઇશ્કે મીજાઝીને, દાખલા તરીકે રજુ કરે છે. ઈશ્કે મીજાઝીના દાખલા આપવાનું કારણ એમ નથી કે, તેઓ કોઇ પણ રીતે ઇશ્કે મીજાઝીની ભલામણ કરે છે. પણ જાણીતી ચીજમાંથી અજાણી ચીજો તરફ લઇ જવાના નિયમ પ્રમાણે, તેઓ ઇશ્કે મીજાઝીને આગળ ધરે છે.

જેસી પ્રીત હરામસે, તેસી હરસે હોય.
ચલા જાવે વૈકુંઠમેં, ઉસકા પલા ન પકડે કોય.

ઉપલી કવિતાની કડીપરથી, જોઇ શકાશે, કે જેવી પ્રીત માણુસજાત હરામ ચીજપર રાખે છે, તેવી પ્રીત, જો ખુદાવંદ સાથે રાખે, તો તે પ્રીત તેને ઘણી આવરદા કારક થાય છે. ઉપલી કડીથી એમ સાબીત થતું નથી કે, હરામથી પ્રીત કરવા વિષે, તેમાં કોઇ જાતનો ઇસારો છે. સાધારણ રીતે, માણુસજાત જે ચીજ તરફ પ્રવૃત્ત થાય છે, તેના દાખલા આપવાની જરૂર પડે છે. આગળના ઇતિહાસોમાં, દેવો સાથે દાનવોના પણ દાખલા આપેલા છે. તેનું કારણ એટલુંજ છે કે, દાનવો જેવી વર્તણુક તજવી, અને દેવો જેવી વર્તણુક રાખવી: કદાપિ કોઇ કેહેશે કે, ઇશ્કે મીજાજીની વાત સારા પુસ્તકોમાં આપવી ન જોઇએ, તો એ વિચાર વાસ્તવિક નથી. ઇશ્કે મીજાજીના દાખલા આપ્યા વગર, ઇશ્કે હકીકી તરફ જવાની સમજ આપી શકાયજ નહીં. જે માણુસને મધની ખબર નથી, અને શાકરનો સ્વાદ જાણે છે, તો તેને મધ વિષે ખબર આપવા માટે, કેહેવું પડે છે કે, મધ સાકર જેવું મીઠું છે. તેપરથી, કાંઈ એમ સાબીત થતું નથી, કે મધ અને સાકરના ગુણો એક સરખા છે: અથવા, સાકરને ઠેકાણે મધ, અને મધને ઠેકાણે સાકર, જરૂરજ વંપરાય, જો કોઇએ શેરડીમાં ઝાડ જોયાં ન હોય, અને બાંણુના ઝાડ જોયાં હોય, તો તેને શેરડીનો ખીઆલ આપવા માટે, એમ કેહેવું પડે છે કે, શેરડીના ઝાડ બાંણુના ઝાડ જેવાં થાય છે. તેથી કાંઇ એમ ઠરતું નથી, કે શેરડી અને બાંણુ એકજ કામમાં આવે છે. અથવા તો, બાંણુ, શેરડીને ઠેકાણે, કે શેરડી, બાંણુને ઠેકાણે કામ આવી શકે. લખનારનો ભાવાર્થ ફક્ત જાણીતી ચીજ તરફથી અજાણી ચીજ તરફ, અથવા વધારે જણાયલી ચીજ તરફથી, થોડી જણાયેલી. ચીજ તરફ, લઇ જવાને માટે, વિદ્વાન લોકો ઇશ્કે મીજાજીના દાખલા આપી ગયા છે. કેટલીક દુરની સિ-

દ્ધાંતની ચીજો સમજાવવા સારૂ, અને તેનો કાંઇક ખીઆલ આપવા સારૂ, નજીકના દ્રષ્ટાંતો આપવાની ખાસ જરૂર પડે છે, સિદ્ધાંત જે પ્રકારનો છે, તેને કાંઇક પણ રીતે મળતું દ્રષ્ટાંત આપવું પડે છે ઇશ્કે હકીકી, અને ઇશ્કે મીજાઝી, એ બંને પ્રકારનાં ઇશ્ક છે, તેથી ઇશ્કની તાકત દેખાડવા સારૂ, ઇશ્કે મીજાઝીના દાખલા પણ આપવામાં આવે છે. ચાર પગવાળાં, જાનવરો પણ થાય છે, અને ખુરશી ટેબલ પણ થાય છે. પગની સંખ્યાના પ્રમાણમાં, બંને સરખાં છે. અને ચાર પગનોજ ચીતાર આપવો હોય, તો અરસપરસનાં દ્રષ્ટાંતો અપાય છે. જે ચીજો મળતી નથી આવતી, તેમ, તે દ્રષ્ટાંતો અપાતાં નથી—ફક્ત ચાર પગનો ખીઆલ આપવો હોય તો કહી શકાય કે, જેમ ખુરશીને ચાર પગ છે, તેમ ભેંસને પણ ચાર પગ છે; તેથી ભેંસની ખાસીયત અને ખુરશીની ખાસીયત સરખી જણાવવાની કાંઇ મતલબ નથી. જે લખનાર એવા વિચાર દર્શાવે કે, ઇશ્કે હકીકીના વર્ણનમાં, ઇશ્કે મીજાઝીનું વર્ણન આપવું અયોગ્ય છે, તો તેમાં તેની મોટી ભુલ છે, અને તેવા પોતાના વિચારો સુધારવાની જરૂર છે. જો ઇશ્કે હકીકીના વર્ણનમાં ઇશ્કે મીજાઝીના દાખલા આપવા વાજબી ન હોત, તો મોટા મોટા સત્તાધારી ફીલસુફો, ઇશ્કે મીજાઝીના દાખલા આપી ગયા છે, તે આપી જાતજ નહીં. તેઓની મતલબ, કોઇ પણ રીતે, ઇશ્કે મીજાઝીને વખાણવાની નથી, તેઓની ખાસ મતલબ, ઇશ્કે મીજાઝીને તોડીને ઇશ્કે હકીકી તરફ લઇ જવાની હોય છે. ઇશ્કે મીજાઝી તરફ તેઓ ઘણો અભાવ ધરાવે છે. પણ ઇશ્કે મીજાઝીમાં પલોટાએલા, ઇશ્કે મીજાઝીની આદત કરેલા, ઇશ્કે મીજાઝી કરતા, જોતા અનુભવતા ઇનસાનને, ઇશ્કે હકીકીના નિર્મળ ઝરા તરફ ખેંચી જવાને માટે, જે ઇશ્ક તથા મેહેનતની જરૂર છે, તેનો ચીતાર આપવા માટે, ઇશ્કે મીજાઝીના દાખલા આપવાની જરૂર પડે છે.

ફીલસુફીની કીતાબોમાં, વારંવાર જે શબ્દો વાપરવામાં આવે છે, તે વિષે સાધારણ માણસો બરાબર સમજી શકતાં નથી, માટે તેવા કેટલાક બીજા શબ્દોના પણ ખુલાસા આપવાની જરૂર છે.

અસલના જમાનામાં, બુતપરસ્તી ઘણી જ ચાલતી હતી; હીરા, માણેક અને બીજી જાતના જવાહીરથી, અને સોનારૂપા સાથનાં આભૂષણો સાથે, પથ્થર અથવા બીજી જાતની શોભાયમાન આકૃતિઓ કરી, તેમની પુજા કરવામાં આવતી હતી, આવી આકૃતિઓને આપણા દેશમાં, દેવ વગેરે નામો આપવામાં આવે છે. ઈરાનના મુલકમાં, તેમને બુત કરીને કેહેવામાં આવે છે. અને અરબ લોકો, તેમને સનમ કરીને કહે છે. લોકો આવા બૂતની પુજા કરતા હતા. તેઓ બૂતના આશેક થયા હતા, અને તે બુતો તેમના મઅશુકો હતા. તેવા બુતો ઉપર, તેઓ પોતાનો જાન પણ કુરબાન કરી નાંખતા હતા. આ બુતો પણ, મઅશુકે મીજાઝીના વર્ગમાં ગણાય, કારણ કે, તેઓનો પણ આખર નાશ છે. જ્યારે હુજરત ઈબરાહીમ નબીએ પેહેલાં, તારા; ચંદ્ર સૂરજ વગેરેને પ્રકાશીત જોયા, ત્યારે તે તેઓનો આશેક થયો હતો. પણ જ્યારે તેણે તે પદાર્થોને આથમી જતા જોયા, ત્યારે તેણે કહ્યું કે, આ ચીજો ખુદા હોઇ શકે નહીં, કારણ કે, તેઓ આથમી જાય છે. જેમકે કુરાને શરીફમાં ફરમાવેલું છે કે,

લા ઉહીબ્બુલ આફેલીન.

મતલબ.

હુજરત ઈબરાહીમે, જ્યારે તારા, ચંદ્ર, સૂરજ બધાને આથમી જતા જોયા, ત્યારે કહ્યું કે, આ આથમી જનારાંઓને હું દોસ્ત રાખતો નથી.

ફીલસુફીપર લખાણ કરનારા વિદ્વાનો તથા કવીઓ, ખુદાવંદ-

તાલાને, મઅશુકે હકીકી, કરીને લખી ગયા છે. જાણીતી બાબતો-પરથી અજાણી બાબતોપર જવાના નિયમ પ્રમાણે, તેઓએ બુત અને સનમ વગેરે શબ્દો વાપરેલા છે. તેનો અર્થ, પાક પરવરદીગાર, ખુદાવંદ આલમીન, કરીને કરવામાં આવે છે.

આ દુનીઆમાં, ઈનસાનની નસલ બાકી રાખવાને માટે, ખુદાવંદતાલાએ પોતાના અનહદ ડહાપણથી, સ્ત્રી પુરૂષ વચ્ચે, ઉલફત, એટલે પ્યારની ઉંડી લાગણી રાખેલી છે, કારણ કે, એવી ઉંડી લાગણી ન હોય, તો ઈનસાનની નસલ ચાલે નહીં. વળી જે રીતથી, ખુદાવંદતાલાએ નસલ જારી કીધેલી છે, તે રીત સિવાય, બીજી કોઈ પણ રીતે, નસલ જારી થઈ હોત, તો હાલ બચ્ચાં ઉપર, મા બાપ જેવું હેત રાખે છે, તેવું હેત કોઈ કાળે પણ રહી શકત નહીં. સ્ત્રી જાતિને, ખુદાવંદતાલાએ, મરદજાતની શાંતીને માટે, તથા ઈન-સાનની નસલ બાકી રાખવાને માટે, સરજેલી છે. ખુદાવંદતાલાએ, પોતાના અનહદ ડહાપણથી, સ્ત્રી પુરૂષ વચ્ચે, ઉલફત, એટલે પ્યાર-ની ઉંડી લાગણી રાખેલી છે. સ્ત્રી જાતિમાં, મીઠાશ અને મધુરતા તથા નરમાશ વગેરે ગુણો, ખુદાવંદતાલાએ બક્ષ્યા છે, કે જેથી કરીને, તેઓ મરદ જાતનો પ્રેમ ખેંચી શકે, કોઈ પણ ધર્મશાસ્ત્ર તપાસતાં માલમ પડે છે કે, ખુદાવંદતાલાએ સ્ત્રી જાતિઉપર ઘણી જ ગંભીર ફરજો રાખેલી છે, જેમકે પોતાનું પતિવ્રતાપણું સંભાળવું, પતીની સેવામાં લીન રેહેવું, બચ્ચાંઓને સારી રીતે ઉછેરવાં, ઘર સંસારના વ્યહવાર નિયમસર ચલાવવા, વગેરે બીજી ઘણી અગત્યની ફરજો, તેમના ઉપર છે. સ્ત્રીઓના મુખ્ય ધર્મ વિષે, એક સંસ્કૃત શ્લોક નીચે આપીએ છીએ.

एतद्धा परमं नार्या कार्यं लोके सनातनम् ।
प्राणानपि परित्यज्य यद् भर्तृहितमाचरेत् ॥

અર્થ

આ લોકમાં નારીઓનો નિરંતરનો ધર્મ એ છે કે, પ્રાણ તજવો પડે, તો તે તજીને પણ સ્વામીના હિતમાં તત્પર રેહેવું.

મરદજાતને સુખ આપવા માટે, ઈનસાનની નસલ બાકી રાખવાને માટે, તથા બીજા ઘણા અગત્યના વ્યહુવાર ચલાવવા માટે, ખુદાવંદતાલાએ સ્ત્રીઓને પેદા કરેલી છે, એવું સમજીને, અસલના જમાનામાં, એટલે રામ, કૃષ્ણ વગેરેના રાજ્યના વખતમાં, સ્ત્રીઓને દેવી સમાન માન આપવામાં આવતું હતું. હાલ, યુરોપ અમેરિકા વગેરે સુધારાવાળા દેશોમાં, સ્ત્રીઓ તરફ ઘણી માનની નજરથી જોવામાં આવે છે. મુસલમાન લોકોમાં પણ, સ્ત્રીઓની ઘણી હુરમત રાખવામાં આવે છે, તોપણ, અફસોસકારક છે કે; કેટલાક અજ્ઞાન વર્ગમાં, સ્ત્રીઓને, ગાય, ભેંસ તરીકે પ્રાણી માફક ગણવામાં આવે છે, અને તેમના ઉપર, જાનવરની મીસાલે, સીતમ ગુજારવામાં આવે છે. એક દીવસમાં, પાંચસો વખત ગાળો ખાવી, તેઓની સરજતમાં થઈ પડે છે, અને છેક અધમ અવસ્થામાં, સ્ત્રીઓને રાખવામાં આવે છે. સ્ત્રીઓને અર્ધાંગના એટલે શરીરનો અરધો ભાગ કેહેવામાં આવે છે, તે પણ વળી, પુરૂષને શાંતી આપનાર, ઘરને શોભાવનાર, ઘરનો વ્યહુવાર ચલાવનાર, પતીની નસલ બાકી રાખનાર, ઉમદા અરધો ભાગ છે. તેમના ઉપર, કોઈ પણ પ્રકારનું સીતમપણું ગુજારવું, અફસોસકારક છે. મરદને, સ્ત્રી જેવો ઉપયોગી સાથી, દુનીઆની મુસાફરીમાં, બીજો કોઈ નથી, તે જણાવવાને, નીચે એક સંસ્કૃત શ્લોક આપીએ છીએ.

नास्ति भार्या समो बंधुः
नास्ति भार्या समा गतिः ।
नास्ति भार्या समो लोके
सहायो, धर्म संग्रहे ॥

મતલબ.

પુરૂષને, સ્ત્રી સમાન, બીજો કોઇ મિત્ર નથી, સ્ત્રી સમાન, બીજી કોઇ મદદ નથી. અને આ લોકમાં, ધર્મસંગ્રહ કરવામાં, સ્ત્રી સમાન, કોઇ સહાયકારી નથી,

બીજું અફસોસકારક એ છે કે, કેટલીક અજાણ અજ્ઞાન સ્ત્રીએ, અભિમાનમાં આવી જઈ, ખુદાવંદતાલાએ જે ગંભીર ફરજો તેઓ ઉપર રાખેલી છે, તે તદન ભુલી જાય છે, અને પોતાના સ્વામીની શાંતીને બદલે, કાળા ચોટલાવાળી, કાળા નાગ જેવી થઇ પડે છે. અને કુટુંબની ખાનાખરાબી કરી નાંખે છે, તથા દુની-આમાં અને આખરતમાં, પોતાનું મોઢું સીહા એટલે કાળું કરે છે. આપણા દેશમાં સ્ત્રીઓની કેળવણીમાં વધારો થવાની ખાસ જરૂર છે, કે જેથી કરીને, જેવી ગંભીર ફરજો ખુદાવંદતાલા તરફથી, સ્ત્રીઓ ઉપર, રાખેલી છે, તે સમજીને, દેવી સમાન ગુણ પ્રાપ્ત કરે. પોતાની ફરજો બજાવનાર સ્ત્રી, પોતાના ધણી તરફથી પૂર્ણ પ્યાર મેળવવા લાયક છે. કેટલાક બેવકુફ માણસો, પોતાની સ્ત્રી-ઓના હક, તેમને બરાબર આપતા નથી; તેમને વીસારી મુકીને, પરસ્ત્રીઓના પ્રેમમાં પડે છે, અને તેના પરીણામમાં, પોતાના ઘરની ખરાબી પોતેજ કરે છે. મરદજાતને લાજમ છે કે, સ્ત્રીઓને કેળવણી આપી, તેઓની ફરજો તેમને શીખવવી. તેઓના હક તેમને આપવા, અને પોતાના હક તેઓની પાસેથી લેવા. આ લખાણ, અસલ વિષયથી વેગળું થઈ જશે, એ ધાસ્તીથી હવે પાછા ફરીએ છીએ.

સૃષ્ટિની રચના ઉપરથી, જોવાને બની આવશે કે, સ્ત્રીઓ ઉપર, મરદજાતને સ્વભાવિક પ્રેમ હોય છે. તેમની વાતો, તેમના શરીરના કોઇ ભાગ ઉપર, મરદજાતને પ્રેમ ઉત્પન્ન થાય છે. સ્ત્રીઓ

ઉપરનો પ્રેમ પણ, ઇશ્કે મીજાજીનાજ વર્ગનો છે. સ્ત્રીઓ પણ, મઅશુકે મીજાઝી છે. ખુદાવંદતાલા મઅશુકે હકીકી છે. એટલે ખરો પ્યાર કરવાને લાયક છે. તોપણ જાણીતી બાબતોપરથી અજાણી બાબતોપર જવું, એ નિયમ પ્રમાણે, ફીલસુફીપર લખાણ કરનારા વિદ્વાનો, બુત, સનમ, તેનો મૂળ અર્થ, પથ્થર વગેરેના દેવ થાય છે, ત્યાર પછી, તેવા શબ્દ, સ્ત્રી જાતિને પણ લગાડવામાં આવે છે, તે શબ્દો, આખરે ખુદાવંદતાલા વાસ્તે, વાપરી ગયા છે. સ્ત્રીઓના શરીરના જે ભાગો જોવાને માણસો આકર્ષાય છે, તે ભાગોનાં નામ લઈ, તેમને ખુદાવંદના એવા અવયવો હોય, તેવો ચીતાર આપી, તે મારફતે, મનુષ્યનો ખુદાવંદ પ્રત્યેનો ઇશ્ક ઉશ્કેરવાને માટે, વાપરે છે. જેવાકે જુલ્ફ, આંખ, ભવાં, ખાલ (ગાલપરનું તાજવું) વગેરે શરીરના અવયવોની તારીફ, ખુદાવંદ પ્રત્યેના હકીકી પ્રેમ ઉશ્કેરવાને માટે, લખી ગયા છે. હીજર શબ્દ, ખુદાવંદતાલાની જુદાઈ માટે, તથા વીસાલ અથવા વસલ શબ્દ, ખુદાવંદતાલાની ઐક્યતાને માટે, વાપરવામાં આવે છે. આત્મજ્ઞાનીઓની છેવટની નેમ, ખુદાવંદતાલાના હીજર એટલે જુદાઈથી છુટીને, તેની સાથે વસલ એટલે ઐક્યતા કરવાની હોય છે.

માણસ જ્યારે ખુદાઇ ઇશ્ક અખતીયાર કરે છે, ત્યારે દુનીઆની બધી ચીજો ઉપરથી, અંતર દૃષ્ટિથી, મન ઉપાડી લેવાની જરૂર પડે છે. આવી રીતે કરવું, ઇનસાન જાતને બહુ ભારે પડે છે. ત્યારે જાણીતી વાતપરથી અજાણી બાબતપર લઈ જવાના નિયમ પ્રમાણે, આ જગતમાં, જેમ શરાબ માણસને બેભાન કરે છે, જેટલો વખત, શરાબનો નીશો હોય, તેટલો વખત, પોતાના જાન માલની તેને કાંઇ ખબર અથવા ફીકર રેહેતી નથી; તે પ્રમાણે, દુનીઆના સબંધથી દીલ દુર કરવાને માટે, ઇલાજ તરીકે, શરાબને

અગાઉ ધરે છે. અહીંઆ શરાબનો અર્થ, જ્ઞાન થાય છે. હવે જ્યારે શરાબની જરૂર છે, ત્યારે તે કયાં મળી શકે છે, તે જગ્યા વિષે, જાણુવાની પણ જરૂર છે. જે જગ્યાએ શરાબ વેચાય છે, તેને આપણી ભાષામાં, પીઠું કેહેવામાં આવે છે, અને ફારસી બોલીમાં તેને મૈખાના કરીને કહે છે. ફીલુસુફોની ઝબાનમાં, મૈખાનાનો અર્થ, મુરશીદનું મકાન, અથવા ધર્મનું મકાન, એમ થાય છે. હવે શરાબ હોય, ત્યારે પીવડાવનાર પણ હોવો જોઇએ. શરાબ પીવડાવનારને, સાકી કેહેવામાં આવે છે. ફીલસુફ લોકો, સાકી શબ્દનો અર્થ, જ્ઞાન આપનાર, એવો કરે છે. અને શરાબની બાટલીઓ, જેને શીશા કરીને કેહેવામાં આવે છે, અને પ્યાલા, જેને જામ કરીને કેહેવામાં આવે છે, તેનો જ્ઞાન તથા ધર્મનાં પુસ્તકો, એવો અર્થ કરે છે. મૈખાના એટલે શરાબની દુકાનનો ધણી, જેને પીરેમુગાં કેહેવામાં આવે છે, તેનો અર્થ, મુરશીદ, રાહનુમા કરીને કરવામાં આવે છે, જેને આપણા ઇસમાઇલી દીનમાં હાજરઈમામ કરીને કેહેવામાં આવે છે. શરાબ પીનારા લોકોને, મસ્ત કેહેવામાં આવે છે, જેનો અર્થ જ્ઞાની લોકો, એવો કરે છે. અને શરાબ પીનારા લોકો, મસ્તીમાં આવી જાય છે, તેનો અર્થ, તેમને જ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય છે, એમ કરવામાં આવે છે; અને તે જ્ઞાનની હાલતમાં આવીને, દુનીઆના આવરણુમાંથી છુટી જાય છે. મુરશીદ રાહનુમાને માટે, તુતી, અને સીમુર્ગ એવા શબ્દો પણ, વાપરી ગયા છે. કેટલાક લખનારાઓ, મુરશીદને માટે સાકી શબ્દ પણ, વાપરી ગયા છે.

માટે, ઇશ્કે હકીકી ધરાવનારાઓએ, મઅશુકે હકીકી એટલે ખુદાવંદતાલા, પાકપરવરદીગારનું નકશ દીલમાં રાખવું જોઈએ, અને દુનીઆઇ જંજાળ, જે મઅશુકે મીજાઝી છે, તેમાંથી છુટવાને માટે

મુરશીદ રાહનુમા, હાજરઈમામના ચરણ શરણે જવું જોઇએ. અને તેમના તરફના સાકી, એટલે દાઇ, ઉલમા જે શરાબ એટલે જ્ઞાન આપે, તે ગ્રહણ કરવું જોઈએ. અને તે જ્ઞાનથી ભરપુર શરાબના શીશા તથા જામ, જે જ્ઞાનશાસ્ત્રો છે, તેમાંથી જ્ઞાનરૂપી કેફ હાંસલ કરી, આ દુનીઆના આવરણમાંથી નીકળી જવું જોઇએ.

અલ ઈશ્કો નારૂન, યુહરેકો કુલ્લા શૈય્યીન મા સિવલ મહબુબ.

મસનવી મૌલાના રૂમ.

મતલબ

ઈશ્ક એક એવી આગ છે કે, જેમાં મહબુબે હકીકી, જે ખુદાવંદ છે, તે સિવાય, બધી ચીજો બળી જાય છે. અર્થાત, ખુદાવંદ સિવાય, બીજી સરવે ઈશ્કે મીજાઝીની મઅશુકો, એટલે દુનીઆઈ સરવે આવરણનો નાશ થઈ જાય છે, અને એકલા ખુદાવંદતાલાનો અખંડ પ્રેમ જ બાકી રહે છે.

બણું એક જો બાહીએ,
પ્રેમ જ કેરી ઝાળરે.
ભસમ કરે એક પલમાં,
સરગ, મરત, પાતાલ.

ઇસ્માઇલી ધર્મશાસ્ત્ર.

જ્યારે આશકે હકીકી, આવી હાલતમાં, આવી જાય છે, ત્યારે તેને જે આનંદ ઉત્પન્ન થાય છે, તેનું વર્ણન વાણી અથવા કલમથી થઇ શકતું નથી.

મન અરફા રબ્બહુ, કદકલ્લા લીસાનુહુ.

મસનવી મૌલાના રૂમ.

મતલબ.

જેને ખુદાવંદ સાથે મારફત થાય છે, તેની જીભ ટુંકી થઇ જાય છે. એટલે કે, તે તેનું બયાન કરી શકતો નથી. કારણ કે, બયાન, કોઇ હદની વસ્તુનું થાય છે. જે ચીજ અનહદ હોય, તેનું વર્ણન થઇ શકતું નથી. ખુદાવંદતાલાના વસ્લનું એટલે ઐકયતાનું સુખ, એવું અનહદ અને અખંડ છે, જે વાણી તથા કલમમાં આવે જ નહીં.

આ વિષયના થોડા ભાગમાં પ્રખ્યાત ફીલસુફો કવીઓનાં લખાણનાં વાકયો, અર્થ સાથે, આપવામાં આવે છે. આશા છે કે, તત્વજ્ઞાનીઓને આ બૈતો સારા ઉપયોગમાં આવી શકશે.

૧ અલા યા અય્યુહસ સાકી,
૨ અદીર કઅસન, વ નાવેલહા.
૩ કે ઇશ્ક આસાન નમુદ અવ્વલ,
૪ વલી ઉફતાદ મુશકીલહા.

દીવાને હાફીઝ.

મતલબ.

એ સાકી, તું શરાબના પીઆલાનો દૌર ચાલુ કર. અને અમોને શરાબ પીવરાવ; કારણ કે, ઇશ્ક પેહેલાં તો સેહેલો લાગતો હતો, પણ હવે, તેમાં મુશકેલી માલમ પડે છે.

ખુલાસો.

જ્યારે કોઈ માણસ ખુદાઈ ઈશ્કમાં પડે છે. ત્યારે તેને દુનીઆની મોહુબ્બત તોડવી પડે છે. અને તે કામ બહુ ભારે લાગે છે, માટે જ્ઞાનશાસ્ત્રના અહોનીશ શ્રવણની જરૂર છે. તેથી કહેલું છે કે, એ જ્ઞાન આપનારાઓ, અમોને સંસારના બંધન તોડવાં ભારે લાગે છે, તેથી અમોને રાત દીવસ જ્ઞાનશાસ્ત્ર સંભળાવી, જ્ઞાન આપતા રહો.

૫ શબે તારીક, વ બીમે મૌજ.
૬ વ ગરદાબી ચુનીન હાયલ.
૭ કુજા દાનંદ હાલે મા,
૮ સુબુક બારાને સાહેલહા.

દીવાને હાફીઝ.

મતલબ.

ખુદાઇ ઇશ્કમાં પડનારો કહે છે કે, રાત અંધારી છે. અને મોજાની ધાસ્તી છે અને વળી ભયંકર પાણીનાં ભમર છે. કીનારા ઉપર ઉભેલાં, વગર બોજાનાં માણસો, અમારો હાલ કેમ જાણી શકે? અર્થાત, ખુદાઈ ઇશ્કમાં પડનારને, સંસારનાં બંધન તોડવા માટે જે દ્રઢતા અને હીંમત જોઈએ છીએ, અને નફસં તથા શૈતાન સાથે, જે સખત લડાઇઓ, તેને લડવી પડે છે, તેની ખબર, જેઓ ખુદાઈ ઇશ્કમાં નથી પડ્યા, તેને શી રીતે પડે?

૯ અએ મુર્ગે સહર, ઇશ્કઝ પરવાનેહ, બીયામુઝ.
૧૦ કાં. સુખ્તેહરા જાંશુદ, વ આવાઝ નયામદ.

ગુલસ્તાને સાદી.

મતલબ.

એ બુલબુલ, તું પતંગીઆ પાસેથી ઇશ્કની રીત શીખ, જો, તે બળીને ખાક થઇ જાય છે, તો પણ, કાંઇ પણ અવાજ કરતો નથી. અને તું જીવતો બેઠો બેઠો, બળતો નથી, છતાં પણ, પોકાર પોકાર કરે છે.

એજી સાચી પ્રીત પતંગકી કહીએ.
જો ઉલટ ઉલટ અંગ દેત હૈ.
એક દીપક કે કારણે.
કઇ પતંગ જીવ દેત હૈ.

ઇસમાઇલી ધર્મશાસ્ત્ર.

૧૧ આશીક કુશ્તેગાને મઅશુકંદ
૧૨ બરનયાયદ, ઝ કુશ્તેગાન, આવાઝ

ગુલસ્તાને સાદી.

મતલબ.

આશક, મઅશુકથી મારી નંખાએલો છે. અને એવી રીતે મરેલામાંથી, કાંઈ અવાજ આવતો નથી.

૧૩ કુતાહ ન કુનમ, ઝ દામનત, દસ્ત,
૧૪ વર ખુદ બેઝની, બ તેગે તીઝમ.
૧૫ બઅદ અઝતો, મલાઝ વ મલજા, નીસ્ત.
૧૬ હમ દરતુ ગુરીઝમ, અર ગુરીઝમ.

બોસ્તાને સાદી.

મતલબ.

જો તું તારી તેજ તરવારથી, મને મારી પણ નાંખશે તોપણ, હુ તારી દામન ઉપરથી, હાથ ટુંકો કરનાર નથી, એટલે તને છોડવાનો નથી. તારા સિવાય, મારી પનાહની જગ્યા કોઈ નથી. માટે જો હું તારા પાસેથી ભાગી પણ જાઊં તો પણ, ભાગીને તારી જ પાસે આવીને પડીશ.

૧૭ ન નીરૂએ સબરમ, ન જાએ સીતીઝ.
૧૮ ન ઈમકાને બુદન, ન પાયે ગુરીઝ.

બોસ્તાને સાદી.

મતલબ.

ખુદાઈ આશક કહે છે કે, મને સબરની તાકત નથી. મારે માટે, લડાઈની જગ્યા નથી, મને ઉભવાની તાકત નથી. તેમ ભાગવાને માટે પગ નથી.

૧૯ મરા ખુદ ઝસર, નીસ્ત ચંદાં ખબર
૨૦ કે તાજસ્ત બર તારકમ, યા તબર.

બોસ્તાને સાદી.

મતલબ.

ખુદાઈ આશક કહે છે કે, મને મારા માથાની એટલી પણ ખબર નથી કે, મારા માથાપર તાજ મુકેલું છે, કે કુવાડાના ઘા પડે છે. અર્થાત, ખુદાના આશેકને દુનીઆના સુખદુઃખની કાંઇ અસર થતી નથી

૨૧ મકુન, બા મન ના શકીબા, અતીબ.
૨૨ કે દર ઇશ્ક, સુરત નબંદદ, શકીબ.

બોસ્તાને સાદી.

મતલબ.

ખુદાઇ આશેકં કહે છે કે, હું બે સબર છું, તેથી મને ઠપકો નહીં આપો, કારણ કે, ઇશ્કમાં સબુરી રહી શકતી નથી.

૨૩ ચુ યઅકુબમ, અર દીદેહ ગરદદ સુપીદ.
૨૪ ન બરમ, ઝ દીદારે યુસુફ, ઉમીદ.

બોસ્તાને સાદી.

ખુદાઇઆશકે કહે છે કે, જો મારી આંખો ગમથી સફેદ થઇ જાય, એટલે કે, જો હું આંધળો થઈ જાઉં, તો પણ, ખુદાવંદરૂપી યુસુફનાં દીદારની ઉમેદ છોડીશ નહીં.

ખુલાસો.

યાકુબ નબી, પોતાની ફરજંદ હજરતયુસુફની જુદાઇમાં, રોઇ રોઈ આંધળા થઈ ગયા હતા. તોપણ ખુદાવંદતાલા કોઇ પણ દીવસ યુસુફના દીદાર મને કરાવશે, એવી આશા રાખતા હતા. બારે વરસની જુદાઇ પછી, હજરતયુસુફે બશીર કરીને એક ખેપીઆ સાથે, પોતાનું પેરાણ હજરતયાકુબ નબીને મોકલ્યું. તે પેરાણની વાસથી, હજરતયાકુબ દેખતા થયા. અને ત્યાર બાદ, બાપ દીકરાની મુલાકાત થઇ, અને હજરત યાકુબે યુસુફ નબીનાં દીદાર કર્યાં.

૨૫ શબે રૂઝ દર બહરે સૌદા વ સૂઝ.
૨૬ ન દાનમ, જ આશુફ્તી શબ જ રૂઝ.

બોસ્તાને સાદી.

મતલબ.

ખુદાઈ આશેક કહે છે કે, તે ખુદાવંદના ખીઆલ તથા જલાપાના દરીઆમાં છું, અને દીવાનગીની હાલતમાં દીવસ તથા રાતની મને ખબર પડતી નથી.

૨૭ ચુનાં શીતનેહ બર હુસ્ને સુરતનીગાર.
૨૮ કે બા હુસ્ને સુરત, ન દારંદ કાર.

બોસ્તાને સાદી.

મતલબ.

આશકે હકીકી, દુનીઆના પદાર્થોની ખુબસુરતી બનાવનારના ખીઆલમાં, એવા દીવાના થયેલા છે, કે દુનીઆની ચીજોની ખુબસુરતીની, તેઓ કાંઈ દરકાર કરતા નથી.

૨૯ દીલ આરામ દરબર, દીલ આરામ જુઈ.
૩૦ લબ અઝ તીશનગી ખુશ્ક, બર તરફે જુઈ.
૩૧ ન ગુયમ કે, બર આબ કાદર નયંદ.
૩૨ કે બર સાહલે નીલ, મુસતસકીયંદ.

બોસ્તાને સાદી.

મતલબ.

ખુદાઈ આશેકની એવી હાલત છે કે, તેઓની મઅશુક એટલે ખુદાવંદતાલા, તેઓની નજીક છે, છતાં પણ, મઅશુકને શોધતા ફરે છે, નદીને કીનારે, તેઓના હોઠ તરસથી સુકાય છે. હું નથી કહેતા કે, તેઓને પાણી મલી શકયું નથી, તેઓ તો, નીલનાં મીઠાં પાણીના દરીયાના કીનારાપર છે. પણ તેઓને જલંદરનો રોગ છે,

કે ગમે તેટલું પાણી પીએ છે, તોપણ, તેઓની તરશ, શાંત થતી નથી. ખુદાવંદતાલાના આશકને, હમેશાં ખુદાવંદતાલાનાં દીદાર છે. તોપણ દીદારની તૃષ્ણા, ઈશ્કને લીધે શાંત થતી નથી.

૩૩ બલાએ ખુમાર અસ્ત, દર ઐશે મુલ.
૩૪ સલહદાર ખાર અસ્ત, દર શાખે ગુલ.

બોસ્તાને સાદી.

મતલબ.

દારૂની લીજ્જતમાં, કૈફની બલા છે. અને ગુલાબના ઝાડમાં, હથીયાર જેવા કાંટા છે. એટલે કે, ખુદાઇ ઇશ્કમાં પડતાં, દુનીઆના સંબંધ તોડવા તથા નફસની લડાઈ, એ મહાવીકટ કામ છે.

૩૫ ગદાયાની, અઝ પાદશાહી નફુર.
૩૬ બ ઉમીદશ, અંદર ગદાઈ સબુર.

બોસ્તાને સાદી.

મતલબ.

ખુદાવંદતાલાના આશકો, એવા ફકીરો, છે કે તેઓ બાદશાહીથી ભાગી જાય છે. ખુદાવંદતાલાના દીદારની ઉમેદમાં, ફકીરીની અંદર સબર કરનારા છે.

૩૭ ઝમન, સબર, બીઉ, તવકકુઅ મદાર.
૩૮ કે બાઉહુમ, ઇમકાન નદારદ કરાર.

બોસ્તાને સાદી.

મતલબ.

ખુદાઈ આશેક કહે છે કે, તેના વગર મને સબર થાય, એવી ઉમેદ નહીં રાખ. કારણ કે, તે મારી પાસે છે, તોપણ, મને સબુરી થતી નથી.

૩૯ તા દર બંદે ખેશ બાશી.
૪૦ ઇશ્ક બાઝી, દુરૂઅઝન બાશી.

બોસ્તાને સાદી.

મતલબ.

જ્યાંસુધી તું તારા પોતાના ખીઆલમાં છે, ત્યાં સુધી ઇશ્ક બાઝીનું નામ લે છે, તે તું જુઠું બોલનાર છે.

૪૧ અસીરશ નખાહદ રહાઇ, ઝ બંદ.
૪૨ શીકારશ ન જુયદ ખલાસ, અઝ કમંદ.

બોસ્તાને સાદી.

મતલબ.

ખુદાવંદતાલાના ઇશ્કમાં કેદ થયેલા, તેના કેદખાનામાંથી છુટા થવા માંગતા નથી; અને તેના ઇશ્કના ફાંદામાં આવેલા છે, તેઓ તેમાંથી છૂટકો માંગતા નથી.

૪૩ ખુશા વકત શુરીદગાને ગમશ.
૪૪ કે ગર રીશ બીનંદ, વગર મરહમશ.

બોસ્તાને સાદી.

મતલબ.

તેના ગમમાં દીવાના થયેલાઓનો વખત, ઘણો ખુશકારક છે. અગર તેમને જખમ લાગે, અથવા મલમ લાગે, તે બંને તેમને સરખાં છે. એટલે કે, ખુદાવંદના આશેકને, દુનીઆનાં સુખ દુઃખ કાંઇ અસર કરતાં નથી, તેઓ હમેશાં આનંદમાં જ રહે છે.

૪૫ ન તલ્ખ અસ્ત સબરી, કે દર યાદે ઉસ્ત.
૪૬ કે તલખી, શકર બાશદ, અઝ દસ્તે દુસ્ત.

બોસ્તાને સાદી.

જે એળીઓ, તેની યાદનો છે, તે કડવો નથી. દોસ્તના હાથનો એળીઓ, સાકર જેવો લાગે છે. એટલે કે, ખુદાના આશેક ઉપર, કઝા કદરની કસોટી અથવા દુઃખ આવી પડે, તો તે દીલગીર થતો નથી; ખુશીથી ઉપાડે છે. જેમકે, અય્યુબ નબીના શરીરમાં, લાખો

કીડા પડયા હતા, તોપણ, તે કીડાઓને ખુદાવંદતાલાના મેહેમાન ગણી, તે માન આપતા હતા. અને આવા સખત રોગમાં પણ, તેણે કાંઈ ફરીયાદ કરી નહીં.

૪૭ બસરવકતે શાં, ખલક કે રહુ બરંદ.

૪૮ કે ચું આબે હૈવાન, બઝુલમત દરસ્ત.

બોસ્તાને સાદી.

મતલબ.

ખુદાવંદતાલાના આશેકની હાલતની સાધારણ ખબર, લોકોને પડતી નથી. જેમકે, આબેહયાત, એટલે, અમૃતનું પાણી, ઝુલમાત એટલે એક એવા અંધારા મુલકમાં છે, કે ત્યાં કોઈ જઇ શકતું નથી. તેમ ખુદાવંદના આશેકની હાલત, સાધારણ મનુષ્યની કલ્પનામાં આવતી નથી.

૪૯ શબ પરરેહ, ગર વસ્લે આફતાબ, ન ખાહદ.

૫૦ રૌનકે બાઝારે આફતાબ, ન કાહદ.

બોસ્તાને સાદી.

મતલબ.

અગર ચામાચેણુ, સુરજની મુલાકાત ચાહતી નથી, તેથી સુરજની બજારની રૌનક, કાંઈ ઓછી થતી નથી.

૫૧ તનદુરસ્તાંરા, ન બાશદ દરદે રીશ.

૫૨ જુઝ હમદરદી ન ગુયમ દરદે ખીશ.

૫૩ ગુફતંન ઝ ઝંબુર, બી હાસેલ બુવદ.

૫૪ તા યકી દર ઉમરે ખુદ, ના ખુરદેહ નીશ.

૫૫ તા તુરા હાલી ન બાશદ, હમચુ મા.

૫૬ હાલે મા બાશદ, તુરા, અફસોનહ, પીશ.

બોસ્તાને સાદી.

તનદુરસ્ત માણસને, ઘાના જખમની કાંઇ સમજ પડતી નથી. મારા જેવા દરદવાળા સિવાય, બીજા પાસે, મારા દરદની વાત

હું કહેનાર નથી. જેણે પોતાની આખી ઉમરમાં, એકપણ જખમ ખાધો નથી, તેની પાસે, ભમરાના ડંખની વાત કરવી, નકામી છે. જ્યાંસુધી, તારો હાલ અમારી માફક નથી, ત્યાંસુધી, અમારી હાલતની વાત, તને કીસા કહાણી જેવી લાગશે. એટલે કે, જે માણસ ખુદાઇ ઇશ્કમાં પડયો નથી, તેની પાસે, ખુદાઈ ઇશ્કની વાત કરવામાં, કશો ફાયદો નથી. તેને તે બાબતમાં, કાંઈ સમજ પડતી નથી. ઉલટું, તેઓ હાંસી મશ્કરી કરવા તૈયાર થઈ જાય છે.

૫૭ ખીલાફે તરીકત બુવદ, કે અવલીયા.

૫૮ તમન્ના કુનદ, અઝ ખુદા, જુઝખુદા.

બોસ્તાને સાદી.

મતલબ.

ખુદાવંદના આશેક, ખુદાસિવાય, અને તેના દીદાર સિવાય, બીજી કોઈ ચીજ, ખુદા પાસેથી માંગે, એ તરીકતના રસ્તાથી ઉલટું છે.

૫૯ ગર અઝ દોસ્ત, ચશ્મત બર એહસાને ઉસ્ત.

૬૦ તુ દર બંદે ખેશી, ન દર બંદે દુસ્ત.

બોસ્તાને સાદી.

મતલબ.

અગર તને દોસ્તપાસેથી, તેના એહસાન ઉપર નજર છે. તો તું પોતાની ફીકરમાં છે. દોસ્તની ફીકરમાં નથી. મતલબ કે, ખુદાવંદ-તાલાના આશેક, ખુદાવંદતાલાના દીદાર સિવાય, બીજી કોઈ ચીજ, તેની પાસેથી મેળવવાની આશા રાખવી નહીં.

૬૧ હકીકત, સરાઈ અસ્ત આરાશતેહ,

૬૨ હવા વ હીરસ, ગીર્દ બરખાસ્તેહ.

૬૩ નબીની, કે જાઇ કે બરખાસ્ત ગીર્દ.

૬૪ નબીનદ નઝર, ગરચેહ, બીનાસ્ત મર્દ.

બોસ્તાને સાદી.

મતલબ.

ખુદાવંદતાલાનો રસ્તો, એક શણગારેલો મેહેલ છે, અને લોભ લાલચ, એ ધુળના ગુબાર છે. તું નથી જોતો, કે જ્યાં ધુળ ઉડે છે, ત્યાં દેખતા માણસની આંખ પણ જોઇ શકતી નથી.

૬૫ બુખુર હરચેહ આયદ ઝ દસ્તે હબીબ.
૬૬ ન બીમાર દાનાતર અસ્ત, અઝ તબીબ.

બોસ્તાને સાદી.

મતલબ.

જે ચીજ, હકીમ તરફથી, એટલે કે, ખુદાવંદ તરફથી તને મળે, તે ખા. કારણ કે, દાકટર કરતાં બીમાર વધારે ડાહ્યો નથી. એટલે કે, ખુદાવંદતાલા કરતાં, ઇનસાન વધારે સમજદાર નથી. ખુદાવંદતાલા, જે જે વખતે, ઇનસાનને માટે, જે જે ચીજો લાયક ધારે છે, તે આપે છે. ઇનસાન જાતે, ખુદાવંદની સમજ અને ખુશી ઉપર, રાજી થવું જોઇએ. કેટલીક વખતે, આપણું નુકસાન થાય છે, ત્યારે આપણે નારાજ થઇએ છીએ. પણ એ નુકસાનમાં, જે ભલાઇ સમાએલી હોય છે, તે ખુદાવંદતાલા જાણે છે. આપણા કેટલાક રોગ સારા કરવા સારૂ, જેમ દાકટર કડવી દવા આપે છે તેમ આપણી કેટલીક બુરાઇઓ દુર કરવાને માટે, ખુદાવંદતાલા મુસીબતો મોકલે છે. માટે એ કડવી દવાઓ, મારા હકીમ તરફથી મારા રોગ મટાડવા માટે મોકલવામાં આવી છે, એમ સમજીને કડવી દવા પી લેવી જોઇએ.

૬૭ દર ઇં મજલસ, આં કસ, બકામી રસદ.
૬૮ કે દર દૌરે આખર, બ જામી રસદ.

બોસ્તાને સાદી.

મતલબ.

ખુદાવંદતાલાના ઇશ્કમાં, તે શખ્સ પોતાની મુરાદે પહોંચે છે, કે જેને, આખરના દોરમાં જામ મલે છે, એટલે, જે છેવટ સુધી, ખુદાઇ ઇશ્કમાં, મુસ્તકીમ ટકી રહે છે, તેનું કામ થાય છે.

૬૯ હૈફ અસ્ત, અઝ ઇન જા, ફુરાતન શુદન.
હરીગ અસ્ત મહરૂમ, અઝ ઈં દર, શુદન.

બોસ્તાને સાદી.

મતલબ.

ખુદાવંદના રસ્તામાં, આવ્યા પછી, બીજે ઠેકાણે જવું એ હૈફ છે. અને એ દરવાજાપરથી નાઉમેદ ફરવું, અફસોસકારક છે.

૭૧ યકી પીશે શુરીદેહ હાલી નવેશ્ત,
૭૨ કે દુઝખ તમન્ના કુની, યા બહેશ્ત?
૭૩ બે ગુફતા, મ પુર્સ, અઝમન, ઇં માજરા.
૭૪ પસંદીદમ આનચેહ, ઉ પસંદદ મરા.

બોસ્તાને સાદી.

મતલબ.

એક જણે ખુદાના આશેકને પુછ્યું કે, તને બહેશ્ત પસંદ છે કે, દોજખ પસંદ છે? તેણે જવાબ આપ્યો કે એ બાબત તું મને નહીં પુછ. જે કાંઈ તે મારે માટે પસંદ કરશે, તે મને પસંદ છે.

૭૫ બે ગુફતા, મબર નામે મન પીશે દુસ્ત.
૭૬ કે હૈફ અસ્ત, ઝીકરે મન, આંજાકે ઉસ્ત.

બોસ્તાને સાદી.

મતલબ.

એક ખુદાઇ આશકે કહ્યું છે કે, મારા દોસ્તની રૂબરૂમાં, મારૂં નામ નહીં લીઓ, કારણ કે, જ્યાં તે છે, ત્યાં મારૂં ઝીકર કરવું,

અફસોસ કારક છે. મતલબ કે, ખુદાવંદની જાત આગળ, આશેક ફના છે, અને ફનાનું નામ લેવું, વાજબી નથી.

૭૭ તુરા આતશ, અયે દૌસ્ત, દામન બે સુખ્ત.
૭૮ મરાખુદ બયકબાર, અઝમન બે સુખ્ત.
૭૯ અગર યારી, અઝ ખેશતન દમ મઝન.
૮૦ કે શીર્ક અસ્ત, બાયાર, બા ખેશતન.

ઓસ્તાને સાદી.

મતલબ.

ઓ દોસ્ત, ઈશ્કે તારી તો ફકત દામન બાળી છે, પણ મને તો, એકદમ આખોને આખો બાળી નાંખ્યો છે. અગર તું સાચો આશેક છે, તો પોતાનું અભિમાન નહીં રાખ. કારણ કે, મઆશુક સાથે પોતાની પણ હૈયાતી લેખવી, એ શીર્ક એટલે દ્વિતીયાભાવ છે અને દ્વિતીયાભાવવાળાનો ઈશ્ક, નકામો છે. મતલબ કે, ખરા આશકે પોતાનું હુંપદતજી દેવું જોઇએ અને પોતાને ફના લેખવો જોઇએ.

કુફ્ર અસ્ત, દર ઈમંઝલ, ખુદબીની વ ખુદરાઇ.

મતલબ.

આ રસ્તામાં, પોતાની જાતની ખુદી રાખવી, અને પોતાનું અભિમાન રાખવું, એ કુફર છે.

૮૧ બખુદ સર ફીરૂ .બુરદેહ. હમચું સદફ.
૮૨ નં, માનંદ દરીયા, બર આવરદેહ કફ,

ઓસ્તાને સાદી.

મતલબ.

ખુદાતાલાના આશેકો, શીપની મીસાલે, પોતાનું માથું દરીઆના તળીઆમાં, નીચું રાખી પડી રહે છે. જેમ દરીઆનાં ફીણ, માથું ઉંચું રાખે છે, તેમ ઉંચું માથું રાખતા નથી.

૮૩ વગર આશેકી, દામનેઉ બીગીર.
૮૪ વગર ગુયદ, જાં બીદેહ, ગુ, બીગીર

બોસ્તાને સાદી.

મતલબ.

અગર તું ખુદાવંદનો આશેક છે, તો તેની દામન પકડ. અગર તે તને કહે કે, તારી જાન આપ, તો તું કહે, લઈલે.

શરતે મુહબ્બત ન બાશદ, બ અંદીશે જાન, દીલ, અઝ મેહેરે જાનાં, બરગીરફ્તન.

મતલબ.

જાનની ધાસ્તીથી, મઅશુકના પ્રેમમાંથી દીલ ઉપાડી લેવું, એ મોહબતની નીશાની નથી.

૮૫ મઍ સીરફે વહદત કસી નુશ કર્દ.
૮૬ કે દુનીઆ વ ઉકબા ફરામુશ કર્દ.

બોસ્તાને સાદી.

મતલબ.

ખુદાવંદતાલાની વહદાનીયતનો શરાબ, તેણે જ પીધો, કે જેણે દુનીઆ તથા આખરતને વીસારી; એટલે કે, જેણે ખુદાવંદના દીદાર શિવાય, બીજી કશી ચીજની દરકાર કરી નહીં.

તાલેબે દુનીઆ, મુઅન્નસ,
તાલેબે ઉકબા, મુખન્નસ.
તાલેબે મૌલા, મુઝક્કર

મસનવી મૌલાના રૂમ.

મતલબ.

દુનીઆનો તલબગાર, નારી છે.
આખરતનો તલબગાર, નામર્દ છે.
અને મૌલાનો તલબગાર, મર્દ છે.

૮૭ પરવાનેહ, કે જાન દેહદ, દર પાયે દુસ્ત.
૮૮ બેહ અસ્ત, ઝીંન્દેહ, દર તારીક, ઉસ્ત.

બોસ્તાને સાદી.

મતલબ.

પરવાનો એટલે પતંગ, એક અંધારા ખુણામાં પડી રહીને જીવે, તેના કરતાં, પોતાના દોસ્ત ચીરાગ ઉપર, જાન આપે, એ વધારે સારૂં છે.

૮૯ મરા બા વજુદે તુ, હસ્તી ન માંદ.
૯૦ બયાદે તુ, અમ, ખુદ પરસ્તી ન માંદ.

બોસ્તાને સાદી.

મતલબ.

તારા વજુદ આગળ, મારી હસ્તી રહી નથી, અને તારી યાદ આગળ, મારી મગરૂરી રહી નથી.

૯૧ કશીદમ કલમ, દરસરે નામે ખીશ
૯૨ નેહાદમ કદમ, બરસરે કામે ખીશ.

બોસ્તાને સાદી.

મતલબ.

મેં મારા નામ ઉપર છેકો મુકયો છે. અને મારી સઘળી ઇચ્છાઓ ઉપર પગ દાબીને કચડી નાંખી છે.

૯૩ મ તર્સ, અર મોહબ્બત કે ખાકત કુનદ.

૯૪ કે બાઝી શવી, ગર હલાકત કુનદ.
૯૫ ન રૂયદ નબાત, અઝ હુબુબે, દુરૂસ્ત.
૯૬ મગર ખાક, બર વૈ, બે ગરદદ નુખુસ્ત.
૯૭ તુરા, બાહુક, આં આશનાઇ દેહદ.
૯૮ કે અઝ દસ્તે ખેશ, રહાઇ દેહદ.
૯૯ તા બા ખુદી, દર ખુદત, રાહ નીસ્ત.
૧૦૦ વઝીં નુકતેહ, જુઝબીખુદ, આગાહનીસ્ત.

બોસ્તાને સાદી.

મતલબ.

ખુદાતાલાની મોહબ્બત, અગર તને ખાક કરી નાંખે, તોપણ, તું ડરીશ નહીં. કારણ કે, તને હલાક કરશે, તો તું હમેશાંની જીંદગી પામશે. જ્યાં સુધી બીયાંને સારી રીતે રાખશો, ત્યાં સુધી ઉગશે નહીં. પણ જ્યારે પહેલાં, તેમના ઉપર ખાક ઢંકાય છે. અને જમીનમાં નાબુદ થાય છે. ત્યારે તેમાંથી ઝાડ ઉગે છે. તું જ્યારે પોતાની ખુદીથી છુટશો, ત્યારે ખુદાવંદની મોહબ્બત થશે. જ્યાં સુધી તું પોતાની ખુદીમાં છો, ત્યાં સુધી ખુદાઇ રસ્તો તારામાં નથી. અને બે ખુદ સિવાય, આ નુકતા વિષે, બીજાં કોઇને ખબર નથી.

૧૦૧ મરા બર તલફ હીરસદાની ચેરા અસ્ત.
૧૦૨ ચું ઉ હસ્ત, અગર મન ન બાશમ, રવા અસ્ત.

બોસ્તાને સાદી.

મતલબ.

મને પોતાને ફના કરી નાંખવામાં, શામાટે આનાકાની અને લોભ થાય છે? અગર તેની હસ્તી આગળ, મારી હસ્તી ન રહે, તો વાજબી છે.

૧૦૩ મન અવ્વલકે ઈં કાર, સર દાશતમ.
૧૦૪ દીલ અઝસર, યકબાર, બર દાશતમ.

બોસ્તાને સાદી.

મતલબ.

જ્યારે મેં ખુદાઇ ઇશ્કનું કામ માથે લીધું, ત્યારથી, મારા પોતાના માથા ઉપરથી, તદન દીલ ઉપાડી લીધું છે. એટલે કે, હું હવે ફના થઈ ગયો છું..

૧૦૫ મરા ચું ખલીલ આતશી દરદીલ અસ્ત.
૧૦૬ કે પીંદારી, ઈં શોઅલે, બર મન, ગુલ અસ્ત.

બોસ્તાને સાદી.

મતલબ.

મારામાં હજરત ઈબરાહીમની માફક, આતશ દીલમાં છે. તું જાણે છે કે, આગના શોલા, મને ફુલ સમાન છે.

૧૦૭ સર અંદાઝ, દર આશકી, સાદક અસ્ત.
૧૦૮ કે બદ ઝોહરેહ, બા ખેશતન, અસ્ત.

બોસ્તાને સાદી.

મતલબ.

ઈશ્કમાં માથું દેનાર, ખરો આશક છે, અને પોતાની ખુદી ઉપર આશક હોય, તે હીચકારો છે.

૧૦૯ અજલ નાગહી દર કમીનમ ફુશાદ,
૧૧૦ હમાં બેહકે, આં નાઝનીયમ ફુશાદ,
૧૧૧ બેશક, નકેસ્તસ્ત, બરસર હલાક
૧૧૨ બદસ્તે દીલ આરામ, ખુશતર હલાક.
૧૧૩ ન રૂઝી, બ બીચારગી; જાન દેહી,
૧૧૪ પસ આં બેહકે, દર પાયે જાનાં દેહી.

બોસ્તાને સાદી.

મતલબ.

અજલ મને એકાએક કાબુમાં લાવીને મારશે, માટે મારી માશુક જ મને મારે તે બેહેતર છે. મરવું તો બેશક માથા ઉપર લખેલું જ છે, ત્યારે માશુકને હાથે મરવું, ખુશી ભરેલું છે. એક દીવસ, લાચાર થઇને જાન આપવી જ છે, ત્યારે માશુકના પગમાં જાન આપવી, બેહેતર છે.

૧૧૫ ફીદાઇ ન દારદ, ઝ મકસુદ ચંગ.
૧૧૬ વગર બર સરશ, તીર બારંદ વ સંગ.
૧૧૭ બદરીયા મરવ, ગુફતમત, ઝીનહાર
૧૧૮ વગર મીરવી, તન બ તુફાન, સીપાર.

મસનવી મૌલાના રૂમ.

મતલબ.

ખુદાવંદતાલાના ફીદાઇ આશક હોય છે, તેના માથાપર, અગર તીર તથા પથ્થરનો વરસાદ વરસે, તો પણ, ઇશ્કની મકસદથી હાથ ઉપાડતા નથી. હું તને કહું છું કે, તું દરીઆમાં નહીં જા; અગર ગયો, તો પોતાના તનને તોફાનને હવાલે કરી દે. મતલબ કે, ખુદાવંદતાલાના આશકે સુખ દુઃખની લાગણી બીલકુલ રાખવી નહીં. ખુદાવંદતાલા તરફથી, જે કાંઈ કઝા કદર કરે, તેની સામે, પોતાની છાતી ખુલ્લી રાખવી. અને ખુદાવંદના ઈશ્કમાં, મુસ્તકીમ રેહેવું.

૧૧૯ હર કુજા યુસુફ રૂખી બાશદ ચું માહ.
૧૨૦ જન્નત અસ્તઆં, ગરચેહ બાશદ. કઅરે ચાહ.

મસનવી મૌલાના રૂમ.

મતલબ.

જે ઠેકાણે યુસફનો ચંદ્રમા જેવો ચેહેરો છે, તે ઠેકાણું કદાપિ કુવાના તળીઆમાં પણ હોય તો પણ જન્નત છે.

૧૨૧ શુદ જહન્નમ, બા તુ, ઝીન્દાને નઈમ.

૧૨૨ બી તુ, શુદ, રીહાનો ગુલ, નારે જહીમ.

મસનવી મૌલાના રૂમ.

મતલબ.

તું મારી સાથે હોય તો, જહન્નમ પણ, એક ખુશકારક કેદ છે. અને જો તું મારી સાથે નથી. તો ગુલશંન એટલે બાગ પણ, મને દોજખ સમાન છે.

૧૨૩ હર કુજા, તુ બાં મની, મન ખુશ દીલમ.

૧૨૪ વર બુવદ, દર કઅરે ગુરી. મનઝલમ.

મસનવી મૌલાના રૂમ.

મતલબ.

જો કબરને તળીએ મારૂં રહેઠાણુ હોય, પણ ત્યાં જો તું મારી સાથે હોય, તો મારૂં દીલ ખુશ થાય છે.

૧૨૫ ખુશતર અઝ દુજહાં, આન જા બુવદ.

૧૨૬ કે મરા બા તુ સર વ સૌદા બુવદ.

મસનવી મૌલાના રૂમ.

મતલબ.

જે જગ્યાએ મને તારી સાથે ખીઆલ છે. અને તારી સાથે, મોહબ્બત અને દીવાનગી છે, તે જગ્યા, મને બંને જહાન કરતાં, વધારે ખુશકારક છે.

ઇશ્ક વિષે, જે જે સાંભળવામાં આવે છે, જે જે વાંચવામાં આવે છે, તથા આ પુસ્તકમાં પણું, જે જે લખાણો થયેલ છે, તેપરથી માલમ પડે છે કે, ઇશ્કમાં બેચેની તથા દુખ છે, જમકે,

ઈશ્ક આસાન નમુદ અવ્વલ.
વલી ઉફ્તાદ મુશકીલહા.

દીવાને હાફીઝ.

મતલબ.

ઈશ્ક પેહેલાં સેહેલો માલમ પડયો. પણ તેમાં ઘણી મુશ્કેલીઓ માલમ પડી.

આપણે ઉપર લખી ગયા છીએ કે, ઈશ્કે મીજાઝી મુકી દેવાની ખાસ જરૂર છે. પણ ઈશ્કે હકીકી, જે ખુદાવંદતાલાના દિદાર અને મુલાકાતનું ખાસ સાધન છે, જે ઈશ્ક વગર, મુક્તિને માટે, બીજું કોઈ પણ સાધન નથી, તે ઈશ્કે હકીકી, દરેક ઈનસાન ઉપર લાજમ છે. ખુદાઈ ઈશ્ક ઘણો કઠણ છે. કઠણ એટલા વાસ્તે છે કે, એક મીયાનમાં બે તરવાર સમાતી નથી. એક જ વખતે, બે શેઠીઆની નોકરી થતી નથી. એક જ વખતે એક જ જગ્યામાં બે ચીજ સમાઈ શકતી નથી. તેમ જ એકદીલમાં, એક જ વેળા, ઈશ્કે હકીકી, અને ઈશ્કે મીજાઝી બંનેનો સમાવેશ થતો નથી. ઈશ્કે હકીકી, તરફ જતાં, ઈશ્કે મીજાઝીને દીલમાંથી ફેંકી દેવાની જરૂર પડે છે. પણ ઈનસાન જાત ઈશ્કે મીજાઝીની એવી મજબૂત સાંકળથી બંધાએલી છે, કે તે બંધન તોડવાં, તેને મહામહા કષ્ટ પડે છે, ઈનસાન તેને જ્ઞાન દ્રષ્ટિથી ધકેલતો જાય છે, તોપણ તે ઈશ્ક નફ્ટ થઈ, તેની તરફ પાછો ખેંચાઈને, તેમાં પ્રવેશ થઈ જાય છે. અને ઈનસાન તેને તાબે થઈ જાય છે. અને આવી રીતે, ખેંચતાણ કરવી, તેને બહુ ભારે લાગે છે. સંસારનાં બંધન તોડવાં, બહુ કઠણ પડે છે. હવે આ ઠેકાણે સવાલ ઉઠશે, કે ખુદાઈ ઈશ્કમાં, આટલી આટલી મેહેનત છે, ત્યારે દુનીઆંમાં આપણે એ. ઈશ્કથી શું સુખ અનુભવી શકીએ? અને જ્યારે હાલ દુનીઆમાં, દુઃખ સિવાય, કાંઈ ફાયદો માલમ ન પડે, તો આખરતાના ફાયદાની શું ગેરંટી? આવા

પ્રકારના સવાલ ઉઠાડવા, અને તે સવાલોનું નિર્ણય કરવો, એજ ફીલસુફી અથવા તત્વજ્ઞાન છે. આ સવાલના જવાબમાં, દ્રષ્ટાંત તરીકે કહીશું કે, એક માણસ આખો દીવસ સખત કામ ધંધો કરે છે, પણ તે કામ પુરૂં થતાં, તે મેહેનતના ફળના રૂપમાં, તેને જીંદગીના સુખના સાધનો મુયસ્સર થાય છે. એક વેપારી, પોતાની ગીરૂના લાખો રૂપિઆ ધંધા વેપારમાં વેરી નાંખે છે, અને તે વેપાર ધંધાના ફળના રૂપમાં, તેને ઘણો સારો નફો મળે છે. જે માણસ, ઘણી મેહેનત તથા ખંત રાખી; કોઇ પણ જાતની વિદ્યા અથવા હુનર સંપાદન કરે છે, તો તેના ફળ રૂપમાં, અંતે ઘણી સારી હાલતમાં આવી શકે છે. દુઃખ પછવાડે સુખ, એ આપણામાં સાધારણ કહેવત છે. જે જે કામમાં આપણે પેહેલાંથી સંકટ ઉપાડીએ, અને જો તે કામ નીતિના કાનુન.સર હોય, તો તેના પરીણામમાં, આપણને સુખ થયા વગર રહેતું જ નથી. તેવી જ રીતે, ઇશ્કે હકીકીમાં, પહેલાં ગમે તેટલું દુઃખ છે, ગમે તેટલી મુશકીલી અને મેહેનત છે. મુશકીલી અને મેહેનત એકે, તેમાં કાંઇ બોજો ઉપાડવાનો નથી, તેમાં કાંઇ વઢવાડ કે મારામારી કરવી નથી, તેમાં કાંઈ લશ્કરના મોંઢાપર ઉભી, તોપોની સામે છાતી ખુલ્લી રાખવી નથી; તેમાં કાંઇ પહાડો ખોદવા નથી, પણ દુનીઆની નાશવંત મઅશુકો, તેઓની હસ્તી દાયમ કાયમ હોય, એવું દેખાડી; રગે રગે, અને વાળે વાળે, ઇનસાનનું લોહી રાત દીવસ પી રહી છે, તે મઅશુકે મીજાઝીમાંથી, અંતર દ્રષ્ટિથી, સંબંધ તોડવાની મુશકેલી છે. મઅશુકોનો અર્થ, સ્ત્રીઓ, એમ કરવાનો નથી. મઅશુકો એટલે દુનીઆની કોઈ પણ પ્રકારની મોહજાળ અથવા માયા, એવો અર્થ કરવાનો છે. જેમ મછીમારં લોકો, માછલીઓને પકડવાની ગલમાં, સ્વાદિષ્ટ ખોરાક મુકે છે; અને તે ખોરાકની લાલચ કરી, તે ખાવા આવનાર માછલાં, ગલમાં ફસાઈ જાય છે, જેમ પારાધી

લોકો દાણા વીખેરીને, તેના પર જાળ પાથરી રાખે છે, અને દાણા ખાવાનાં લાલચુ પક્ષીઓ, ત્યાં આવી, જાળમાં બંધાઇ જાય છે. જેમ કીમીયો બનાવનારા ધુતારા, લોખંડનું અથવા તાંબાનું સોનું કરી આપવાની લાલચથી; ભોળા લોકોનું પોતાનું ગાંઠનું સોનું ઉઠાવી જાય છે. તેવીજ રીતે, આ દુનીઆની મઅશુકો, ઈનસાનને એવી લીજ્જતો દેખાડે છે, તેનાથી છુટવું, મનુષ્ય જાતને બહુ ભારે પડે છે. એ મઆશકોની જાળ, દાણા ઉપર છે, અને દાણા ખાવા આવનારા પક્ષીઓ, પોતે જ કોઈનો ખોરાક બને છે–તરત વેળા, તે મઅશુકોના સ્વાદ, સારા લાગે છે. ભવિષ્યનું જ્ઞાન હોતું નથી. રોકડો હીસાબ. ભોગવ્યું તે બાપનું; લીધા લાડને ખાધા ખાસડાં પાછા નહીં આવે, જે મોજ મજા ભોગવી, તે આપણી, એવા એવા ટુંકા ખીઆલ ધરાવી, ઇનસાન, વિષયોનું હલાહલ ઝેર પીતા જાય છે. પણ એ વિષયોના ભોગવટામાં, આખરે પોતાનું જ ખુન પીવું છે, તે ધ્યાનમાં રેહેતું નથી. ધ્યાનમાં નહીં રહેવાનું કારણ એ કે, મઅશુકે મીજાઝીથી દુર રેહેવાના પોકારો કરી સમજાવનારા, પાક ઈમામ તથા શાસ્ત્રથી, દુર દુર ભાગે છે, તેમની આગમચેતીઓ સાંભળવાની દરકાર રાખતા નથી. જેવી રીતે, એક કુતરો તદન સુકા હાડકાને કરડી કરડીને ચાવે છે. તેમાં માંસ અથવા લોહી કે બીજો કાંઈ પણ સત્વ નથી. કુતરો તેને ખુબ કરડે છે. અને પોતાના દાંતમાંથી લોહી નીકળતું જાય છે, તેને ચાટતો જાય છે, અને ખુશ થતો જાય છે.

તે સુકું હાડકું તેને ઘણું સ્વાદિષ્ટ લાગે છે. પણ એ સ્વાદ, હાડકામાં નથી. તે પોતાનું જ ખુન પીએ છે, અને રાજી થાય છે. પોતાના જ દાંત નબળા કરે છે. અને છેવટ, તેની અસર તેને માલમ પડે છે. તેવી જ રીતે, મઅશુકે મીજાઝીમાં, જે ભારે ભારે લીજ્જતો લાગે

છે, તે ખરેખર તેઓમાં નથી. પોતાનુંજ ખુન પીવાની લીજ્જતો છે, વળી તે મઅશુકો, નાશવંત હોવાથી, આખરે તેઓ સાથે જુદાઈ થાય છે, ત્યારે પણ, મહા દુઃખ લાગે છે, પસ્તાવાનો કાંઇ પાર રેહેતો નથી. આ દુનીઆની સઘળી મઅશુકો, ખુનખાર એટલે ઈનસાનનું લોહી પીનાર છે. વીખની વેલ છે. અને સંકટના સાગર સમાન છે. છતાં પણ, દુનીઆનો અજબ મામલો છે. અજબ ભુલ થાપ છે. અજબ મંત્ર છે, કે તેવી ચીજોમાંથી દીલ તોડવું, બહુ બહુ ભારી લાગે છે, ઇનસાન જાતની કસોટી સારૂ, ખાહેશે નફસાનીને, ખુદાવંદ આલમીને એવી જબર દસ્ત બનાવી છે, કે તેઓ સામે લડવું, એ જીહાદ, એડલે ધર્મ માટેના યુદ્ધ કરતાં પણ વધારે ભારે છે. જ્યારે નબી મહમદ મુસ્તફા, ધર્મની લડાઇઓથી ફારેગ થઇને, મદીના શરીફમાં પધાર્યા, ત્યારે તેઓએ ફરમાવ્યું કે,

રજઅના મીન જીહાદીલ અસગરે, ઇલા જીહાદીલ અકબર

મતલબ.

આપણે નાનાં જીહાદ, એટલે કાફરો સામેનાં ધર્મનાં યુદ્ધો કરી, ફારેગ થયા અને હવે મોટાં જીહાદ, એટલે નફસની સામે લડવાને, પાછા ફર્યા છીએ.

આ ઉપરથી જોઇ શકાશે કે, નફસ સામેની લડાઇ કુફાર સામેની લડાઇઓ, જેને જીહાદ કરીને કેહેવામાં આવે છે, તેના કરતાં પણ વધારે કઠણ છે, પણ તેની કઠણાશના પ્રમાણમાં, આખરે તેનું અંજામ પણ, એવું જ ઉત્તમ ફાયદાકારક છે. આ દુનીઆના તરતવેળા પસંદ પડતા બંધનમાંથી છુટવું, ઘણું ભારે લાગે છે. પણ જ્યાંરે નફસાની કેદમાંથી છુટી જવામાં આવે છે, મઅશુકે મીજાજીના સપાટામાંથી, નીકળી જવામાં આવે છે, ત્યારબાદ, એ

બીજાબી મઅશુકોમાંથી કોઇનો નાશ થઈ જાય, હાથમાંથી જતી રહે, ત્યારે આપણો રૂહ, તેમની કેદમાં ન હોવાથી, તેને કેવી શાંતી રહે છે. તેનો ખીયાલ કરવાની જરૂર છે. જ્યારે રૂહ કોઇ પણ નાશવંત બીજાબી મઅશુકની કેદમાં હોતો છે, ત્યારે તેઓની ખાસીયત પ્રમાણે, જ્યારે એક એક થઇને રવાના થતી જાય છે, ત્યારે રૂહ તદન શાંતીમાં રહે છે, તેને તેમનાથી વિખુટા પડવાનું દુઃખ રેહેતું નથી. એવા રૂહને માટે, આનંદ, આનંદ, અને આનંદ છે. આવા સદાના આનંદથી વધારે, તેને શું જોઇએ? વળી ઈશ્કે હકીકીના પરીણામમાં, તેને ખુદાવંદના દીદાર થાય છે, અને રૂહ પોતાના અસલ મકાનપર પહોંચે છે, ત્યારે હવે, ખુદાવંદતાલાના દીદાર, અને અસલ મકાને પહોંચવું, તે ઉપરાંત, રૂહને બીજી શી ચીજની ગરજ રહે છે? આ બધાં ઈશ્કે હકીકીનાં ફળ છે. માટે, એ રસ્તામાં દુનીઆનાં બંધન તોડવા સંબંધી, ગમે તેટલી મહેનત પડે, તો પણ, આખરના અખંડ આનંદ અને ખુદાવંદતાલાના દીદાર ઉપર નજર રાખી, તે મેંહેનતને ગણકારવી નહીં જોઇએ. નફસાની તોફાની સમુદ્રની પેલીપાર, શાંતીનું બંદર છે. માટે, મહાસાગર ઓળંગી જવામાં, જે જે વિઘ્નો આવે, તે દ્રઢપણાથી દુર કરી, તેમની સામે બાથ ભીડવી, અને શાંતિના બંદર તરફની મુસાફરી આગળ વધારતા રેહેવું. આ મહાસાગર ખલાસ થતાં, જે મુક્તિ અને શાંતિનું બંદર છે, તે પોતાના રૂહને દેખાડી, તેના સુખનો તેને પોતાને જ અનુભવ કરાવવો. ખુદાઇ ઈશ્કમાં મુસ્તકીમ રેહે-વાથી, નફસના જાદુનું તીલસમ તુટી જાય છે: અને ખુદાઈ ઇશ્કમાં ગરકાબ અને સરબાઝ, એટલે જાનની પણ દરકાર ન રાખનાર તરફ આત્મ સુખના અખુટ ભંડાર તુટી પડે છે.

સતગુરૂ કહેરે પ્રેમરસ અતી મીઠડા,
જે કોઈ દેખે ચાખ, રે

શાહ જો પાવે સીર લગી.
તબ હુઈડા દેવે સાખ, રે
ઇસમાઇલી ધર્મશાસ્ત્ર.

સતગુરૂ કહે પ્રેમરસ જીને ચાખીઆ.
સો અવર રસ મુખ ન ખાએ, રે
પ્રેમ મહાતમે જો મરે.
સો એઠા-પ્રેમ રસ ખાએ,
ઇસમાઇલી ધર્મશાસ્ત્ર.

પ્રીત પીયાકી દોહેલી.
જો સીરસેથી જાય રે.
પ્રેમ ખેલંતા જો મરે.
તો મુએ સુકરીત લીખાએ રે,
ઈસમાઇલી ધર્મશાસ્ત્ર.

મેહેમાંનને મારી નાંખનાર મસજીદ.

ઈરાનના મુલકમાં, કીરમાન કરીને એક શેહેર છે. તેમાં એક મોટી અસલના જમાનાની મસજીદ હતી. તે મસજીદમાં લોકો બંદગી કરવા જતા હતા, પણ જેમ બીજી મસજીદોમાં મુસાફર લોકો રાતની વેળા, સુઇ રહે છે, અને આરામ કરે છે, તેમ આ મસજીદમાં બનતું ન હતું. જો કોઇ મુસાફર, ભુલચુકથી રાતની વેળા, ત્યાં સુઇ રહેતો, તો કોઇ અણધારીતી અને સમજવામાં ન આવે તેવી બલા, તેનાપર આવી પડતી હતી. રાતની વખતે, જે માણસ, ત્યાં સાંજે તનદુરસ્ત સુતો હતો, તે સહવાર થતાં,

તારાઓની મીસાલે, આથમી જતો હતો. સહવાર થતાં, તેનાં બચ્ચાં, યતીમ, એટલે બાપ વગરનાં થઇ રહેતાં હતાં, અર્થાત, તે માણસ, રાતની દરમીયાત, મસજીદમાં મરી જતો હતો, અને બીજે દીવસે સવારમાં, ગામના મુસલમાન લોકો, તેને દફન કરવાની મહેનતમાં પડતા હતા. આમાં શું ભેદ હતો, તે કોઇને ખબર પડતી ન હોતી. રાતના જીવતો જાગતો સુએ, અને સવારમાં મુરદો થઇને નીકળે. જો કોઇ મુસાફર ભુલેચુકે મસજીદમાં રાતનું સુવાનું કરે, તો મસજીદના લાગતા વળગતા અધિકારીઓ તથા બીજા મુસલમાનો તેને સમજાવીને, ત્યાં સુવાની મના કરતાં હતાં. એક દીવસ, ભોગ જોગે, એક મુસાફર, ખુદાનો આશેક, તે મસજીદમાં ખુદાવંદતાલાની બંદગી માટે ગયો. તે આશેક આખી રાત ખુદાવંદના ઇશ્ક અને મોહબ્બતમાં બેઠક કરતો હતો. બધી જમાત જ્યારે નમાઝથી ફારેગ થઇ, ત્યારે આ મેહેમાન મુસાફર, ખુદાનો આશેક બંદગીને માટે ત્યાં બેસી રહ્યો. લોકો સમજ્યા કે આ મુસાફર અહીંઆં રાતના સુવા ઇચ્છે છે. એ બીચારાને ખબર નથી, તેથી બલાનો ભોગ થઇ, મોતને શરણે થશે. તેથી પોતાની ફરજ પ્રમાણે તેઓ તે મુસાફરને કહેવા લાગ્યા, ખબરદાર, અહીંઆં રાતના સુઇશ નહીં—તું મુસાફર છે. આ મસજીદની હાલતથી, તું બેખબર છે. અમોને અનુભવ છે કે, જે કોઇ માણસ આ મસજીદમાં રાતની વેળાએ સુએ છે,તેનાપર આફત પડે છે, અને રાતમાં તે મરી જાય છે. આ બાબત, અકસ્માતની પણ નથી. અમો અહીંઆનો ખેલ લાંબી મુદતથી જોતા આવીએ છીએ. એક નહીં પણ સેંકડો લોકોના આવા હાલ થયા છે; અમે પોતાની આંખોથી આ બાબતો જોએલી છે. અમે અમારી આંખનું દીઠેલું વર્ણન કરીએ. છીએ, એક બીજાને મોઢેથી સાંભળેલી વાત કહેતા નથી.

તે મુસાફર, ખુદાના આશકે જવાબ આપ્યો, તમે જે ભલામણ મને કરી, તેને માટે મારા ખરા દીલથી તમારો આભાર માનું છું. પણ મારી આજની ઈબાદતની બેઠક, અહીંઆ છે, તો હવે, કોઈ પણ ધાસ્તીથી, હું પાછો ફરીશ નહીં. મને જીંદગીની કાંઇ પરવા નથી. ખુદાવંદ જે કરશે, તે મને કબુલ છે, પણ જાનની ધાસ્તીને માટે, મારો નીયમ ભંગ કરી, અહીંઆંથી હું ભાગવાનો નથી. આજ રાતના અહીંઆંથી ભાગવા કરતાં, દુનીઆમાંથી ભાગવું, મને વધારે પસંદ છે. તમે મને મોતની ધાસ્તી દેખાડો છો, પણ હું મોતને, ફકત એક પક્ષી પીંજરામાંથી ઉડી જાય, એવી રીતે સમજું છું. શું પક્ષી પીંજરામાંથી ઉડી જાય, તેમાં તેને કાંઈ અડચણ છે કે? જો આપણે કોઈ કેદખાનામાં કેદી હોઇએ, તે કેદખાનાની ભીંતો, ગમે તેવી શણગારેલી ચીત્રેલી શોભાદાર હોય, પણ કોઇ માણસ આવીને, તે કેદખાનાની ભીંત તોડી નાંખે, તો આપણે દીલગીર થઈએ કે? કદી નહીં, અહીંઆં રહીને, મારી બંદગી ચાલું રાખવાથી, મને બંને રીતે ફાયદો છે. તમે ધારો છો, તેવી અડચણ જો નહીં આવે, તો મારી નીયમ પ્રમાણે, બંદગી થશે, અગર કદી, મારા કેદખાનાની દીવાલ તુટી જશે, તો પછી મારો રૂહ છુટો થઈને ફરવાની મજા મેળવશે. મારા રૂહ રૂપી પક્ષીનું પીંજરૂં તુટી જશે, તો તે રૂહાની વિશાળ જંગલમાં છુટથી ઉડશે, અને છુટો ફરશે. કોઈ પણ પ્રકારે, મને નુકસાન થવાનું નથી. હવે હું શૂરવીર થઈને, મારા ખુદાવંદની બંદગીમાં મશગુલ થઇશ. કાયર થઇને, કદી પણ નાસવાનો નથી. જે થવાનું હોય તે થાઓ.

લોકોએ કહ્યું, ભાઈ અમારી મસજીદને બદનામ નહીં કર. કોઈ કેહશે કે, અમે કાંઇ દગો ફટકો કરતા હશું. મુસાફરોના મરણથી અમે બદનામ થઈએ છીએ. ભાઈ, અમોને બદનામી તથા

શરમમાં નહીં નાંખ, અને અહીંઆંથી ચાલ્યો જા. લોકોની જબાન બંધ થઈ શક્તી નથી. વાજબીગેરવાજબી તોહમત, લોકો ઉપર, પોતાની મરજી પ્રમાણે, રાખી આપે છે. તારી હઠને લીધે. તું મરી જશે, અને લોકોનાં તાનાં મેણાં, અમારે સાંભળવાં પડશે. ભાઈ તારી તકરાર મૂક. તારી જાતને જોખમમાં નહીં નાંખ. અમોને લોકોમાં રૂશવા તથા ફજેત નહીં કર.

મુસાફરે જવાબ આપ્યો, હું બાદશાહી સ્વારીનો ઊંટ છું. મેં મોટી મોટી લડાઈઓ જોઇ છે. મારી પીઠપર, ગર્જના માફક અવાજ કરતા, ભારે ભારે નગારાના અવાજ કરવામાં આવ્યા છે, તો હવે, થાળી વગાડીને મને નહીં ડરાવો. એવા થાળીના અવાજની મને કાંઈ દરકાર નથી. મારી હાલત, હજરત ઇસમાઈલ જેવી છે. ખુદાવંદની છુરી આગળ, મારૂં માથું રાખવાને તૈયાર છું. અગર કુરબાની તરીકે, મારૂં માથું કબુલ કરે, અગર મારા માથાના બદલામાં, બકરો રાખીને, મારૂં માથું બચાવે, ગમે તેમ કરે, તોપણ હું તૈયાર અને ખુશીછું. હજરત ઇબરાહીમની માફક, આગમાં પડવા તૈયાર છું; ગમે તો આગ મને બાળી નાંખે. ગમે તો મારે માટે, ગુલઝાર એટલે બગીઓ થઈ જાય. હર પ્રકારે, હું રાજી છું. મારી આજની ઇબાદત મુકીને અહીંઆથી પાછી પેની ભરવાનો નથી. આ શરીર તો અંતે ફના છે, માટે મારી ઇબાદતના વખતમાં જ ફના થઈ જાય, તો બેહેતર છે. ઓ મને નસીહત કરનારા ભાઈઓ, તમે તમારે ઘેર જાઓ. મને અહીંઆ એકલો છોડી જાઓ. ભલે મનસુરની માફક, મારે શુળીપર ચડવું પડે.

આ પ્રમાણેના મુસાફરના જવાબ સાંભળી, લોકો પોતપોતાના ઘર ભણી, દીલગીરી સાંથે રવાના થયા. હવે આ મેહમાનને મારી નાંખનારી મસજીદમાં, ખુદાનો આશેક મુસાફર

એકલો છે. બંદગીમાં મશગુલ છે. અરધી રાત તો કાંઇ પણ અકસ્માત વગર પસાર થઈ ગઇ.

મધરાત્ર પછી, એકાએક, હૈબતનાક, ગમે તેવા શુરવીરની છાતી ફાડી નાંખે, એવો અવાજ આવ્યો. તે અવાજ કહેતો હતો કે, મીઆયમ, મીયાઅમ એટલે હું આવું છું હું આવું છું. આ ત્રાસદાયક અવાજ, એક પછી એક વધારે વધારે મોટા આવવા લાગ્યા. ખુદાવંદના આશેક મુસાફરે પોતાના મનને કહ્યું, હું આ અવાજથી શા માટે બીઉં? એ અવાજ મને શું કરી શકવાનો હતો? એતો મારે માટે ઇદના નગારાં વાગે છે. શૂરવીર રણક્ષેત્રના વાજાંથી શા માટે ડરે? અરે દીલ, હવે હૈદરી એટલે મરદાનગી રાખ. કદાપિ, એ અવાજ મલકુલ મૌતનો હશે, કદાપિ તે મારૂં મરણ નીપજાવશે તો પણ, મારો રૂહ મરવાનો નથી. આ ત્રાસદાયક અવાજથી ડરીને, મારી ઇબાદત તથા ઇશ્કમાંથી, હું પાછો હઠીશ નહીં. આવા આવા વિચાર કરી, પોતાના દીલને, કોહકાફ જેવું મહક્કમ કરી બોલ્યો, હું હાજર છું, જે હોય તે આવી જાય નકામી મીઆયમ મીઆયમ એટલે હું આવું છું, હું આવું છું, એવી બુમો શા માટે પાડવી પડે છે. જે હો, તે આવી જાઓ, અને ગમે તે કરો, હું તૈયાર છું. ખુશી સાથે તૈયાર છું.

આ ખુદાઇ આશેક મુસાફરના આવી હિંમત અને દ્રઢતાના શબ્દો સાંભળી તે તીલસમ, કે જેનો આ ત્રાસદાયક અવાજ હતો, તે, તુટી ગયું. તીલસમ એ ચીજ છે કે, અગાઉના જમાનામાં ખજાનાની સલામતી સારૂ, કાંઇક હૈબતનાક યુક્તિ રાખવામાં આવતી હતી, કે જેથી ડરીને, માણસ ત્યાંથી નાશી જાય, અને ખજાનો સલામત રહે. આ તીલસંમ તુટતાંવાર જાતજાતના સોના રૂપાના દાગીનાં, હીરા, માણેક વગેરે જવાહીર, મસજીદની ચારે તરફથી,

વરસાદની માફક, આવવા લાગ્યાં. એટલા સુધી કે, આ મુસાફર વિચારમાં પડયો કે, હું દટાઇ જઈશ. અને કદાપિ એમ નહીં થાય તો પણ આટલો બધો ખજાનો હું કેવી રીતે ઉપાડીને લઈ જઈશ. આખી મસજીદ, સોનારૂપાનાં દાગીના તથા હીરા માણેકથી ભરાઇ ગઈ. મુસાફરને, પગ મુકવા પણ જગ્યા મળે નહીં. આખી રાત, આજુબાજુ ખાડા ખોદી ખોદીને, ઝરને દફન કરતો હતો, આખી રાત, આવી રીતે કર્યું, અને સવારના બેશુમાર દ્રવ્ય લઈને, પોતાને ઘેર રવાના થયો.

હવે આ વાતમાં જે દ્રવ્ય વિષે વાત કરવામાં આવી છે, તે એવું દ્રવ્ય નહીં હતું, કે જેમ નાનાં બચ્ચા ઠીકરીઓ તોડી તોડીને, તેને પોતાના રૂપિયા કહે છે. અને તેઓવડે રમે છે. મોટા માણસો સમજે છે કે, એ ઠીકરાં છે, રૂપિયા નથી. પણ બચ્ચાં કમ અકલને લીધે ઠગાય છે. તેવી જ રીતે, આ દુનીઆનું દ્રવ્ય, કે જેના ઉપર, આખી જીંદગી હાયપીટ કરીને આપણે મરીએ છીએ, જે દ્રવ્યને માટે, હજારો ખોટાં સાચાં કરીએ છીએ. જે દ્રવ્ય માટે વાહાલાં સગાં સાથે વેર ઉત્પન્ન કરીએ છીએ, જે દ્રવ્યને માટે, બીજાના જીવ લેવા તૈયાર થઈ જઇએ છીએ, એટલું જ નહીં પણ જે દ્રવ્ય માટે, આપણે આપણી જીંદગીની પણ, કાંઈ દરકાર કરતા નથી; તે દ્રવ્ય પણ મુકી મુકીને, માણસો ચાલ્યા જાય છે, તે આપણા રોજ જોવામાં તથા અનુભવવામાં આવે છે, કોઇની સાથે, તે દ્રવ્ય જતું નથી. ચાર દીવસની જીંદગીમાં, બચ્ચાંની માફક, તેની સાથે રમવું છે. જેમ બચ્ચાંના ઠીકરાના રૂપીઆ ઉપર, આપણને હસવું આવે છે. એ ઠીકરાના રૂપીઆ, આપણને ખોટા લાગે છે, કારણું કે, આપણે જાણીએ છીએ કે, એ ઠીકરાના રૂપીઆ છોકરા પોતપોતામાં ચલાવે છે, પણ બજારમાં

ચાલી શકતા નથી, કોડી ભાર માલ મળી શકતો નથી, પણ તેવું જ્ઞાન બચ્ચાંને નથી, તેથી તેમને તો, તેમના ઉપર ખરેખરા રૂપીઆ સમાન પ્રીત રહે છે, તેવી જ રીતે, આ દુનીઆનું આપણું દ્રવ્ય દેખીને, તત્વજ્ઞાની મહાન લોકોને હસવું આવે છે. કારણ કે, તેઓ, ખુબ સમજે છે કે, આ દ્રવ્ય દુનીઆમાં ચાલે છે, પણ ખુદાવંદન રાજ્યમાં, તે ચાલતું નથી. ત્યાં એ દ્રવ્યવડે, કાંઇ પણ માલ ખરીદી શકાતો નથી. કારણ કે, એ રૂપીઆ ઉપર દુનીઆના બાદશાહનો સિક્કો હોય છે. ખુદાવંદતાલાના રાજ્યમાં ચાલવા માટે, ખુદાઇ છાપ હોવી જોઇએ. જેટલો માલ ખુદાવંદની રાહમાં આપણે વાપરીએ છીએ, તેટલાપર, ખુદાવંદતાલાની મોહર છાપ લાગે છે, અને તેજ ખુદાઇ મોહોર છાપવાળા રૂપીઆ ખુદાવંદના રાજ્યમાં ચાલે છે. તે સિવાયના બાકી દુનીઆઈ રાજ્યના રૂપીઆ, બીજી દુનીઆમાં ચાલતા નથી, અને તેથી ત્યાંને માટે નકામા છે. એવું દ્રવ્ય, મહાકષ્ટ કરી, કોઇ ખાણમાંથી અથવા કોઈ દરીઆને તળીએથી કાઢીને, બહાર આણ્યું, અને દુનીઆમાંથી એક ઠેકાણેથી કાઢીને, બીજે ઠેકાણે દુનીઆમાં જ રાખ્યું—પણ તેના ઉપર, ખુદાઈ ટંકશાળની છાપ મારી નહીં, એટલે બીજી દુનીઆમાં તે નકામું છે.

માલરા કે અઝ બહરે દીન બાશી હસુલ.
નીઅમા માલસ સાલેહે, ગુફતેહ રસુલ.

મનસવી મૌલાના રૂમ.

મતલબ.

જે માલ, દીનના રસ્તા માટે રાખેલો છે, તે માલ નેક છે. નબીમહમંદ મુસ્તફા ફરમાવે છે કે, નેક માણસને માટે, એવો નેક માલ છે.

ખુલાસો.

જે માલ, દીનના રસ્તામાં વાપરવામાં આવે, જે માલને, ખુદાઈ સીકકો લાગે, તેજ માલ નેક છે, અને એવો માલ, જે ધરાવે, તે નેક નસીબદાર છે. બાકી તો, જેમ હેલકરી, કોઈનો લાખો રૂપીઆનો માલ, એક ઠેકાણેથી ઉપાડીને, બીજે ઠેકાણે લઈ જાય છે. અને તે માલનો ધણી કેહેવાંતો નથી, તેમ ખુદાઈ મોહર-છાપ વીનાનો, ખુદાઈ રસ્તામાં વાપર્યા વીનાનો માલ, આ દુની-આના દરવાજાની બહાર, નકામો છે. અને તેવા માલપર, કોઈ પણ પ્રકારે, આપણી માલેકી થતી નથી. એવો માલ એકઠો કર-વાની, તથા રાત દીવસ સંભાળ લેવાની મેહેનત, નકામી જાય છે. અને તેના કોઈ પણ રીતે ધણી થયા સિવાય, જ્યારે ખુદાવંદનો હુકમ થાય છે, ત્યારે આ જ દુનીઆમાં છોડીને, જવું પડે છે. ખુદા-વંદતાલાની મખલુક, જે તેનાં બચ્ચાં છે, તેમને જે કોઈ પોતાના જાન માલથી મદદ આપે છે, તેને ખુદાવંદ ચાહે છે.

અલ ખલકો અયાલુલ્લાહે, ફઅહબ્બુલ ખલકે
ઈલલ્લાહ, મન અહસનો, ઈલા અયાલેહી.

મનસવી મૌલાના રૂમ.

મતલબ.

મખલુક ખુદાવંદતાલાની અયાલ છે, માટે દુનીયામાં જે માણસ તેની અયાલ ઉપર નેકી કરે છે, તે ખુદાવંદને વધારે વાહાલો લાગે છે.

આ ખુદાવંદના આશેક મુસાફર મેહેમાનને, કોઈ પ્રકારનું દુની-આનું દ્રવ્ય નહીં મલ્યું હતું. પણ તેની આશકાઈ તથા હીંમત જોઈ, તેની બરાબર કસોટી કરી, ખુદાવંદતાલાએ તેને મારફતનું દ્રવ્ય આપી, પોતાના દીદાર તેને નસીબ કર્યા. આ મસજીદ, આ મેહે-માનના હકમાં, મીણબતી હતી, અને તે આશક, પતંગીઆની

માફક, મીણબતી ઉપર, જાન કુરબાન કરવા તૈયાર થયો, તેને મસ-જીદે ઘણો ડરાવ્યો, બહુ ધમકાવ્યો, તોપણ તે ખુદાવંદની બંદગી ઇબાદતમાંથી, પાછો હઠયો નહીં. તેણે પોતાની જાન, મઅશુકે હકીકી ઉપર, ફીદા કરી. તે ફીદાગીરી, તેના હકમાં મુબારક નીવડી. તેને ખુદાવંદતાલાના દીદારરૂપી બે હીસાબ ઝરનો ખજાનો નસીબ થયો. ખુદાવંદતાલાના ઇશ્કમાં ફના થયા વગર, તેના દીદાર નસીબ થતા નથી.

ગુફ્ત, આશેક દુસ્ત જુયદ, તીઓ તેફ્ત.
ચુંકે મઅશુક આયદ, આં આશેક બેરફ્ત.

મસનવી મૌલાના રૂમ.

મતલબ.

આશક મઆશુકને ઘણી અધીરાઇથી શોધે છે, પણ જ્યારે મઆશુક તેને મળે છે, ત્યારે આશક ચાલ્યો છે, એટલે કે, ખુદી-માંથી નીકળીને ફનાની હાલતમાં જાય છે.

સદ ચુંતો ફાનીસ્ત, પીશે આં નઝર.
આશેકી બર નફીએ ખુદ, ખાજેહ બીગીર.

મસનવી મૌલાના રૂમ.

મતલબ.

તેની નજર પાસે સેંકડો તારા જેવા ફાની થઈ ગયા છે. ઓ શેઠીઆ, તું પોતાને ફના કરી નાંખવામાં આશકી સમજ.

આશેકે હકકી, વ હકક આનસ્ત, કે.
ચું બેયાયદ, અઝતુ ન બુંવદ, તારે મુ

મસનવી મૌલાના રૂમ.

મતલબ.

જો તું ખરો આશક હોય, તો ખરી વાત આ છે કે, જ્યારે તે આવે, ત્યારે તારા વાળનો એક તાર પણ બાકી રહી નહીં જાય. મતલબ કે, તું તદન ફના થઈ જાય.

સાયેહ ઈ, વ આશેકી, બર આફતાબ.
શમ્સ આયદ, સાયેહ લા ગરદદ શીતાબ.

મસનવી મૌલાના રૂમ.

મતલબ.

તું પડછાયો છે. અને સુરજ ઉપર આશક છે, તો જ્યારે સુરજ આવે, ત્યારે પડછાયો અથવા અંધારૂં નાબુદ થઈ જાય છે. સૂરજ આગળ પડછાયાની હસ્તી રેહેતી જ નથી. તેમ જ જ્યારે ખુદાવંદના દીદાર, આશકને થાય છે, ત્યારે તે ફના થઈ જાય છે.

સેહેજ પીઆકી સો ચડે.
જો સીર ધરે ઉતાર.
તો રસ હોવે આગલા.
જો રેહેવે ખંડા ધાર.

ઈસમાઇલી ધર્મશાસ્ત્ર.

સદરેજહાન પાદશાહ, તથા બદરેમુનીર વઝીર.

તારતરીના મુલકમાં, બુખારા કરીનેએક શેહેર છે, તેમાં સદરે-જહાન કરીને એક આદીલ બાદશાહ રાજ્ય કરતો હતો. તે રાજાને,

બદરેમુનીર નામે એક વજીર હતો તે રાજા અને વજીર વચ્ચે, અત્યંત સલાહસંપ, અને એકદીલી હતી. સદરેજહાન, બદરેમુનીરને પોતાના ફરજંદ માફક ગણતો હતો. તેમ બદરેમુનીર પણ, સદરેજહાનને પોતાના પિતા તુલ્ય લેખતો હતો. અને તેનાપર અનહદ પ્યાર ધરાવતો હતો. જેમ એક ખરા આશેકને, ખુદાવંદતાલાપર નીખાલસ પ્રેમ હોય છે, તેમ બદરેમુનીરને, સદરેજહાન ઉપર આશકાઈ હતી. એક દીવસ પણ, પોતાના પાદશાહના દીદાર કર્યા વગર, તેને ચાલતું નહીં. રાજા તથા વજીરનાં તન બે હતાં, પણ બે તન વચ્ચે; જીવ એક જ હોય, એવું લાગતું હતું. રાજા તથા વજીર બંને જણા સાથે મળી, ધર્મથી રાજ્ય ચલાવતા હતા, બુખારાના રાજ્યમાં, કોઈ માણસને ઝાલમનો ડર નહીં હતો. રૈયત આબાદ અને સુખી હતી. વાઘ, બકરી, એકજ વેહેળામાંથી પાણી પીતાં હતાં. સદરેજહાન, નૌશીરવાન કરતાં, વધારે આદીલ, તથા હાતમતાઈ કરતાં, વધારે સખી હતો. તેણે સખાવતનો હાથ એવો લંબાવ્યો હતો, કે દરીયો તથા ખાણો વીચારમાં પડી ગયાં હતાં, કે ભવિષ્યને માટે, અમારામાં કાંઈ ખજાનો બાકી રેહેશે નહીં. આવા રૈયત પરવર પાદશાહને, તેની રૈયત સાક્ષાત ઈશ્વરનો અવતાર હોય એમ ગણી, સઘળા તેના ઉપર પ્યાર અને મોહબ્બત ધરાવતા હતા. ત્યારે વજીરની મોહબ્બતનું તો પુછવું જ શું હોય? તે તો તેની મોહબ્બતમાં, ફના જ થઈ ગયો હતો. આવી રીતે, ઘણા વરસ ચાલ્યું. પણ જમાનો કોઈ સાથે એકસરખી રીતે રેહેતો નથી. પોતાના ફાંટા પ્રમાણે, નવા નવા ફેરફાર કરતો જ આવે છે. કઝા કદરના જોરથી, બદરેમુનીરને હાથે, કાંઈ એવું ખોટું કામ બની ગયું, કે, સદરેજહાનને મોહું દેખાડવું, તેને ભારે લાગ્યું. રાતોરાત, બુખારા શેહેર છોડીને નાશી ગયો. દશ વરસ સુધી, પહાડો અને જંગલોમાં ભટકયા કીધું. જે માણસને,

બાદશાહના દીદાર કરવા વગર, એક દીવસ પણ ચાલે નહીં, જે માણસ, રાજાને પોતાના જીવ કરતાં પણ વિશેષ ગણે, તે માણસનાં દશ દશ વરસ, રાજાની જુદાઈમાં, કેવી રીતે નીકળ્યાં હશે, તેનો ખીઆલ લખીને જણાવવા કરતાં, વાંચનાર પોતાના મનમાં વધારે સારી રીતે કલ્પી શકશે. બદરેમુનીરને એ ખોફ હતો કે, મારાથી નાલાયક કામ થયું છે, અને હું બાદશાહને મોં દેખાડીશ, તો મને રદ કરી, મારા ઉપર ફીટકાર, તથા લાનત આપશે, તો પછી, જીંદગી શા કામની? તેના કરતાં, 'રખડી રઝળીને જી'દગીનો અંત આણવો બેહેતર છે. પણ હવે તો, તેના સબરનો છેડો આવ્યો. હવે, સદરેજહાનની જુદાઇ ખમવાની તેને તાકત ન રહી. એક તરફથી, સદરેજહાન તરફના ધીક્કારની બીક, તેને આગળ ધકેલે છે, એક તરફથી, સદરેજહાન પ્રત્યેની તેની મોહબ્બત, તેને પાછો ખેંચે છે. આવી રીતની ખેંચતાણની બે સત્તામાંથી મોહબ્બત અને ઈશ્કની સત્તા વધી ગઈ. અને જેમ એક સોય, લોહચુંબક તરફ ઘસડાતી જાય છે, તેમ કોઈ ન સમજ પડે, તેવાં આકર્ષણની સત્તાથી, તે બુખારા તરફ ખેંચાયો. અને ધીમેઃ ધીમે; છેવટે બુખારામાં દાખલ થયો. ત્યાંના લોકોએ બદરેમુનીરને પાછો બુખારામાં આવેલો જોઇને કહ્યું કે, બાદશાહ સદરેજહાન તારી તલાશમાં છે. જો તું તેના હાથમાં સપડાયો, તો દશ વરસનો પોતાનો કીનો તારાપર ખાલી કરશે. તું સદરેજહાનનો મુખ્ય વજીર, તથા મહરમ એટલે તેના ભેદનો સાથી હતો. તેં બેવફાઈ કરી, અને તું ભાગ્યો. આટલાં વરસ, તું તેના પંજામાથી છુટી ગયો હતો. અને હવે પાછો, કાળના મોંમાં કેમ ફસાય છે? તું ઘણી તદબીર કરી, રાતો રાત નાશી ગયો હતો, અને હવે તને અહીંઆ પાછું કોણ લાવ્યું છે? આ તારી બેવકુફી છે, કે તારૂં મોત ભરાઈ આવ્યું છે.

ઇઝા આતલ કઝા, અમ્મલ બસર.

મનસવી મૌલાના રૂમ.

મતલબ.

જ્યારે કઝા આવે છે, ત્યારે આંખ અંધી થઈ જાય છે.

અતારીદ, એટલે બુદ્ધનો ગ્રહ, જેને આસમાનનો મુનશી કેહેવામાં આવે છે. તેના કરતાં, તારી અકલ ચઢીઆતી હતી. તારી આવી ચાલાકી અને હુશીયારી કયાં ગઈ? અફસોસ, જ્યારે કઝા આવે છે, ત્યારે મોટું વિશાળ જંગલ પણ તંગ થઈ જાય છે. કઝાને લીધે, સુરજ તથા ચંદ્રને ગ્રહણ લાગે છે. કઝાને લીધે, પક્ષીઓ પારાધીની જાળમાં ફસાઇ જાય છે. કઝાને લીધે, અકલવાનની સમજ ગુમ થાય છે, અને કઝાને લીધે, છુટકારાના સેંકડો રસ્તા હોય, તો પણ, સરવે બંધ થઇ જાય છે, એક પણ રસ્તો સુજતો નથી. તેમ તું પણ કઝાના જોરથી, મરવાને માટે, પાછો બુખારામાં આવ્યો છે.

બદરેમુનીરે જવાબ આપ્યો, ઓ મને નસીહત કરનારાઓ, તમે કહો છો, તે બધી ખરી વાત છે. પણ મને જલંદરનો રોગ છે. પાણી સિવાય, મને ચાલતું નથી. સદરેજહાનની મોહબ્બત અને ઇશ્કે મારાપર એવો હુમલો કર્યો છે કે, તેનાં દીદાર વગર, મારી જીંદગી વ્યર્થ ગણું છું. કોઇ તરસ્યો માણસ, પાણી વગર મરે, તેના કરતાં પાણીમાં ડુબીને મરે, તો તેનો આત્મા શાંત થાય, ઓ મને નસીહત કરનારા ભાઇઓ, ઈશ્ક એવી ચીજ છે કે,

ઇશ્ક અઝ પરદએ ઈસમત.
બીરૂન આંવર્દ ઝુલેખારા.

દીવાને હાફીસ.

ઇશ્ક એવી ચીજ છે કે, તેણે બીબી ઝુલેખાંને પાકદામનના પરદામાંથી, બહાર કાઢી.

ચું ઇશ્ક આમદ, અઝ અકલ દીગર મ ગુઈ.
કે દર દસ્તે ચુગાન, અસીરસ્ત ગુઇ.

 બોસ્તાને સાદી.

મતલબ.

જ્યારે ઇશ્ક ઉત્પન્ન થાય છે, ત્યારે અક્કલની વાત નહીં કર. કારણ કે, દડો મેદાનના હાથમાં જ કેદ છે.

અઝ દરે દીલ, ચું કે ઈશ્ક આયદ દરૂન.
અકલ રખ્તે એશ, અંદાઝદ બીરૂન.

બોસ્તાને સાદી.

મતલબ.

જ્યારે ઈશ્ક દીલના દરવાજાની અંદર દાખલ થાય છે, ત્યારે અક્કલ પોતાનો અસબાબ બહાર ફેંકી દે છે.

બદરેમુનીર કહે છે, જો કે પાણીથી મારૂં પેટ સુઝી જાય, તો પણ હું જલંદરી છું, પાણીની મોહબ્બત જલંદરીને મટતી નથી. જો તે મારૂં ખુન રેડશે, તો બચ્ચું જેમ પોતાની માતાના પેટમાં, ખુન પીને મોટું થાય છે, તેમ હું પણ મારૂં પોતાનું ખુન પીવાને તરસ્યો છું. હું ઘણો ઘણો દીલગીર છું કે, સદરેજહાન બાદશાહની દરબારમાંથી ભાગ્યો, મેં દશ વરસ, તેની જુદાઇમાં કાઢયાં. એ દશ વરસમાંનો એક એક દીવસ, મને કીયામતના દીવસની યાદ આપે છે. જેમકે કેહેવામાં આવે છે કે, કીઆમતનો એક દીવસ પચાશ હજાર વરસનો થશે, તેજ પ્રમાણે, સદ્દરેજહાન સાથેની જુદાઇનો મારો એક એક દીવસ, કીઆમતના દીવસ જેવો ભારે મને લાગ્યો છે, તે પણ વળી, મોટા ગમ અને અફસોસ ભરેલો. નહીં, કયાંએ ચેન, નહીં કયાંએ નીરાંત-નહીં, કયાંએ એશ, નહીં કયાંએ ખુશી.

મોલાના રૂમ પોતાની મસનવી નામે કીતાબમાં ફરમાવે છે કે.

કલબુલ મુઅમીનીન, અશદ્દો ગલીયાન, મીનલ કદર.

મતલબ.

આશેક મુમનનું દીલ, ઉકળતા પાણીની દેગ કરતાં વધારે જોશદાર હોય છે. વળી એ જ કીતાબમાં, બીજી મીસાલ આપેલી છે કે.

મીસલુલ કલબીલ મુઅમીનીન, કરીશતીન, બે અરઝીલ ફલાત, તુકલ્લેબુહર રીયાહો, ઝહરલ બતન,

મતલબ.

આશેક મુમનનું દીલ, મીસાલ, જંગલમાં એક પીછું છે, જેને પવન, ઉપર નીચે, ફેરવ્યા કરે છે, શાંત રેહેવા પામતું નથી.

બદરેમુનીર કહે છે, હવે હું સદરેજહાનની દરબારમાં જઈશ. અને ગુનેહગાર બંદા તરીકે ઉભો રહીશ. મને ગમે તે કરે, મને મારી નાંખશે, તોપણ, તેના હાથથી મરવામાં મારી હજારો હયાતી છે. આ પ્રમાણેની વાતો કરી, બદરેમુનીર સદરેજહાનની દરબાર ભણી ચાલ્યો.

શેહેરનાં બધા લોકો ટોળેટોળાં એકઠાં થઈ, પોતપોતામાં કેહેવા લાગ્યા, આ બદબખ્ત, આગના શોલાને નુર ગણે છે. અને હાથે કરીને કાળના પંજામાં સપડાવા ચાલ્યો છે. લોકો તેને માટે આવા આવા ખીઆલ બાંધે છે, અને આ આશક, કોઈ પણ જાતની ધાસ્તી અથવા ઇનામના ખીઆલ વગર, ફકત બાદશાહના દીદારનો ઇચ્છાતુર બની, મોહબ્બતના આકર્ષણથી ખેંચાતો, સદરેજહાનની દરબાર ભણી, ચાલ્યો જાય છે. એમ કરતાં કરતાં છેવટ, દરબારમાં બાદશાહી તખ્ત આગળ આવી પહોંચ્યો. બાદશાહ સદરેજહાન, એક રત્ન જડિત ઉંચા તખ્ત ઉપર બેઠો હતો. બદરેમુનીરે બાદ-

શાહનાં દીદાર કર્યા. અને એકદમ બેશુદ્ધ થઈ, જમીનપર પડી ગયો. તેનું શરીર, લાકડા જેવું થઈ ગયું. તેનો ચેહરો ફીકો પડી ગયો. અને માથાથી પગ સુધી, ઠંડોગાર થઈ ગયો. બદરેમુનીરની એકાએકની આવી હાલત થએલી જોઇને, દરબારી માણસોએ, જાત જાતની હોશમાં લાવવાની દવાઓ તેને સુંઘાડી, પણ ફોકટ. તે તો મરેલા જેવી સ્થીતિમાં પડેલો હતો. સદરેજહાને, જ્યારે તેનો જાફ્રાન જેવો ચેહરો જોયો, ત્યારે પોતાના તખ્ત ઉપરથી ઉતરી પડયો. અને બદરેમુનીરના માથા પાસે આવીને કહ્યું, એ અમારા દીદારના મુશ્તાક, તું આટલી મેહેનત અને ધાસ્તી ઉપાડી, અમારા દરબારમાં આવ્યો, અને અમારા દીદાર થતાંજ તું ફના થઈ ગયો.

મૌલાના રૂમ પોતાની મસનવી નામની કીતાબમાં ફરમાવે છે કે,

હમ ચુનીન જુયાયે દરગાહે ખુદા
ચું ખુદા આયદ, શવદ જુયંદેહ, લા.

મતલબ.

આવી રીતે, ખુદાવંદને શોધનારના હાલ છે. જ્યારે ખુદાવંદ આવે છે, એટલે જ્યારે તેને ખુદાવંદનાં દીદાર નસીબ થાય છે. ત્યારે પોતે ફના થઈ જાય છે.

સાયહા કે બુવદ જુયાએ નુર.
નીસ્ત ગરદદ, ચું કુનદ નુરશ ઝહુર.

મસનવી મૌલાના રૂમ.

મતલબ.

અંધારૂં અજવાળાને શોધવા જાય છે. પણ જ્યારે અજવાળું પ્રગટ થાય છે, ત્યારે અંધારાનો નાશ થઈ જાય છે.

બાદશાહ સદરેજહાને બદરેમુનીરનું માથું પોતાના ખોળામાં મુકીને, પોતાની આંખનાં આંસુનાં મોતી, તેના ચેહેરા ઉપર, નીસાર

કરવા લાગ્યો. અને તેના કાનમાં, પોકાર મારી મારીને તેને કહ્યું, એ ભુખ્યા દરવીશ, અમે તારે માટે આવ્યાં છીએ, અને ઝરના ખજાના લાવ્યા છીએ. તું તારો ખોળો પાથર. અને તેમાં તે ઝર, અમારાં આંસુ, અમારી મેહેરબાની, ભરી લે. તારી જાન અમારા ફીરાકમાં તડપતી હતી. અને જ્યારે અમારૂં વસલ એટલે ઐકયતા, તને હાંસલ થઈ, ત્યારે શા માટે રવાના થઈ ગયો? એ અમારા દીદારના આશક, ઉઠ. તેં અમારી જુદાઈમાં ઘણી મુસીબત ઉપાડી છે, ઘણો રંજ ખેંચ્યો છે. હવે શુદ્ધિમાં આવીને ઉઠ. અમારા વસલનું અમૃત પી. અને અમર થઈ જા.

જ્યારે કોઈ એક પક્ષી, હાથીને મેહેમાની માટે પોતાને ઘેર બોલાવે છે, અને તે હાથી, તે પક્ષીના માળામાં આવે છે, ત્યારે પક્ષીનો માળો, હાથીના ભારથી તુટી જાય છે. ઇનસાનરૂપી પક્ષીના માળામાં જ્યારે ખુદાવંદરૂપી હાથીના પગ પડે છે, ત્યારે તેનો ખુદીનો માળો તુટી જાય છે.

સદરેજહાને દરબારીઓને કહ્યું કે, 'બદરેમુનીર ફના થઈ ગયો, હવે અમે તેને નવી જીંદગી આપશું. પછી તેણે બદરેમુનીરના કાનમાં કહ્યું, અમે વસલનો દરવાજો ખોલ્યો છે. તેમાં તને ઇજન આપીએ છીએ. ઉઠ, અમારા વસલથી ફાયદો મેળવ. એ અમારામાં ફના થયેલા આશક, તારા અંદરના બાતુની કાન ખોલ. ઉઠ, અમારા વસલના સુખનો અનુભવ કર. સદરેજહાનના ગમખાર વચનોની ખુંશબોથી બદરેમુનીરને શુદ્ધિ આવી. તે એકાએક ઉછ-ળ્યોઃ હવે મઅશુકની રેહેમદીલીના પ્રતાપથી, 'આશક હોશમાં આવ્યો. તેનો ચેહેરો ખીલી નીકળ્યો. અને તેને, ગોયા ખરેખર નવી જીંદગી આવી. બદરેમુનીરે કહ્યું, એ મારા અશરાફીલ, તમારા સુર ફુંકવાથી, હું મરીને પાછો ઉઠયો છું. કેહેવામાં આવે છે કે, કીઆમતનો દીવસ આવશે, ત્યારે અસરાફીલ સુર ફુંકશે, અને

બધા મુરદા તેના સુરનો અવાજ સાંભળીને જીવતા થશે. બદરે-મુનીર કેહે છે, ઓ બાદશાહ, જ્યારથી હું તમારી પાસેથી નાઠો છું. ત્યારથી કોઈ જગ્યાએ મેં શાંતી જોઈ નહીં, આ જુદાઈનો જમાનો મેં જોયો, તે દરમીયાન તારા જેવી કોઈ સુરત મેં જોઈ નથી.

નાસર ખુસરૂ પોતાની દીવાનમાં ફરમાવે છે કે.

આફાકરા, ગરદીદેહ અમ.
મેહેરે બુતાં, વરઝીદેહ અમ.
બીસીયાર ખુબાં, દીદેહ અમ.
અમ્મા, તું ચીઝી દીગરી.

દીવાને નાસર ખુસરૂ.

મતલબ.

હું આખી દુનીઆમાં ફરી વળ્યો છું. અને ઘણા ઘણા બુતોની મોહબ્બત કરી છે. ઘણા ખુબસુરત ચેહેરા જોયા છે, પણ તું તો અજબ તરેહની જુદી ચીજ છે.

ચારે ચારે જુગમાં ફરી ફરી જોયું.
તેરે તોલ કોઈ ન આવે.–સાહેબજી તું મોરે મન્ન ભાવે.

ઈસમાઇલી ધર્મશાસ્ત્ર.

હરગીઝ ન આયદ, દર નઝર
સુરત ઝ રૂયત ખુબતર.
શમશી ન દાનમ, યા કમર.
યા ઝોહરે ઈ, યા મુશતરી.

દીવાને નાસર ખુસરૂ.

મતલબ.

તારા ચેહેરા કરતાં, વધારે ખુબસુરત ચેહેરો, કોઈ મારી નજરમાં આવતો નથી. સુરજ અને ચંદ્રમા, શુક્ર અને બૃહસ્પતિના સીતારા, તારી તોલમાં આવતા નથી.

બદરેમુનીર કહે છે, એ બાદશાહ, હું રોઉં કે બયાન કરૂં? અગર બયાન કરૂં છું, તો રોવું બંધ થઈ જાય છે. અગર રોઉં છું, તો ગળું દબાઈ જાય છે. તારીફ થઈ શકતી નથી. આમ કહીને, તે રડી પડયો. એવો રડયો, કે તેના રોવાની અસરથી, આખી દરબાર રોવા લાગી. મોટા નાના સૌ રોવા લાગ્યા. ગામના લોકો, જેઓ જોવાને એકઠા મળ્યા હતા, તેઓ પણ રોવા લાગ્યા. આ ગીરીયાઝારીનો વરસાદ જોઈને, આસમાન જમીનને કહેવા લાગ્યું કે, કીઆમત જોવી હોય, તો આજ જોઈ લે. કીઆમતની માફક બધી ખલક ત્યાં એકઠી થઈ. બધાની અકલ હૈરાન થઈ કે, આ કઈ જાતનો ઈશ્ક છે? અને આ કેવા હાલ છે? ઈશ્ક એક એવી ચીજ છે કે, બોતેર મઝબ તેમાં દીવાના છે. ઈશ્ક પોતે તો છુપેલો રહે છે, પણ તેના હૈરત ઉપજાવનારાં કામ જાહેર છે. ઈશ્કનો મઝબ બોતેર મજબથી જુદો છે.

ખુદાવંદ તાલાની દરગાહમાં પુસ્તક રચનારની મુનાજાત.

૧ યા ખુદાવંદા, તું અમારા ઇસમાઈલી ભાઇઓપર, હીદાયતના ચીરાગની રોશની કાયમ રાખ.

૨ યા ખુદાવંદા, તું અમારા ઇસમાઇલી ભાઇઓમાંથી હસદ તથા દ્વિતીયાંભાવ દુર કર.

૩ યા ખુદાવંદા, તું અમારા ઇસમાઈલી ભાઇઓને હાજર ઇમામની જરૂરીયાત તથા ફાયદા સમજવાંની બુદ્ધિ બખશ.

૪ યા ખુદાવંદા, તું અમારા ઇસમાઈલી ભાઇઓને પાક મુરશીદે રાહનુમાના ફરમાન ઉપર ચાલવાની તૌફીક આપ.

૫ યા ખુદાવંદા, તું અમારા ઇસમાઇલી ભાઇઓના અરવાહને આલમે અરવાહમાં પાછા પોંચાડ.

૬ યા ખુદાવંદા, તું અમારા ઇસમાઇલી ભાઇઓને એવી બુદ્ધિ આપ, કે અનલ હક ન બની બેસતાં, ખુદાવંદતાલાના નાચીઝ બંદા પોતાને સમજે.

૭ યા ખુદાવંદા, તું અમારા ઇસમાઇલી ભાઇઓને ફના ફીલ્લાહ અને બકા બીલ્લાહ કરી, તારા દીદાર અને લીકાનું સુખ આપ.

૮ યા ખુદાવંદા, તું અમારા ઇસમાઇલી ભાઇઓને આ દુનીઆના સુખદુઃખ રૂપી વાતાવરણની ઉપર રાખ, કે જ્યાં સુખ-દુઃખ રૂપી વાયુ ફુંકતા નથી.

૯ યા ખુદાવંદા, તું અમારા ઇસમાઇલી ભાઇઓને દેશાભિમાની તથા ધર્માભિમાની બનાવ.

૧૦ યા ખુદાવંદા, તું અમારા ઇસમાઇલી ભાઇઓને મીજાઝી ઇશ્કમાંથી છોડાવી, તેમને હકીકી આશક બનાવ.

૧૧ યા ખુદાવંદા, તું અમારા ઇસમાઇલી ભાઇઓને એવી નેક તૌફીક આપ, કે અમારા પુસ્તકના દોષ ઢાંકીને, જે સાર તેમાંથી મળે, તે ગ્રહણ કરી, અમારા રૂહના હકમાં નેક દુઆ કરે.

આમીન

ખુદાયા બ હક્કે બની ફાતમા
કે બર કૌલે ઇમાન કુનમ ખાતમા
અગર દઅવતમ રદ્દ કુની યા કબુલ.
મનો દસ્તો દામને આલે રસુલ

બોસ્તાને સાદી.

મતલબ.

યા ખુદાવંદા, બની ફાતમાના તુફેલથી, ઈમાન સહીત મારૂં છેવટ આવો.

યા ખુદાવંદા, તું મારી અરજ રદ કરે, અથવા કબુલ કરે, ગમે તેમ કરે, તોપણ રસુલની પાક આલ, હીદાયતના ચીરાગની દામનને, હાથેવતી સહાઇ રાખીશ.

સમાપ્ત.

આ પુસ્તકના અગાઉથી ગ્રાહક થઇ અમોને ઉત્તેજન આપનાર ગ્રહસ્થોનાં નામની યાદી.

૨૦૦ જંગબાર તથા આફ્રિકાના ઇસમાઇલી ખોજા જમાતના વેપારીઓ—હસ્તક શેઠ મનજીભાઇ લાલજી નાઇઆણી, શીઆ ઇમામી ઇસમાઇલીઆ કાઉંસીલના સેક્રેટરી.

જંગબાર.

૧૭૫ શેઠ મનજીભાઇ લાલજી, જંગબારવાળા.
૧૦ માસ્તર કાશમભાઇ નુરમાંમદ, મુંબાસાવાળા, દરેક ભાગ.
૧૦ શેઠ કરમાલીભાઇ કારા, દારેશલામવાળા, દરેકભાગ.
૧ શેઠ મનજીભાઇ પારપીઆ, ભાગામોયાવાળા, દરેક ભાગ.
૧ શેઠ કાનજીભાઇ નાનજી, ભાગામોયાવાળા, દરેકભાગ.
૧ શેઠ પરધાનભાઇ પીરાણી, ભાગામોયાવાળા, દરેક ભાગ.
૧ શેઠ શલેમાનભાઇ શીવજી, ભાગામોયાવાળા, દરેક ભાગ.
૧ શેઠ લવાભાંઇ ધનજી ભાગામોયાવાળા દરેક ભાગ.

૨૦૦

૪૮ રંગુનની ઇસમાઇલી ખોજા જમાતના વેપારીઓ.
૧૦ શેઠ મહમદભાઇ જશરાજ, રંગુનની શીઆ ઇમામી ઇસમાઇલી નિશાળના વિદ્યાર્થીઓને ભેટ આપવા માટે.
૧૦ કામડીઆ મહમદભાઇ કુંવરજી, રંગુનની શીઆ ઇમામી ઇસમાઇલી નિશાળના વિદ્યાર્થીઓને ભેટ આપવા માટે.
૫ ઇસમાઇલ પીરમહમદની કંપની.
૧ મુખી માવજીભાઇ હીરજી.
૧ કામડીઆ મહમદભાઇ કુંવરજી.
૧ કામડીઆ અલીભાઇ હકીમજી.

૧ શેઠ ચકુભાઇ માધવજી.
૧ શેઠ લાલજીભાઇ જીવા.
૧ શેઠ જીવાભાઇ ભાણુજી, ઉપલેટાવાળા.
૧ શેઠ કાશમભાઈ મહમદ માવજી.
૧ શેઠ પ્રેમજીભાઇ જુમા.
૧ શેઠ રજબઅલીભાઇ ખાનમહમદ, ભાવનગરવાળા.
૧ શેઠ સુમારભાઇ ગોધા.
૧ શેઠ રહીમભાઇ લાલજી સાતુદડવાલા.
૧ શેઠ હેમરાજભાઇ જમાલ.
૧ શેઠ વાલજીભાઇ મનજી.
૧ શેઠ કરીમભાઇ કાશમ.
૧ શેઠ નુરભાઇ જીવણ.
૧ શેઠ મેરાલીભાઇ વસતા.
૧ શેઠ ઇસમાલભાઇ લાલમહમદ.
૧ શેઠ ફાનજીભાઇ હીરજી.
૧ શેઠ નુરમહમદભાઇ વીરજી, કોટડાવાળા.
૧ શેઠ રમઝાનઅલીભાઇ નાનજી વરીંદમુખી.
૧ શેઠ ગુલામ હુસેનભાઇ નાનજી વરીંદમુખી.
૧ શેઠ મેરાલીભાઇ માવજી, પ્રોમ, બરમા.
૧ શેઠ શાબાનભાઇ મોહોંભાણી, કરાંચીવાળા.

૪૮

૨૫ "ધી ખોજા સીંધી છાપાખાનું.
૨૫ "અદના" (ઇસમાઇલી)
૨૦ કાંડી મોહોલ્લાના શુક્રવારીઆ પંજેભાઇઓ.
૧૫ વારસ ઇસાભાઇ નાનજી, ભાવનગરવાળા દરેક ભાગ.
૧૫ શેઠ નેણશીભાઇ પીરભાઇ.

૧૫ શેઠ હાજી મહમદભાઇ રહીમભાઈ જે નલાબદીન.
૧૫ કાંડી મોહોલ્લાના **શનીવાર**ના પંજેભાઇઓ.
૧૦ કાંડી મોહોલ્લાના **રવીવાર**ના પંજેભાઇઓ.
૧૦ શેઠ માવજીભાઇ હીરજી.
૧૦ શેઠ અલારખીઆભાઇ જીવરાજ.
૧૦ શેઠ રમજાનઅલીભાઇ રજબઅલી.
૧૦ શેઠ જગશીભાઇ વીશરામ.
૧૦ શેઠ મહમદભાઇ શામજી, કરાંચીવાળા.
૫ મુખી કુરજીભાઇ મુરજી.
૫ શેઠ પુંજાભાઇ જશરાજ.
૫ શેઠ અલારખીઆભાઈ ખાનમહમદ.
૫ શેઠ સુંદરજીભાઇ કુરજી
૫ મુખી મહમદભાઇ રેહેમુ, ગુવાધરવાળા.
૫ શેઠ ધનજીભાઇ વાલજી ધોરાજીવાળા.
૫ શેઠ નજરાલીભાઇ પ્રેમજી જેસા કોટડા સાંગાણીવાળા.
૫ શેઠ અહમદભાઇ દેવજી એન્ડ બ્રધર્સ.
૫ કાંડી મોહોલ્લાના **મંગળવાર**ના પંજેભાઇઓ.
૫ શેઠ રેહેમતુલ્લા નથુ માસ્તર મુંબાસાવાળા.
૪ શેઠ અબ્દુલ હુશેનભાઇ ફાજલ ખલફાન, પંગાનીવાલા.
૨ શેઠ હાજીભાઇ પારૂ, જંગબારવાળા.
૨ શેઠ વીસરામભાઇ ઉકા.
૨ શેઠ વેલશીભાઇ ધનજી.
૨ શેઠ નથુભાઇ મહમદ, કેશોદવાળા.
૨ કામડીઆ મુળજીભાઇ જીવા, મેવાસાવાળા.
૨ શેઠ ઇભરાહીમભાઇ સાલુ, જુનાગઢવાળા દરેક ભાગ.
૨ શેઠ રહેમતુલ્લા ભાણજી કીસમાયુવાળા.
૧ શેઠ ઇભરાહીમભાઇ લાલજી.

૧ શેઠ ઇસમાઇલભાઇ શાલેમહમદ મુખી ઇબ્રાહીમ પશાયા.
૧ કામડીઆ કાશમભાઈ સવજાલી.
૧ શેઠ હાશમભાઇ કામડીઆ કાશમભાઈ સવજાલી.
૧ શેઠ અલીભાઇ પરધાન અમરેલીવાળાની હશનબાદની મજ-
લસના ચાલુ મેનેજર.
૧ શેઠ ગુલામહુસેનભાઇ ભાણુજી.
૧ શેઠ રામજીભાઇ ગીગા.
૧ શેઠ ફાજલભાઇ અલીમહમદ ખુટવાળા.
૧ શેઠ રેહેમતુલાભાઇ મીઠા, જેતપુરવાળા.
૧ શેઠ કરીમભાઇ જુઠા, પાટડીવાળા.
૧ શેઠ સુંદરજીભાઇ ઓધા.
૧ શેઠ ગુલામહુસેનભાઇ સચાભાઇ ખીમજી.
૧ શેઠ મીઠાભાઇ પ્રેમજી.
૧ શેઠ અહમદભાઇ મનજી.
૧ શેઠ ગુલામહુસેનભાઈ કાશમ પુનાવાળા.
૧ શેઠ મુખી દીદારીભાઇ મુલતાની, પંજાબી.
૧ શેઠ મુખી ઝીણાભાઇ આણંદજી, દમણવાળા.
૧ મુખી રજબઅલીભાઇ ફાજલ, દમણવાળા.
૧ કામડીઆ નુરમહમદભાઈ મહમદ દમણવાળા.
૧ શેઠ રહીમભાઇ રેહેમુભાઇ, દમણવાળા.
૧ શેઠ પીરભાઇ પરધાન, દરેક ભાગ.
૧ શેઠ કાનજીભાઇ હીરજી.
૧ શેઠ ઇસમાઇલભાઇ માંમદ પરધાન, પ્રીટોરીઆવાળા.
૧ શેઠ મહમદભાઇ ખાકુભાઇ પીરભાઇ.
૧ શેઠ હુસેનભાઇ શરીફ, કુરલાવાલા.
૧ મુખી અબ્દર રસુલભાઇ શામજી, ટાંગાવાળા જરમન આફ્રિકા.
૧ શેઠ અલારખીઆભાઇ ખેરાજ, ભાગામોયાવાલા.

૧ શેઠ મહમદભાઇ પરધાન.
૧ શેઠ મનજીભાઇ કરમશી, દ્રાક્ષાવાળા.
૧ શેઠ વીરજીભાઇ થાવર, મોટી પાનેલીવાલા.
૧ કામડીઆ નંદુભાઇ ગુલામાણી ગુવાધરવાલા.
૧ મુખી હાસમભાઇ જેરાજ, પંગાનીવાલા.
૧ મુખી મહમદભાઇ અલારખીઆ પંગાનીવાલા.
૧ શેઠ તાજરભાઇ મુખી માંમદાણી, ગુવાધરવાલા.
૧ ભગત મહમદભાઇ મનજી ભદરેશ્વરવાલા.
૧ શેઠ અબદલાભાઇ દેશુ, ભદરેશરવાલા.
૧ શેઠ ખુદાબક્ષભાઇ તાલબ, ગુવાધરવાલા.
૧ શેઠ હાશમભાઈ લાલુ હેદરાબાદ સીંધ, મુલાકતીઆરવાળા.

૫૪૪

અગાઉથી ઉત્તેજન આપનાર ગ્રહસ્થોનો ખરા અંતઃકરણથી આભાર માનવામાં આવે છે.

હાસમ બોધા માસ્તર.

શુદ્ધિ પત્રક.

ઇસમાઇલી પ્રકાશ ભાગ પેહેલાની રહી ગએલી ભૂલો.

પાનું	લીટી	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
અર્પણ પત્રિકા.	૪	ઇસમાલીઆ.	ઇસમાઇલીઆ.
પ્રસ્તાવના–૬	૬	સરસી	સરખી
પ્રસ્તાવના–૬	૨૭	તરીક	તરીકે
પ્રસ્તાવના–૭	૨૭	ત્રણ	મણ
પ્રસ્તાવના–૮	૫	જરૂરની	જરૂર
પ્રસ્તાવના–૮	૫	ઇસમાલી	ઇસમાઇલી
૧૪૪	૧૯	મહાભૂતોને	મહાભૂતો
૧૫૪	૧૯	પેરદેશની	પરદેશની
૧૫૬	૧૭	મુલકમાં	મુલકના
૧૫૭	૨૧	ઉડો	ઉંડો
મુનાજાત–૧	૨૩	ધર્માભિમાની	ધર્માંભિમાની
ગ્રાહકોની યાદી–૨	૯	આદના	અદના

ભાગ બીજો.

પાનું	લીટી	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૧૬૪	૧૯	ગુજારે છે	જુલમ ગુજારે છે.
૧૬૬	૬	હજરતે	હજરત
૧૬૬	૮	તની	તેની
૧૬૭	૫	ખુદાવંતાલા	ખુદાવંદતાલા
૧૬૯	૧૨	આપણ	આપણને
૧૭૦	૧૧	આપણે	આપણને
૧૭૧	૮	ખમવાથી	ખમવાની

પાનું	લીટી	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૧૭૧	૧૯	જાઇએ	જોઇએ
૧૭૨	૧૧	બરફીની	બરફની
૧૭૩	૧૮	જોય	જાય
૧૭૭	૧	સરખા	સરખી
૧૭૯	૧૫	થાશે	થાશો
૧૮૦	૧૨	મુમને	મુમનને
૧૮૧	૫	કહેડાવનારા	કહેવાડનારા
૧૮૨	૨૨	મહમદે	મહમદ
૧૮૫	૧૪	માબાપન	માબાપને
૧૮૭	૨	સામુ	સામી
૧૮૭	૧૦	આવે	આવો
૧૮૯	૭	પણે	પણ
૧૯૬	૨૩	થઇ પડે છે	પડે છે
૨૦૨	૬	ખુદ	ખુબ
૨૦૪	૨૧	એનુંજ	એનુંજ નામ
૨૦૬	૩	માણુસની	માણુસ
૨૧૧	૬	જેન	જેમ
૨૧૧	૧૭	તેન	તેને
૨૧૧	૨૪	શૌતાનનો	શૈતાનનો
૨૧૨	૧	શકતા	શકતો
૨૧૪	૧	ત	તે
૨૧૪	૬	ત	તે
૨૧૪	૯	વાસ્તાવિક	વાસતવિક
૨૨૪	૧૬	તેને	તેનો
૨૨૫	૧૬	મેહેરબાને	મેહેરબાનીને
૨૨૮	૧૮	ઇનસાહ	ઇનસાફ
૨૩૫	૧૭	હુમલોથી	હુમલાથી

પાનુ	લીટી	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૨૩૮	૮	કરીએ	કહીએ
૨૩૮	૧૯	શીલસુકીના	શીલસુરીના
૨૩૮	૨૪	શાતીમાં	શાંતીમાં
૨૩૯	૨૪	તનદુસ્તીને	તનદુરસ્તીને
૨૪૩	૪	કલજે	કલેજે
૨૪૪	૧૭	જોય	જાય
૨૫૦	૨૧	નવચંદ	નવલચંદ
૨૫૨	૭	બીચારે	બીચારા
૨૫૬	૧૧	જોવા લાગી	જોઇ વિજયા-
૨૫૭	૧૧	પુન્યામાં	પુન્યમાં શિવરી
૨૫૮	૧૧	નેકઠાં	એકઠાં
૨૭૦	૯	કેટલક	કેટલેક
૨૭૭	૧	જનાથી	જેનાથી
૨૮૦	૧૨	શતાન	શૈતાન
૨૮૦	૧૪	ભજાવવામી	બજાવવામાં
૨૮૦	૧૬	તમની	તેમની
૨૮૧	૧૨	તરફનો	તરફનો જે
૨૮૧	૧૩	જેનો જેનો	જેનો
૨૮૧	૧૯	મસનજાની	મસનવીની
૨૮૨	૫	અખતતીયાર	અખતીયાર
૨૮૩	૩	આવરદાકારક	આવકારદાયક
૨૮૪	૨	જ	જે
૨૮૪	૯	તેમ	તે માટે
૨૮૬	૧૪	એટલ	એટલે
૨૮૮	૬	સ્ત્રીએ	સ્ત્રીઓ
૨૯૭	૧	ક	કે
૩૦૯	૨૩	જમકે	જેમકે

પાનું	લીટી	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૩૧૦	૧૯	નકટ	નફ્ટ
૩૧૦	૨૬	આખરતાના	આખરતના
૩૧૨	૧	લાકો	લોકો
૩૧૨	૧	તના	તેના
૩૧૨	૭	મઆશકોની	મઆશુકોની
૩૧૪	૪	હોતો છે	હોતો નથી.
૩૧૬	૩	દરમીયાત	દરમીયાન
૩૧૮	૧૪	તોપણુ	તોપણ
૩૧૬	૧	બચ્યાં	બચ્ચાં
૩૨૧	૫	ખુદાવંદન	ખુદાવંદના
૩૧૮	૧૭	બગીઓ	બગીચો
૩૧૯	૫	મીયાઅમ	મીઆયમ

અમારા ગ્રાહકોને અરજ કરવાની કે ઉપલા શુદ્ધિપત્રક કે ઉપલા શુદ્ધિપત્રક પ્રમાણે પોતાના પુસ્તકમાં પેહેલેથીજ સુધારો કરી લેવો, જેથી અશુદ્ધ વાંચવામાં ન આવે.

જાહેર ખબર.

ઇસ્માઇલી મુમનો માટે ખાસ પુસ્તકો.

અમારા તરફથી પ્રગટ કરેલ

ઇસ્માઇલી દર્પણ.

ઇસ્માઇલી અડતાલીશ ઇમામોનાં રહેવાનાં વતન (નકશા સાથે) તથા તેઓની ઇમામતનાં ઇસવી સન, તથા હીજરી સન તથા ટુંક ઇતિહાસ સાથે બીજા ઉપયોગી લખાણવાળું-જાડા ઇંગ્લીશ પુઠાની બાઇંડીંગ-પુઠાપર સોનેરી અક્ષરમાં પુસ્તકના નામ સાથે કિંમત-રૂપીઓ એક.

ઇસ્માઇલી પ્રકાશ ભાગ ૧ લો-કિંમત રૂપીઓ એક.

ઇસ્માઇલી પ્રકાશ ભાગ ૨ જો-કિંમત રૂપીઓ એક.

આ બે પુસ્તકોમાં **મસનવી મૌલાના રૂમ** તથા **કુરાને શરીફ** અને **ઇસ્માઇલી ધર્મશાસ્ત્ર**ની સરખામણી દર્શાવનારાં અતી ઉપયોગી દશ પ્રકરણનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે.

ઈસ્માઈલી દર્પણના છુટા ભાગો.

ધન્ય ભાગ ઈસ્માઇલી તારા	કિંમત સવા આનો.
ઝહુરે અલી	કિંમત બે આના.
દીદારે અલી	કિંમત બે આના.
બોસ્તાને મારફત	કિંમત બે આના.

ઉપર લખેલાં પુસ્તકો; મુંબઇમાં, બહારકોટ, ખોજાની દરગાહ પાસે, **ખોજા સિંધી પ્રીંટીંગ પ્રેસમાં,** શેઠ **લાલજીભાઇ દેવરાજ** પાસેથી અથવા કાંડી મોહોલ્લામાં **નામદાર આગાખાનની ચાલમાં,** જમાતખાના નીચે, પ્રગટ કરનાર **ખોજા હાસમ બોઘા માસતર** પાસેથી મળશે.

મુંબઇ.

બીજા ઇસ્માઇલી લેખકો તરફથી પ્રગટ થએલાં પુસ્તકો.

હક શનાસ–પ્રગટ કરનાર–**અદના**–કિંમત દોઢ આનો.

ઇસમાઇલી ભોમીઓ–પ્રગટ કરનાર–**ઇસમાઇલી ધાર્મિક લાઇબ્રેરી**–કિંમત ૬ આના.

આ બે પુસ્તકો, ઉપરનાં ઠેકાણાં ઉપરાંત,

ઇસમાઇલી ધાર્મિક લાઇબ્રેરી,

ખડક, પાયધોની, મુંબઇ.

ત્યાંથી પણ મળી શકશે.

માસ્તર હાસમ બોઘા.